

Михаил Анчаров
Синята жилка
на Афродита

МИХАИЛ АНЧАРОВ
СИНЯТА ЖИЛКА НА
АФРОДИТА

Превод: Маргарита Лечева, Освалд Лечев

chitanka.info

МАРГАРИТА ЛЕЧЕВА, ОСВАЛД ЛЕЧЕВ

РАЗГОВОР ЗА СМИСЪЛА НА ЖИВОТА

Всяка среща с Михаил Анчаров е празник. Защото в разговора с него вземат участие и мъдростта, и красотата, и любовта към човека.

Историята на човечеството е борба за по-добър живот, за щастие. Борба срещу природните и обществени сили, които пречат на човека да бъде щастлив. Но за какъв живот мечтае и се бори той през хилядолетията?

В „Илиадата“ Омир е изразил тъгата на човечеството по отиващия си Златен век. Тогава човек е бил велик с делата си. По-скъпи от живота за него са били дългът пред родината, воинската чест и доблест, справедливостта, истината. И затова героите на Омир са равни на боговете, дори стоят по-високо от тях.

Дон Кихот на Сервантес мечтае за онзи Златен век, когато е нямало мое и твое, когато всичко е било на всички, когато не са съществували дори като понятие човешките пороци.

С появата на собствеността и класите пороците навлизат в живота на хората и Златният век остава в съзнанието им отначало като спомен, а след това се превръща в една мечта за бъдещето. В борба за тази мечта човекът е постигнал много — науката и техниката облекчиха труда на човека и му осигуриха отлични материални условия за живот. Върху една голяма част от нашата планета съществува справедлив обществен строй — социалистическият. И ето, човечеството е най-сетне пред прага на Златния век. Какво още му е нужно, за да бъде щастливо? Вечен двигател? Не! — казва Анчаров. Някои си представят Златния век като пълно безделие. Машините ще осигуряват всичко, което е необходимо за човека, за неговото съществуване и той няма какво да прави. И това според тях е щастието. А какво всъщност е нужно на човека? Нужна му е работа по душа. А за да работи добре, му е нужна ласка, внимание, уважение. Нужно му е да вярват в неговите способности, да чакат, да се надяват на плодовете на неговия труд. За човека е важна първата част от

формулата на комунизма — от всекиго според способностите. Защото ако престанат да вярват, да се надяват на проявите на неговия талант, той ще бъде нещастен, дори ако получава според потребностите си. „Другарю! Знай и вярвай, че ти си най-необходимият човек на земята“ — е казал Горки. Всяка професия е необходима. И във всяка професия човек може да бъде гений. Обществото трябва да е устроено така, че всеки човек да работи в тази област, за която има талант, призвание.

Какво още е нужно, за да настъпи Златният век? Преди всичко — човекът да бъде Човек. Твърде дълъг е периодът на несправедливите експлоататорски общества в човешката история. Векове наред те са убивали у него главното му качество, онова, което го отличава от животните, което го прави Човек. Това е способността му да съчувствува на другите, да изпитва нежност към другите, към животните и техните малки, към детето на врага. Нежността е висшето образование на сърцето. Златният век ще настъпи не когато бъде изобретен вечният двигател (макар че и това е необходимо), а когато хората станат човечни и започнат да изпитват нежност дори към един малък „отвратителен“ гущер.

Коя е последната пречка по пътя към осъществяването на всичко това? Еснафът. Еснафът е последният психологически тип (не социален!), който носи в себе си пороците на многовековната човешка история — злоба, завист, користолюбие, алчност, егоизъм, властолюбив, безчовечност! Той е първоосновата и първоизточникът на фашизма и затова последната битка по пътя към Златния век, към Комунизма е битката срещу еснафа. Начело на тази битка стоят поетите. Те са, които тревожат човешките души, които разгарят пламъка на неспокойствието, мечтата по непостигнатото. И затова в деня, в който ще настъпи Златният век, хората ще издигнат паметник не на изобретателя на вечния двигател, а на незнайния поет.

Тази книга се чете на един дъх. В нея най-смелата фантазия се редува с ясен реализъм. Точни исторически картини се преплитат с дръзки научни хипотези. Анчаров ни спечелва с безкомпромисната си борба срещу шаблона в мисленето, срещу всякакъв консерватизъм и тесногърдие. Неговата изключителна ерудиция в областта на науката, изкуството и литературата се съчетава с едно евристично мислене. А съвременният човек е жаден за нови мисли и вълнения, за нови потресения на чувствата, както казва писателят. Затова книгата ще

бъде приета от всички, които със сърце и ум търсят истината за живота и за своя век. Оттам идва очарованието на Анчаровото творчество, което не принадлежи към нито един определен жанр.

И още нещо ни покорява у Анчаров. Водещо начало в неговата проза-поезия е оптимистичното начало. Чрез разказите за гениите Леонардо да Винчи, Шекспир и Бетховен той сякаш разтърсва човечеството за раменете и го зове на поход към красотата, заклана човека да повярва в своето величие.

Анчаров нарича книгата си фантастична трилогия. Но за него фантастиката е идеалната представа за живота в бъдещето. Неговият фантастичен свят е равнозначен на най-смелите мечти на човечеството за хармония и красота. На поход за красотата са тръгнали и главните му герои — физикът Алексей Аносов, художникът Костя Якушев и поетът Гошка Памфилов.

Приятна среща с тях, драги читателю!

Маргарита и Освалд Лечеви

СОДА-СЛЪНЦЕ

Както е известно, при формулирането на една хипотеза авторът сам допуска възможната ѝ погрешност, за да я отхвърли по-късно чрез строги опити или да я потвърди, може би, видоизменяйки я.

Академик Н.
Семьонов

Най-богато е най-конкретното и най-субективното. Индивидуалното съдържа в себе си, сякаш още в зародиша си, безкрайното.

В. И. Ленин

А ЗА КАКВО, СОБСТВЕНО!

За него казваха: несериозен е, обича сензациите. А когато се сбогувахме, гледах го и си мислех — напротив, много е сериозен, сериозно обича сензациите. Ето неговата позиция:

Помислете сами — какво е сензация? „Сенсус“ — значи чувство, „сензация“ — потресение на чувствата. И какво лошо има в това, че човек обича потресенията? Тече си животът трезво, хората са заети с ежедневието си. И изведнъж човек се оглежда и вижда — тече си животът трезво, хората са заети с ежедневието си. А по-нататък какво? За какво да се трепем? За храна? Облекло? Интересни пътувания? А къде ще пътуваш? По-далече от старостта няма да идеш и всичко, което ти се полага да видиш през твоята част от пътя, ще го видиш през прозореца на вагона или през прозореца на космолета. Господи, но нали космолети ще има чак когато ги построят! А кога ще стане това? И дотогава трябва да чакаш, да чакаш, а животът си изтича полекичка от чучура на бърдучето.

Когато му предложиха да напусне, той ме попита:

— А вие вярвате ли, че археологията има значение само за историята на материалната култура? И защо да я изучаваме, тая култура?

— Затова ви и уволняват — казах аз — защото, ако се копне по-надълбоко, ще се окаже, че не знаете защо се занимавате с археология.

— Не, скъпи учителю — каза той. — Не за това ме уволняват. Уволняват ме именно защото искам да копна по-надълбоко. И точно в това виждам аз задачата на археологията.

— Игра на думи.

— Не — каза той. — Не е игра на думи. Просто вие все се преструвате. Доколкото археологията изисква пари, вие се преструвате, че изучавате миналата култура, за да помогнете на сегашната. А как ще ѝ помогнете? Е, ще намерите две-три украшения и една керемидка, която със скука ще гледат в музея отличниците от

девети клас, а по-умните ще си намигат с момичетата от съседната група.

— Правилно ви уволняват.

— Разбира се, че правилно. Стараят се да премахнат свидетелите на престъплението.

— На какво престъпление? Мислете какво говорите!

— Говоря точно това, което мисля. А то не се харесва. По-добре помислете върху това, което казах. Вие защо започнахте да се занимавате с археология? Защото искахте да копнете по-надълбоко и да намерите нещо сензационно. Не е ли така? Но вие тогава бяхте дете, иманяр, така да се каже, романтик. А после възрастните чичковци и лелички, на които не им беше провървяло и които през целия си живот не бяха изкопали дори една дреболия от гробницата на Тутанкамон, ви обясниха, че археологията е тежък труд, а не гонитба на сензации. А нима това не подлежи на съмнение? Ами ако археологията е именно гонитба на сензации? Ако точно това е нейната същност? Главни находки са тези, които помагат на човека да опознае самия себе си. Нима не е, така? И нима това не е сензация? А после вие пораснахте и маймунският инстинкт на подражанието ви накара да се откажете от самия себе си. Археологията е тежък труд! А за какво е този труд, ако той не води до сензации, тоест до находки, които потресават чувствата ни с това, че отварят очите на човека за самия него?

— И освен това вие прекалено много говорите — казах аз.

— Добре, подписвайте заявлението за напускането ми — каза той. — Изгонвате единствения поет от вашата вехтошарска будка.

Уволниха го. Той винаги е бил майстор на нелепи сензации. Може би най-нелепата от тях е тази, че го уволнихме, а подготвяме експедиция по негови материали.

Дано това да е последната сензация, стига ни толкова. Археологията е наука, която е нужна, за да... А за какво, собствено?

ЕТО НЕГОВАТА ЛОГИКА

Той беше странен момък. На лицето му винаги блуждаеше една неопределена, усмивка. Никой не можеше да разбере какво всъщност му трябва в археологията и въобще какво всъщност му е нужно в живота.

Една нощ той дойде при огъня на експедицията и каза:

— Салют алейкум.

И никой тогава не се досети, че това не е евтина острота, а формулата на неговата личност — причудлива смесица от стари и нови приветствия, с които се обръщаме към околния свят.

Във всеки човек живеят сякаш два човека. Всички знаят това. Общо взето, те си живеят спокойно и към външния свят обикновено са обърнати с едната си страна. По нея и съдят за човека. Другата се е притаила и чака удобен случай да се прояви при изключителни обстоятелства. Тогава казват — герой или обратното — подлец. А за какво говори това? За нищо. Просто втората страна на личността е по-приспособена или обратното — не е приспособена към тези изключителни обстоятелства. И ако обстоятелствата не са изключителни, а ежедневни, ние бихме познавали този човек откъм другата му страна, а не откъм тази, с която се сблъскваме в условия, приети да се считат за нормални. А всъщност, наистина ли са нормални тези условия?

Ето, аз ходя на работа, която ми е опротивяла, и знам какъв съм в работата си. А ако ми дадат работа по сърце — какво бих правил? Не се знае. Само се мисли така — дай на човека работа по сърце и всичко ще е наред. В действителност отгук и започва най-сложното. Един с радост ѝ се отдава целият и нищо друго не му трябва на света, освен любимата работа; друг ще види в нея само средството, което ще му помогне да се издигне над хората; а трети изобщо ще се уплаши от свободата и душевния простор и няма да се реши да се измъкне от скучната си черупка и цял живот тайно ще мрази осмелилите се и ще

се радва на неуспехите на смелчаците и безкористно и безстрашно ще слага крак и прът в колелата им.

Но може би най-сложен е случаят, когато човек дълго е чакал момента на срещата с щастливата работа и най-после се измъкнал в простора и просторът го е ослепил. Пусни славея от клетката — ще полети и ще падне мъртъв на земята, поел глътка небе. А ако отначало полети малко из стаята, всичко ще мине добре. Може би.

Общо взето, от всички наши само аз се досещах какво става с него. Разбрах, че това е точно четвъртият, последният случай. И затова двата човека в него не се разбираха и през цялото време бяха в борба. Това се проявяваше във всичко. Разказва например нелепи смешни истории, край него смях, около очите му весели бръчици, а дългата му муцуна е печална. А в една такава утрин, когато в далечината се чува само бръмчене на мотор, а зад глинения дувар равно дишат воловете и целият свят се усмихва, гледам го — върви насреща ми и той също се усмихва. А когато се приближи — в присвитите му очи блискат сълзи.

Интересуваше го проблемът за дявола. Учудвате ли се? Ама не, разбира се, не за онзи мистичен, религиозен и прочее дявол, а за съвсем реалния. Тоест, той беше убеден, че в действителност там е имало нещо такова. Нещо такова, което е послужило като тласък за всички басни, приказки, описания, безброй изображения. Разбира се, като съвременен човек, той знаеше, че дяволът е олицетворение на силите на злото. На всички сили — и природни, и обществени — които са трудни за разбиране и е най-лесно да бъдат отнесени към измисления дявол. Е, всичко това е така, разбира се, но защо тогава дявола го изобразяват като страшилище, а бога — човекоподобен? Сигурно защото бог — това е идеалният човек, тоест човекът, който носи на околния свят само добро, а дяволът е нещо вредно и затова трябва да го изобразяваме като чудовищно-безобразно същество. Но ако е така, ако зад понятието „бог“ стои представата за идеалния човек, тоест реално същество, то следва да се допусне съществуването и на нещо чудовищно-реално, което е пакостило и носило злини и на което са били приписани всички човешки нещастия. Това е неговата логика.

ТОЙ БЕШЕ НАУЧЕН СЪТРУДНИК

Ненапразно го изгониха от експедицията, когато, след като работи един месец безплатно и само се храни около общия огън, изказа тази фантастична идея. Собствено, изгониха го само защото тази идея, след като веднъж беше изказана, придоби странна притегателна сила. Започна се някаква дяволщина. Моите сериозни съвременни момчета, на които дори Хемингуей започва да им се струва остарял, изведнъж започнаха да се интересуват не от разкопките на могилите, а от древни книжни глупости, мъчейки се да намерят в тях някакви признаци на онова, което е послужило като реална първооснова за създаването на нелепия и страшен образ. В разговорите по време на зеления чай и стопленото задушено се появиха имената на Сведенборг, Яков Бьоме. Когато отначало на шега, а после с някакъв нервен смях се споменаваха магьосници, огнени духове, змейове и дракони, аз все още търпях. Кой не обича приказките? Археологът има нужда от фантазия не по-малко от математика. Фантазията е хигиена на мозъка, освен всичко останало. Нека се развличат, мислех си аз, нека си почиват от логиката. Ала когато това започна да преминава всякакви граници, когато Валя Медведева, спокойно момиче, изведнъж заяви, че би трябвало да се свърже понятието „дявол“ със запазилите се, може би, екземпляри допотопни животни, когато Паша Биденко ѝ възрази, че на дявола се приписва дълбоко познаване на човешката природа и затова за негов прототип би могло да послужи само разумно същество, разбрах, че е време да свърша всичко това.

Знаете ли какво, скъпи мой — му казах аз. — Оставете ни на мира и си вървете по пътя.

Той си тръгна по пътя точно както и дойде. Усмихна се и се отдалечи от огъня, оставяйки след себе си леко зашеметяване и непонятна мъка.

Разкопките продължаваха успешно. Бяха намерени следи от висока материална култура. Натъкнахме се на пазарен площад, на

древни чаршии, на оръжие. Много сандъци с предмети на материалната култура, прономеровани и обвити в цигарена хартия, откараха нашите въдеходи и с настъпването на студовете експедицията прекрати работата в полето и се върна в Москва, за да систематизира и опише намереното.

А в Института по археология при Академията на науките срещнахме него. Той беше научен сътрудник.

ТОВА Е ДЕМАГОГИЯ

Как е могъл да прелъсти началството, никой не знаеше, но фактът си е факт — този човек, нямащ нито научни знания, нито публикувани трудове, нито поне сериозна подготовка, в момента на нашето завръщане работеше като научен сътрудник в института. За какви толкова заслуги го бяха назначили при нас, беше непонятно. И затова стана подозрително. Плъзнаха слухове. Мненията се разделиха. Тръгнаха най-невероятни слухове. Едни го смятаха за таен сектант, други — за работник от ОБХСС, дошъл на ревизия. А Ноздръов, приятелят на Собакевич, дори пусна слух, че бил Наполеон. А само аз знаех нелепата истина.

Началникът на отдел кадри, когото никой не беше виждал да се смее, въпреки че винаги учтиво се усмихваше, веднъж тресейки се от сдържан смях и избърсвайки сълзите си, ми каза:

— Клоун.

— Кой?

— Цирков клоун. Последното му място на работа е циркът.

— Но вие се смеете — казах аз.

— Ами че как да не се смея? Погледнете каква снимка донесе за личното си дело.

Обикновена снимка 4,5 на 6, а на нея една наплескана маска. Задъхах се.

— Ама успокойте се, Владимир Андреевич — каза началникът на отдел кадри. — Той после донесе истинска снимка. А тази си я оставих за спомен.

— Какво общо има тук снимката?! Веднага отивам при директора. Превръщате науката в някакъв цирк.

— Именно цирк, Владимир Андреевич. Само че нищо няма да излезе. Лично разпореждане на директора.

Той говори още нещо, но аз не го слушах.

Ето разговора ми с директора:

— Знаем, Владимир Андреевич. Знаем. Пийнете си сода...

— Благодаря.

— Кажете, Владимир Андреевич, може ли според вас, например депутат от Съвета да бъде клоун?

— Не знам. Според мен е нелепо.

— Браво. Имаме еднакви възгледи. Това ме потиска.

— Така ли?

— Точно така отговорих на въпроса му. Точно така. А той каза: „Ако клоунът прави изкуство — може, а немарливите трябва да се гонят, дори и да са археолози. Пита се, може ли един клоун да бъде учен?“ Имате ли възражения, Владимир Андреевич?

— Имам. Това е демагогия.

— Тогава прочетете това. Поседнете. Само шестнадесет странични са.

СЕКРЕТИТЕ

Това беше статия, в която на обикновен, ненаучен език се съобщаваше примерно следното.

Сред италианските майстори, взели участие в построяването на Московския кремъл, най-забележителен с бил Аристотел Фиоравенти. Затова се е създало мнението, че той е бил и най-важната фигура. Между другото се оказва, че основните съоръжения на Кремъл — кулите, стените — е проектирал един полузабравен човек.

В Европа има само две такива крепости — в Москва и в Милано. По онова време те са си приличали като близнаци. Защото островърхите шатри на московските кули са били надстроени значително по-късно. Фамилното име на този човек е написано от вътрешната страна на Спаската кула. „Пиетро Антонио Солари от Милано.“

Всичко това, общо взето, е известно. Просто може би никой не е изброявал поред обектите, построени от Пиетро Антонио и затова, не се е смятало, че той е главният проектант на Кремъл. Е, какво. Може да се приеме това съобщение и акцентите в справочниците да се разпределят по друг начин. По-нататък започваше интересното. Той доказваше, че Пиетро Антонио Солари произхожда от миланските Солари, чиито членове на семейството до един са били свързани с изкуството, инженерството и така нататък.

Ако се вземе предвид това, че всички майстори на Милано така или иначе са се срещали на строежа на двора на Лодовико Моро, чичо на немощния херцог Джан Галеацо Сфорца, ако се вземе предвид това, че всички Солари по известни причини са напуснали Милано около 1490 година, тоест в годината на пристигането на Пиетро Антонио в Москва, ако се вземе предвид това, че Христофор Солари е бил ученик на Леонардо да Винчи (сега това е официално признато), ако се вземе предвид това, че Леонардо да Винчи точно по това време е строил Миланския Кремъл, то става ясно защо руските пратеници са поканили за такава важна работа никому неизвестния юноша Пиетро

Антонио Солари, а не са поръчали построяването на Кремъл на европейската знаменитост Фиоравенти, наречен Аристотел. А това, че официалната история е забравила за Пиетро Антонио е обяснимо: на кого му се иска да признае, че Кремъл на Москва, на третия Рим, е строил второстепенен инженер? Затова — да живее Аристотел Фиоравенти!

А е станало така, че в лицето на Солари е бил поканен самият Леонардо да Винчи, един от най-загадъчните хора в историята. Например известно ли ви е, че първата карта на Америка с първия надпис „Америка“, където Америка за пръв път е изобразена като отделен континент, заобиколен от океани, е била намерена сред книгата на Леонардо? „Е и какво от това?“ — ще кажете вие. Ами това, че тя е била направена преди Магелан, който пръв е видял, че Америка е отделен материк, а не обратната страна на Индия, както са мислили и Колумб, и Америго Веспучи.

Не забелязах как сам се увлякох от доводите на този клоун. Не, тук не миришеше на клоунство. Пък и какво е клоунът? Защо човек решава да се посвети на една работа, целта, на която е постоянно да предизвиква смях над себе си?

Струваше си да се помисли над това.

Строителят на Московския кремъл е ученик на Леонардо да Винчи. Това е добре, това е отлично, това променя много представи за Европа и за връзките на Русия с Италия. Но защо именно ученик? Малко ли майстори са живели в Милано по онова време, когато Леонардо е строил Кремъл? Пък и Леонардо не го е строил сам. Нужно е, макар каквото и да е пряко доказателство. Представете си — имаше го.

Ако минете покрай стената, която върви успоредно на Москва река, на самия ѝ връх ще видите странни отворстия. Странни са, защото не са в зъбците, както обикновено, а между зъбците, под подножията им. Зъбците не са украшение: зад тях са стояли войни, а през отворстията са изливали вряла вода и смола. А тук отворстията се намират между зъбците, в тухлената преграда, зад която не може дори да се легне — толкова е ниска. Безсмислени отворстия в крепостна стена не може да има.

И ето, в рисунките на Леонардо той открил такава машина. В отворстията между зъбците са пъхнати прътове, отвън са свързани

пόμεжду си с обикновени греди, а откъм вътрешната страна се опират в система от лостове, стълби, защитниците натискали лостовете и външните греди, хоризонтално лежащи по продължение на цялата стена, отхвърляли назад стълбите.

Ето за какво са отворстията между зъбците. За да се приложат в Московския кремъл Леонардовите секрети.

СОДА-СЛЪНЦЕ

Така.

Какво знаем ние за миналото, щом като знаем толкова малко за настоящето? А искаме още и да предсказваме бъдещето. Натрупваме факти, завиваме ги в цигарени хартии, трупаме ги по полиците и съвсем не можем да схванем вътрешната им връзка. Напасть някаква. Където се появи този човек, там изчезва устойчивостта, започва някаква клоунада или дяволщина. За какво въобще е клоунът? Защо е тази вечно отмираща и вечно възраждаща се професия?

Наричаха го Сода-слънце.

Американските летци, които току-що бяха хвърлили бомбите си над Берлин и сега пиеха до тезгяха в нашата база, го посрещнаха с непонятен весел лай. Беше ги прикрил от „месершмитите“, когато се прибираха в базата. Сам свали в морето два „месера“, третият задимя към хоризонта.

— Сода-уиски — предложиха му те.

— Сода-слънце — каза той и започна да лови с устни капки слънчев дъжд, долитащи през отворения прозорец.

Преведоха на американците — сода-слънце — те пак се смяха и се напиха от радост. Започнаха да го наричат Сода-слънце. Всичко в базата светваше, когато се появяваше той. Слаб, с близко разположени кафяви очи, удачник във всяко начинание, внимателен и мил с девойките. Момичетата от БОА — батальон за обслужване на аеродрума — стенеха, като го чуеха да свири. А той си подсвиркваше винаги една и съща песничка:

*Отшумяха далеч дните златни,
безогледна любов ме зове.
Ех, коне мощ врани, крилати,*

черни, врани вий мои коне.

А романи той изобщо нямаше и коя е неговата „безогледна“ любов никой не знаеше, и вино не пиеше, само ловеше с устни капки дъжд, когато се връщаше от полет без нито една дупка в самолета. И се отдалечаваше от „месерите“ винаги по посока на слънцето. Блесне с крилата си и изчезне в ослепителния диск.

*Ще постеля шейната с килими,
ленти в гривите аз ще влета,
ще прозвъннат звънчета незрими,
ще те грабна тъй както летя.*

Така отлетя и последния път към слънчевия диск. Блесна с крилата си и изчезна в ослепителния блясък. Никой не го видя оттогава. Изчезна.

Американските летци пак долетяха и тръгнаха към тезгяха, разкопчали канадските си куртки.

— Сода-слънце! — викаха те, търсейки го с очи.

— Сода-уиски — им казва новата бюфетчица.

Те пак се напиха, но лошо, мрачно се напиха. А щурманът момче все плачеше и викаше: „Сода-слънце!“ — и все се озърташе наоколо.

*Не препускат след нас враговете,
успокой се ти, мило дете.
Няма никой да стигне конете ни,
неуморните черни коне.*

Когато се появи през нощта край огъня на нашата експедиция, веднага го познах по свиренето. Свиреше си песничката за безогледната любов и враните коне. Познах го веднага, въпреки че беше напълнял и лицето му танцуваше от ежеминутно сменящи се изражения. Клоунада. Сега го бяха приели в института по археология

заради работата му за Леонардо, а се оказа, че е клоун. Дяволщина. Минаваше изпитателен срок.

Нито веднъж не дадох да се разбере, че го познавам. Защо? И той не позна в мен скромния „техничар“, който помагаше да се вдигне опашката на сребърната му птица, а сега е станал доктор на науките и негов началник. Стар съм и ми горчи, когато виждам клоуната на живота. Когато го виждам, всичко си спомням, как го наричаха Сода-слънце и как ловеше капките с ярките си устни. Бедните малки капчици — те са хиляди. Сега е нощ, вали дъжд. Падат надолу капчиците — и вече ги няма. А нали всяка капчица е нечие море. И някой необикновен с ясни очи гребе към другия бряг. Защото всички морета са вътрешни. Само океанът мие материците. И аз реших — добре, нека да търси своя дявол. По дяволите всички съмнения. Ще му помогна във всичко, в което поиска. В името на „Сода-слънце“ — най-хубавото питие на земята, в името на клоуната на живота, в името на безогледната любов и враните коне. Нищо не се е изменило. Аз съм техничар, а той е Сода-слънце, само че изранен и аз ще му помогна да разпери сребърните си криле.

А на дърдорковците и на техния патриарх Ноздрьов ще им запуша устата. Аз рядко освирепявам. Но по-добре да не ме закачат.

— Каква помощ ви е нужна?

Той се замисли.

... Ласка — каза той.

— Какво?

— Работя добре — каза той — когато ме обичат.

... Сода-слънце... — казах аз, не се сдържах.

Той вдигна към мен ресниците на близко сложените си очи.

— ... Веднага ви познах — каза тихо той. — Затова и дойдох при огъня. Там. Край Херсон...

Стиснах силно дръжката на креслото.

— Имах една стара работа за Леонардо — каза той. — Когато ви видях при огъня, си помислих защо пък да не стана археолог?

— Дяволщина... — казах аз. — Или цирк.

И преглътнах буцата.

Той рязко смачка цигарата си.

— Не бива — каза той.

Потупа ме по ръката и излезе.

През прозореца на кабинета струеше слънце. Пих студена вода от шишето.

Сода-слънце...

ВЪЗРАСТНИЯТ ЧОВЕК БЕШЕ МОМЧЕ

И ето сега аз подписах заявлението му за напускане и той се уволняваше от института. Губя го. Този път завинаги.

Отидох при директора.

— Не, не молете, Владимир Андреевич — каза той. — Стига ми тая напаст.

— Но нали експедицията така или иначе ще се проведе?

— Без него — каза директорът.

— Нима малко е направил?

— Достатъчно направи — каза директорът. — Предостатъчно. Около института се вдига безсмислен шум. Сензация. Поповете са се размърдали. Само това ни липсваше — да намираме доводи в полза на религията.

— Точно обратното. Ако бъде доказано съществуването на някакво реално същество, това ще бъде краят на най-важната половина на всяка религия. Какъв дявол е това — с анатомия, телесност, обмяна на веществата? А какво пък е религията без дявола?

— Е, добре, за какво му беше този прословут пеец Митуса, така нареченият автор на „Сказание за Игоревия полк“? Та той обърна против нас всички професори слависти. Не могат и да слушат за Митуса. И за какво? От щуротия. Нима доказва авторството на Митуса?

Действително, авторството му той не доказва, но разби някои и други доводи. Те казваха, че думата „словутный“ е обикновена — славен, прославен. А той доказва, че всички имена, които завършват на „слав“: Изяслав, Брячислав, Ярослав, Стислав и други — са специфично княжески. Не княжеските имена са все Добрин и Путята. И излиза, че „словутый“ — не е просто прославен, а по-скоро царствен. А каква е разликата — славен или царствен? Работата е там, че Митуса изобщо не го смятат за поет. Твърдят, че дори думата „Митуса“ не е име, а отглаголно съществително от глагола „митусить“ — тоест пея, танцувам — и въобще не е име, а прозвище на шут. А думата „царствен“ не е много подходяща за шут. Що се отнася до

думата „Митуса“, той преровил всички източници и никъде не намерил втори път тази дума, това „отглаголно съществително“, въпреки че глаголят „митусить“ се среща доста често. А освен това открил, че у завърналите се от Канада карпатски славяни името Митуса го има и сега. То е умалително — Митуся, Митка, Дмитрий. И като завършек на всичко открил родословната книга на дворяните Митусови, издадена през четиринадесета година, а те водят началото си от прословутия певец Митуса.

— Сензация, щуротия — каза директорът. — Несериозен е. Внася в науката нездрав ажиотаж. Разхвърлян е. Като всеки дилетант, само сензационни идеи. А похват има. Може да бъде учен.

— Той може да бъде всякакъв. Той е човек — казах аз. — И като човек се е обидил за великия поет, когото специалистите са обявили за шут. И като човек доказва, че човек може да бъде всякакъв. Той е човек, Сергей Александрович, а ние сме специалисти.

Напрасно казах това. За Сергей Александрович думата „специалист“ е велика дума. Несериозни шеги по този повод той не търпи.

— И после, това са все странични резултати на основната му работа — казах аз. — Той търси местонахождението на злия дух, или как там да го нарека.

— Слушайте. За какво говорим ние с вас! Помислете само... Всичко ми е като насън, честна дума. Ами че двадесети век е! Плащам членски внос в профсъюза! Разучавам по телевизора старомодния танц липси! Ами че смеят ни се... Представяте ли си съобщението: в Института по археология при Академията на науките се работи за намирането на дявола!... Опомнете се!

— Е, както искате — казах аз. — Ако се погледне така, действително изглежда нелепо.

„Слава богу, не си спомни за историята с жената“ — помислих си аз. И разбрах — не можеше да си спомни. Защото тогава цяло денонощие нашият директор — ученият, специалистът, възрастният човек — беше момче.

ЗАМИНАВАМЕ ЗАРАДИ НЕГО

И ето, заминаваме на експедиция без него. Тръгвам с объркани чувства. Всичко е странно в това странно пътуване. И това, че заминавам без него и този път, навярно се разделяме завинаги, и това, че отиваме да проверим данните на човека, когото уволнихме, и това, че отиваме в Тургай.

Никога не съм мислил, че Тургай пак може да се появи в живота ми и пак ще играе такава голяма роля. Сякаш съм на двадесет години и са живи родителите ми и близките ми, и съм новак в науката, и сякаш оттогава не е минал половин век.

Беше през лятото на 1912 година. В Тургайската степ по онова време работеха няколко отряда на Отдела за землени подобрения. Отрядите имаха за задача да изяснят хидрологичните условия за напояването на бъдещите преселнически участъци. Един от тези отряди, работещи под началството на минния инженер Мокеев, събра при река Кара-Тургай няколко грамадни зъба, голям гръбначен прешлен и също такава копитна става. И същото лято участник от друг отряд, студентът от минния институт Горбунов, малко по на запад от Кара-Тургай, при река Джиланчик, намери богати на кости слоеве, от които събра доста голямо количество останки на древни елени и тигри. Всички те бяха предадени в геоложкия музей на Академията на науките, който през следващото лято на 1913 година командирова същия този Горбунов за по-нататъшни проучвания и разкопки и на двете места. Студентът от Минния институт Горбунов съм аз. Тайната ми мечта беше да намеря кости от мамонт. Това пътуване изигра повратна роля в моя живот и ми донесе абсолютно неочакван успех.

Тургайска област заемаше част от киргизките степи, населени със скитници киргизи. Това беше една хълмиста равнина с разхвърляни по нея солени и сладки езера, обрасли с тръстика. Снабдих кервана с всичко необходимо, наех киргизи за разкопките и тръгнах на път. И по пътя ми съобщиха, че на друго място, на брега на

Соленото езеро, има натрупвания на кости, много по-грамадни от тези при Джиланчик. Наричаха това място Битката на гигантите.

Не е нужно голямо въображение, за да можете да си представите какво почувствах, когато чух за Битката на гигантите. Беше онази смесица от изпепеляващ хазарт и почти суеверно отчаяние при мисълта, че разказът може да не се потвърди, който отваря очите на човека за истинските му желания, за самия него, за призиванието му, което наричаме прозрение. Забравени бяха и Минният институт, и нареждането на началството, и самото началство.

Незабавно насочих експедицията към Соленото езеро. А се смятах за спокоен човек, поставях над всичко невъзмутимостта и се занимавах с гимнастика по системата на Мюлер и с лаунтенис. Това беше, разбира се, голяма простъпка, но не можах да устоя пред желанието да събера кости от мамонти.

Събрах ги. Върнах се. Постигна ме жестоко разочарование. Бяха ме изпратили да събирам неизвестна фауна, а вместо това бях донесъл отдавна и добре известен на всички мамонт. Пристигнаха сандъците. И макар че мамонтът не представляваше особен интерес, все пак отвориха един от най-дългите сандъци, свалиха капака и още от първите стъпки бяха открити такива признаци на костта, които позволиха уверено да се каже, че това не е мамонт. Какво е тогава? Беше някакво съвършено ново, неизвестно гигантско животно. Разочарованието се смени с остър интерес, който удесетори вниманието и предпазливостта на препараторите.

Висящият сега в Историческия музей колосален скелет на индрикатерий — 5 метра висок — завинаги ще остане за мен паметник на първия ми успех.

И ето, сега тръгваме на експедиция без този клоун, и въпреки че заминаваме заради него.

БЕЗ ТАБЛЕТКИ

Изгониха го най-вече защото всички се бяха изморили от него.

Започна се с това, че го попитах:

— А защо, собствено, се заинтересувахте от Митуса и Леонардо?

Беше непредпазливо.

— От Митуса се заинтересувах, защото не знам чужди езици — каза той.

— Какво общо имат тук чуждите езици?

— Началото на нашето хилядолетие е ознаменувано с необикновени поеми — каза той. — В Германия — „Песен за Нибелунгите“, В Испания — „Романсеро за Сид Компеадор“, в Англия — „Балада за Робин Худ“, във Франция — „Песен за Роланд“, в Русия — „Сказание за Игоревия полк“. Славянски ми беше най-лесно да науча.

— И какво?

— Имам впечатлението, че всички сили на творчеството в началото на хилядолетието са отишли в поезията. И то безименната.

— Да допуснем. И какво от това?

— Ами това, че епохата на Възраждането, средата на хилядолетието, е трябвало да бъде силна в творчеството с рационален оттенък. Така е и било. Литературата философствувала, драмата станала публицистична, изобразителните изкуства се сливали с науката.

— Това е известно. И какво по-нататък?

— Ами това, че ако се вземе човечеството като общество, а не като сбор от хора като организъм, то първите два етапа доста приличат на първите два етапа от теорията на отражението, тоест на живото възприятие и абстрактното мислене, и следващият край на хилядолетието трябва да бъде ознаменуван с практика в областта на творчеството. А какво значи то?

— Именно, какво значи то? — казах аз. — Само увъртате. Творчеството си е и практика. Каква друга „практика в областта на

творчеството“ може да има? И в началото на хилядолетието са творили, и в средата, и сега творят.

— А какво творят сега? — попита той. — Къде са уникалните произведения на културата, къде са великите творения, къде е синтезът? Всичко е анализ, изследвания, открития, теории, дълбаене на частици, разпръскване, разпадане, търсене на истината. Разглобяват вселената като часовниче, после я сглобяват отново — остават излишни детайли. Нима това е творчество?

— Истината винаги са я търсили — и нравствената, и научната.

— Факт. Но защо? Защо има толкова много изследвания и открития и толкова малко изобретения?

— А, малко! Пълно е с тях. Постоянно чуваш...

— Именно — чуваш! А те трябва да бъдат толкова, че за тях да не се чува. Нали не чувате, че са произвели още един чифт обувки или автомобили. За тях не се съобщава. Тях ги правят. Не, нашето време не обича изобретенията. Обича изследванията. На кого му е най-трудно? На изобретателя. А на изследователя? Всички институти са научноизследователски. Нима не е така? А защо? Изследването — това е изследване на онова, което е изобретила природата. А изобретението е творение на човека, продукт на човечеството, синтез.

— Без изследвания не може да има изобретения.

— Правилно. А без изобретения изобщо нищо няма да има. Живот няма да има. Човекът се различава от маймуната не по изследването на тоягата, а по изобретяването на тоягата. А сега от изобретателя всъщност се страхуват. Защото той дезорганизира производството. А вече отдавна е време да се произвеждат не само предмети, а и изобретения. Тогава няма да има никаква дезорганизация. Ще се планират изобретения — и край.

— А къде ще се запасиш с тях? Изобретението не е обувки, не е автомобил — казах аз.

— Именно. А защо? Защото никой не знае какво е творчество, с какво се яде и как се повиква — каза той и добави някак си неохотно: — А Леонардо е знаел.

— А вие откъде знаете?

— От резултатите. Само списъкът на неговите изобретения заема десетки страници. Не можеш ги прочете. Ще се измориш — каза той уморено.

— Леонардо е гений — тържествуващо казах аз.

— Гений! — почти извика той. — А не ви ли се струва, че е имал друг начин на мислене, различен от нашия? Не ви ли се струва, че гений е този, който е налучкал другия начин на мислене? А останалите така... С логика си служат.

— Е, вие пък!

— Какво „вие пък“? Какво е логиката? Инструмент. А инструментите остаряват. Не ви ли плаши това, че евклидовата геометрия остаря?

— Служат си с нея.

— Правилно. За частни задачи. За плоскост. А всяка плоскост е част от кълбо. А при него сумата от ъглите на триъгълника никога не е равна на два пъти „d“. С чукчето също си служат, но има и по-нови оръдия.

— А с какво ще замените логиката?

— Щом нашият мозък може понякога да прави внезапни открития, значи, може да го прави постоянно. Щом Менделеев е видял таблицата си на сън, значи, именно в този момент му е било лесно да го направи, значи, мозъкът му е мислил правилно.

— Каква безсмислица! — Аз окончателно побеснях. — Преди да му се присъни таблицата, той с години се е мъчил, обмислял я е!

— Правилно. Мъчил се е. И какво хубаво има тук? Това значи, че през всичките тези години той неправилно е мислил, логически е прехвърлял вариантите, линейно е мислил. А после толкова линии са се натрупали, че накрая се слели в един сноп, това е всичко.

— Друг начин няма.

— Ами ако има?

— Къде, при вас ли?

— Ето, Шопен е казал: „Сядам на пианото и започвам да вземам акорди, докато напипам синята нота“. Какво означава това? Това означава, че целият му организъм е откликвал именно на това съзвучие и именно в този момент. Той тръгва след него и се получава шедьовър, изобретение.

— М-да... А как, предполагате, ще се планират изобретенията?

— Трябва да се планират не изобретения, а хора, способни да изобретяват. Та ние и сега не планираме продукцията, планираме

произвеждането на продукцията. А продукцията вече е следствие, плод на производството.

— А как трябва да се планират изобретателите? Как да се разбере кой може да изобретява?

— Всички — каза той.

— И вие ли?

— И аз.

— Затова ли станяхте клоун?

— Отчасти — скромно каза той. — Когато дръзнах да позвъня на професор Глаголев и му казах, че имам интересни данни за това, че Митуса е автор на „Сказание за Игоревия полк“, той тресна слушалката. Аз пак позвъних и попитах: „А ако съм намерил ръкопис с неговия подпис пак ли няма да повярвате?“ Той се засмя и каза: „Клоунада“. И пак тресна слушалката. Аз си помислих: „А защо не? Защо пък да не започна да се надсмивам над високомерието? Да живее клоуната!“ Разбирате ли, истинска клоунада е не когато публиката се надсмива над клоуна, а когато клоунът се надсмива над публиката.

И ме погледна изкосо.

Почувствувах, че се изчервявам и казах:

— Какво, открихте ли такъв начин на мислене?... Универсален?

Това беше втора непредпазливост.

— Намерих — каза той. — Универсален.

Време беше да му дам да разбере.

— Отлично — казах аз. — Ще ни го продемонстрирате.

— Защо да го демонстрирам? — каза той. — Ще донеса утре таблетките и край.

— Какви таблетки?

— Глътват ги и започват да мислите творчески.

Не се смееше мерзавецът.

— Отлично — казах аз. — Ще опитаме вашите таблетки.

Той кимна и си отиде. А аз тогава си пийнах само вода. Без таблетки.

БРАШНО И ЗАХАР

Нагатък започна циркът.

На другия ден той наистина донесе някакви саморъчно направени таблетки. Шест парчета.

— Повече нямам — каза той. — Трябват ми.

Смеейки се с цяло гърло, младоците, които бяха в течение на всичко, го заобиколиха и протегнаха лапите си. Шест човека разграбиха плячката.

— Ще се отровите! — викнаха им останалите.

— Няма да се отровите — каза той.

Изпиха таблетките. С вода от шишето.

— Е, момчета, да не ме изложите — каза той.

— Работният ден вече започна — казах аз с противен глас.

Процесията тръгна по коридора, хихикайки неприлично. Отпред вървяха шестимата отровени. Бях противен сам на себе си. Дали защото исках да взема таблетка, или защото ме досрамя да го направя.

През нощта спях лошо. Смуках своите таблетки за творчество. Валидол.

Сутринта на работа нищо не се случи. Той само не обръщаше внимание на насмешките, все ходеше от един при друг от шесторката и се интересувахе как вървят работите им и ги отвличаше от работата им, а всеки от тях се блъскаше над своя проблем. Но не му пречех. Злорадството ми отдавна бе минало. Просто ми беше жал за него. Пак си спомних какъв беше и какъв е станал и колко му е трудно да намери своето място в живота без сребърните си криле. Бедният Сода-слънце.

Сутринта пет проблема от шестте бяха решени. Блестящо. Проблема си не реши само един, най-способният и резултатен изследовател Паша Биденко. Институтът притихна. Петимата ходеха с изблещени очи, с трескави петна по бузите. Валя Медведева плачеше в ъгъла на кабинета ми.

— От щастие — каза ми тя. — И от мъка. Струва ми се, че го обичам...

Около него се образува изплашен вакуум.

Как да е изкарахме до края на работното време.

През нощта ми се присъни, че летя, пикирам над останките на минусинската култура, изтръгвам от гробокопачите глинени гърнета с таблетки за творчество и отлитам по посока на слънцето.

На другия ден се приготвих да отида при директора за доклад.

В коридора ме срещна Паша Биденко. Очите му се слепваха.

— Брашно — каза той със сънен глас.

— Какво?

— Брашно и захар — каза той. — Друго нищо няма в тях. В таблетките. Абсолютно нищо. Цяла нощ правих анализи.

ТОВА БЕШЕ САМО НАЧАЛОТО

Подир всичко, след като старателно го разпитахме и взехме всички мерки скандалът да не вземе неприлични размери и институтът ни да не стане за посмешище сред научните кръгове, след като ми се удаде да отстоя предложението си: единственият изход от ситуацията е не да го изгоним, а да го изпратим на експедиция — аз тихичко го попитах, преди да замине, когато се качи в камиона със спалните чували:

— Защо направихте това?

Той се наведе през капака.

— За да не важничат другарите учени.

— Е добре, а защо все пак петимата постигнаха такъв успех в работата си?

— По две причини — каза той. — За първата вие се досещате. Въображението им се разтовари и започнаха да мислят по-свободно и оттам по-самостоятелно.

— А втората причина?

— Втората причина е тази, че незабелязано им подказах решението на техните проблеми.

Камионът размириса на син пушек и потегли от двора на института. Това е всичко.

Не, не беше всичко. Оказа се, че е само началото. Продължението дойде от експедицията.

Достатъчно беше да замине и аз веднага си спомних пак, че се казва Сода-слънце. Винаги си спомнях това, когато не го виждах. Дребнави ми се сториха и раздражението ми, и безсмисленото ни учудване от предишната му професия. Та малко ли професии е имал? Нима професията определя човека? Човекът определя онова, което той дава на тази професия. Човечеството има хиляди нужди, всяка нужда — съответната професия. Важното е какво човек дава на човечеството чрез своята професия, ето кое е важното. Дошъл способен човек с идеи, а ние зяпнахме — клоун. Може пък именно клоун да ни е

липсвал. Все ни е страх да не станем смешни, а това подлещите бързо го схващат и ни натрапват — с похвали, ласкателства — своята етика. Ние закостеняваме от високомерие и така ни изиграват. Клоунът е хирург в областта на етиката. Клоунът, е поет на смеха. Острата думичка пронизва високомерието както иглата водянката. Но аз сега станах такъв умен.

Аз сега съм така умен, а тогава, преди заминаването му в експедиция, имах едно чувство — раздразнение. Удивително умееше да дразни хората този клоун. Проклен клоун! Нали съм му приятел и той знае това. Защо трябваше да ми се присмива, да ме дразни? Добре, няма да сме дребнави. Щом ще помагаме, да помагаме. Накъсо казано, аз го вредих в експедицията. Много неща премислих, след като замина в експедиция, в която бих се включил и аз, но нямам вече тези сили. Изпратих го там, откъдето започна и моето движение. Стига се е занимавал със съпоставяния на хартия. Нека да започне от самото начало. Нека да замине за Тургай. И замина. А се получи само един конфуз.

Отначало от експедицията нямаше никаква вест, а съобщенията в наши дни не са като през 1913 година. След това дойде това нелепо писмо.

Не говоря за това, че то цялото беше пълно с куп най-разнородни идеи, нямащи никакво отношение към пряката му работа, към археологията, и отнасящи се към най-различни области — верен признак на дилетантщина. Това не ме учуди — знаех с кого си имам работа. Нелепо беше, защото завършваше с една жална молба, подобна на издевателство. Молеше ни да установим чрез радиоактивен метод възрастта на същия онзи индикатерий, който бях донесъл през 1913 година. И да му изпратим отговор.

— КАКВО-О?... — ПОПИТАХ АЗ

Налага се да поясним за онези, които не са запознати със същността на този метод.

Сега археологията има сигурен начин на датировка — атомен календар. Вземаме, която и да е кост от древни останки и я изгаряме в специална пещ. Отделящият се при това въглероден двуокис се улавя в епруветки, подлага се на ред химически анализи и след това гайгеровият брояч определя възрастта на костта. Радиоактивната въглеродна датировка е възможна, защото всички организми поглъщат въглерод-14 — радиоактивен изотоп на обикновения въглерод. След гибелта на животното или растението въглерод-14 бавно се разлага. Сравнявайки количеството на радиоактивния въглерод, останал в костта, с количеството на обикновения въглерод в атмосферата, което почти не се изменя, учените достатъчно точно определят възрастта на един или друг обект. Всичко това е така. Но „атомният календар“ действа в мъртвите организми до 40 хиляди години, а индикаторите са измрели преди милиони години. Затова целият отдел се смя с цяло гърло на това писмо.

— Мразя ви — каза Валя Медведева.

— Паша — казах аз на Биденко. — Натиска се за ликбез^[1]. Ще му дадете ли да разбере и този път?

— Лесно е — каза Паша. — Ако ми дадете парче кост от Вашия индикаторий.

— Добре — казах аз. — Ще му изпратим официален отговор. На бланката на института. С печат.

Работата беше проста. Свързах се по телефона с музея и отидох да видя скъпото ми чудовище. Петметровият красавец си стоеше цял-целеничък и отдолу на табелката се мъдреше моето име. Само въздъгнах.

Докато се отдавах на спомени, сътрудниците донесоха неголямо парче кост. Забравих да кажа, че на времето бях донесъл един цял скелет и още няколко отделни кости — всички бяха омесени в едно

земно свличане и, следователно, бяха на една и съща възраст. Благодарих на сътрудниците на музея и дадох парчето на Паша Биденко. А аз самият седнах да пиша на този клоун опустошително писмо, в което излях всичкото си насъбрано раздразнение и в което му обяснявах кой е, какво мислим всички за него и как трябва да се отнася той към науката, след като вече е прикован към този бряг. Но след това видях като найаве дългата му присмехулна физиономия и разбрах: голямо писмо — големи насмешки, малко писмо — малки насмешки, защо ми трябва това? Скъсах писмото и написах кратко на бланката на института: „В костите на индикатерия радиовъглерод, кой знае защо, не бе открит“. Подчертах израза „кой знае защо“, сложих печат в канцеларията и се подписах: „Доктор на историческите науки В. А. Горбунов“.

След това Паша Биденко ми позвъни вкъщи и ми каза, че според анализа възрастта на костта е само 5 хиляди години.

— Какво-о? — попитах аз.

[1] Ликбез — ликвидиране на неграмотността. — Б.пр. ↑

ВСИЧКО Е МНОГО ТЪЖНО

Защо така омръзва всичко в живота? Сигурно защото всичко, с което се сблъскваш, само прилича на онова, което трябва да бъде, и знаеш, че то съвсем не е първо качество и някъде го има същото това нещо, но по-хубаво. Модата се мени. Вчерашното облекло изглежда грозно, вчерашната красота предизвиква скука, вчерашната мисъл не я забелязваш, вчерашната радост предизвиква усещане за неловкост (какво си се зарадвал, глупак), вчерашната ти радост, това е вчерашната ти наивност, а днес съм поумнял и зъбите ми са изтръпнали. Търсим спасение в безкрайните търсения, но безкрайното търсене — това е безкраен глад. Разбира се, приятно е да виждаш пред себе си необикновено блюдо с постоянна привлекателност, но не напомня ли това стиската сено, завързано пред носа на магарето? Безкраен път, безкраен глад и стиска сено, което се отдалечава със същата скорост, с която се приближава към него бедното, безкрайно милото магаре. Защо трябва да очакваме от бъдещето решението на днешните проблеми? Нали бъдещето ще си има свои проблеми, само че тогава няма да ни има.

Но може би дейността, стремежите, движението — са грешка? Може би трябва да се втренчим в собствения си пъп и да самодоволстваме? Или пък — дайте до безкрайност да се изяждаме един друг, за да чувствуваме силата си, за да се радваме на властта си не само над природата, но и над човека? Но нали като излапаш всички (а такива опити са правени), ще останеш сам, ще завиеш от мъка и страх и ще избягаш в смъртта, в ампулата, приготвена в скривалището.

Хайде да си спомним. Нека тялото ни да си спомни. Какво никога не ни е омръзнало, не ни се е втръсвало от повтаряне, какво очакваме и на какво безпогрешно се откликваме? Прехвърляш всичко в паметта си и си спомняш усещането на ръката, докоснала се до чуждо тяло — и изведнъж си спомняш, разбираш: това е то, усещането, името му е — нежност. Всички оттенъци на това усещане, на това понятие: от свирепата нежност на война, който, изтървал меч, е взел детето на

врага на ръце и момиченцето се е притиснало към окаменялата му буза, а той гледа в далечината и казва: „Не го докосвай!“ — до стапящата се гъвкава нежност на любимата.

Само нежността е еднозначна, само нежността не търпи иноказания, маска, лъжа, само нежността — или я има, или я няма. Само че извънредно рядко я усещаме и тя играе в живота ни незабележима роля. Но, може би, главна. Когато по земята са хвърчали гущери, то едва ли дори рептилията философ е придавала значение на попадналото ѝ понякога и избягвало в дупката си странно дребосъче, притежаващо собствена топлина на кръвта, която не зависи от промените на времето. Гущерите си заминаха, а топлокръвните изпълниха света.

Искам да кажа и за хематома.

— Какво-о? — попитах аз.

Макар че всъщност нямаше за какво да питам. Защото твърдо знаех отговора. Само че го бях забравил през тези години, през последните петдесет години. По-точно, не го бях забравил, а го бях запратил някъде дълбоко в съзнанието си, както запращаме нанякъде спомените си за нестаналото, неосъществилото се, но то живее в нас. И ни спасява от мъката само привычката да заобикаляме мислено това тъмно петно в нашето съзнание, напомнящо хематом. Хематомът — това е не разнесла се съсирена кръв, кръвоизлив, който, ако не се пипа, си съществува като безвредно чуждо тяло, а ако се пипа, може да възпали живите тъкани и така нататък. Разбира се, за това „и така нататък“ не ти се иска и да мислиш, но работата е там, че дори безвредността на хематома е относителна. Не може мъртвото в живота да бъде напълно неутрално. В живота всичко трябва да живее, да взема участие. Ако нещо не живее, а присъствува, значи то заема мястото на живото. Има два начина за избавление: единият е реален — да се оперира, другият, засега повечето въображаем, е да се съживи. Има и трети начин — да се предадеш. — Това е лош край. И няма нищо похубаво от това да съживиш — това е добро начало.

Когато попитах: „Какво-о?“ — този въпрос, възглас, вопъл се отнасяше не за това, което каза Биденко — а пък той беше съобщил със скучен глас, че животното, на което му се полагаше да е изчезнало преди милиони години, е загинало някъде по време на фараоните! Излиза, че моето скъпо чудовище е живяло едновременно с човека, и

тогава това е вече въпрос на археологията. Или е грешка. Биденко е сбъркал, апаратурата е сбъркала, дявол знае кой е сбъркал, директорът на музея е сбъркал и е дал друга кост. Но най-важното за мен, стария козел, който някога беше млад и не се плашеше от сензации, а беше жаден за тях, жадуваше за онова потресение на чувствата, при което душата на човека придобива криле и се откриват простори — младостта смята, че така трябва и да бъде и го чака всеки ден и затова се мята и се изразходва непресметливо, надничайки зад всеки ъгъл — не се ли е притаил там негово величество случаят; разбира се, старостта, помъдряла от синините, върви по-вярно и по-безпогрешно, но по-дребнаво и заради самосъхранението си, заради запазването на останалите ѝ сили се утешава с това, че гроздето е зелено и не го яде, но на душата и е пак скомина; но който е бил предпазлив цял живот и не се е изразходвал, той е измамил младостта си и нищо не е спечелил за старостта си, освен опротивелия комфорт и страха пред неочакваностите, най-важното за мене, стария козел се състоеше в това, че ако в младостта срещата с щастливия случай е оправдало се предчувствие, в старостта това е като потресение от срещата с оживял мъртвец, като съживяване на хематом.

Накратко, всички тези разсъждения за нежността и възкресяването на мъртвеца ми бяха необходими, за да разбера аз самият защо, когато го попитах „какво-о“, си спомних как преди месец, излизайки от кабинета ми, когато за пръв път го нарекох Содаслънце, той каза „не трябва“ и ме потупа по ръката.

И още си спомних как преди 50 години се досетих, че намереното от мен скъпо чудовище е само на няколко хиляди години, а не на милиони, както решиха тогава учените.

Аз вървах по улицата и ми се струваше, че съм момче и близките ми, които отдавна ги няма, са живи и всичко е още пред мен и аз съм безсмъртен. Духаше вятър и късаше полите на палтото ми, но аз не забелязвах вятъра. Валеше дъжд, но аз не забелязвах дъжда и очите ми бяха сухи.

— Почакайте, ще ви покажем ние на вас, стари козли — мърморех аз, старикът, а сърцето ми туптеше силно. — Е... започна се.

Още не знаех какво е започнало, но бях готов на всичко. Цирк или дяволщина — все едно ми беше. Важното е, че започна! Само че всичко свърши много тъжно.

ЧОВЕШКИ ЧЕРЕП

Никога няма да забравя тези дни, щастливи и тайно стремителни.

Отначало никой не повярва на анализа на Паша Биденко и преди всичко самият той.

— Глупости — каза директорът.

Проверихме. Данните се потвърдиха. Сензация? Не, разбира се. В музея са могли да сбъркат костта. Проведохме съвещание съвместно с музея. Излязохме с решение да вземем парченце от истинска кост на моето чудовище от мястото, което беше вече леко реставрирано. Внимателно изпилихме тази част на костта, на нейно място направихме вставка от специален цимент. Отново направихме анализ... 5 хиляди години — това е възрастта на индрикатерия, който бях намерил през 1913 година.

Сензация? Този път — да.

Но работата е там, че още в двадесет и трета година бях изказал предположение за неотдавнашния — относително, разбира се — произход на намерените от мен кости. Работата е там, че колкото и неопитен да бях в онези години, дори и на мен ми се стори, че животните, чиито кости бях изкопал, са загинали от някаква странна смърт. Бяха омесени и разхвърляни костите на най-различни животни и всички те бяха в един пласт и, следователно, това не беше резултат на по-късни изменения в земната кора, ето къде е затруднението! Приличаше или на битка на различни животни, или на гробище, поточно на място за смет. И цялата тази каша се намираще извънредно близко до повърхността, в пластове, наброяващи не повече от няколко хиляди години, това вече аз, студентът от Минната академия, можех да разбера. Тогава изказах предположение за съществуването на тези животни, в това число и на индрикатерия, в недалечното минало. Присмяха ми се. Сега предположението се потвърди. След половин век. Това е всичко. Поне анализите казват — да. Решено е да се изпрати голяма комплексна експедиция и да се направят разкопки, така да се каже, на най-високо равнище. И аз самият тръгвам с тази

експедиция. Индикатерият е мой, костите са в мои ръце. Само че вече не ми се иска да отивам. Твърде много неща се налепиха по тази обикновена и честна идея. И виновен за това е пак той — клоунът Сода-слънце.

Срочно го извикаха в Москва. Няколко дни след пристигането си той се шля някъде, после дойде в института. Нито като победител, нито като подследствен — не можеш разбра. Поискаха му отчет, той написа ясен отчет, в който обясняваше защо е помолил да се направят анализи — защото сред костите, които открил недалече от моите стари разкопки, намерил човешки череп.

СЛЕД ТОВА НЕГО ГО УВОЛНИХА

Донесе черепа.

Черепът беше новичък и гладък. И не някакъв си там череп на питекантроп, въпреки че и това нищо не изменяше, а съвсем съвременен череп, също като, да речем, моя, а може би и още по-съвременен, тъй като дори всичките му зъби бяха на мястото си, нещо, което отдавна вече не може да се каже за мен. Черепът беше така новичък, че се наложи незабавно да се направи същият анализ, тъй като първата мисъл у всички беше — фалшификация. Направихме анализ — 5 хиляди години. Така.

Всичко е добре, нали? Всичко е много лошо. В края на отчетите беше написано:

„При разкопките сред костите на измрелите животни бе намерена още скулптура на жена с необикновена красота.“

— Каква жена? — попитахме ние смаяно. — Къде е тя?

— Вкъщи — каза той. — Утре ще я донеса.

— Ще почакаме до утре — реши директорът.

Аз не чаках до утре. Както обикновено, някъде под лъжичката ми изстина. Каква, по дяволите, жена о, господи! Цяла вечер висях на телефона, мъчейки се да се свържа с експедицията. През нощта ми дадоха връзка.

— Аз съм — казвам аз. — Да. Здравейте. Как вървят работите?

Далечен момичешки писък:

— ... Добре... Успешно...

Страничен глас:

— Говорите ли?

— Да, говоря.

— Говорете, говорете — дружелюбно казва гласът.

— Ами че нали говоря! — викам аз.

— Нещо случило ли се е? — питат отсреща. — Как е отчетът?

— Отчетът не е лош — отговарям. — Кажете ми, знаете ли нещо във връзка с тази жена? Къде я намери той?

— Тя е красавица — пицят. — Вие видяхте ли я? Е, как ви се вижда?...

— Още не знам. Утре ще видим.

— Говорите ли? — пита гласът.

— Вие говорите! — крещя аз. — А нас не ни оставяте!

— Времето ви изтече — казва гласът.

— Ало! Ало!...

Това е цялата информация.

На другия ден всички се събраха при мен в отдела. Толкова народ се натъпка, че натикахме масите до стената една върху друга и на самия връх, до тавана, между стърчащите нагоре крака в позата на нимфа край ручей се излегна Паша Биденко. Той не вярваше на нищо, пускаше кълба дим и гледаше на всички отвисоко, и буквално, и преносно. В средата, притисната от високо научната тълпа, стоеше една шахматна масичка, донесена от къта за отдих. Върху нея се издигаше шперплатово сандъче, като тези, които се използват за колети. От полуотворения капак стърчеше памук. Беше тихо. Чуваше се само противното скърцане на гвоздеите, които Сода-слънце изтръгваше с клещи.

Той сне капака и пъхна ръцете си в прашния памук.

— Подръжте сандъчето — каза той.

Протегнаха се ръце. Вкопчиха се в сандъчето.

Той измъкна една кафява топка памук и я постави на мигновено опразнилата се масичка. Сандъчето вече плуваше над главите по посока към вратата и с трясък излетя в празния коридор. Пласт след пласт памукът лягаше на масата и ставаше все по-бял и по-бял и вече заприлича на морска пяна, и вече всички спряха да дишат. И сигурно, ако не бе шумът в ушите, би могло да се чуе равномерното глухо биене на едно голямо сърце, когато остана последният полупрозрачен като мъгла пласт памук, дори не памук, а сянка на памук, и започнаха да се виждат чертите на прекрасното лице с полупритворени очи.

Сърцето спря. Ръцете свалиха последния воал. Рязко очертана горна устна. Пухкава долна. Мургав цвят на старо златисто дърво.

Устата едва-едва се усмихваше. Малко прилича на Нефертити, но е по-друга. По-скоро е Аелита. Остро поглеждаха очите изпод полупритворените клепачи.

Раздаде се трясък. Всички трепнаха като ударени от ток. Няма нищо страшно. Паша Биденко бе тупнал от тавана.

Всички бяха с потресени лица. Директорът преглътна тежко. Сред плътната маса от хора започна някакво движение. Яростно се промъкваше Паша Биденко.

— ... Анализ — изхриптя той. — Не вярвам...

— Забранявам — каза директорът и облиза пресъхналите си устни.

— Не — каза Сода-слънце.

Той взе клещите, с бързо движение отчупи една треска до самата основа на прекрасната шия и я подаде на Биденко.

— Вие сте невъзпитан човек... вандал — каза директорът на бедния клоун. — Вън оттук.

— Благодаря ви, момчета — каза Сода-слънце. — Наистина ви благодаря.

Въздъхна дълбоко, усмихна се и започна да си пробива път към изхода.

Директорът изтласка всички от масата. С треперещи ръце той събираше памука и увиваше прекрасното лице. Беше разперил лакти, кудкудякаше нещо и приличаше на голяма квачка. Всички разбраха, че така той изобразява окриленост. Никой никога не беше виждал нашия директор такъв.

— Владимир Андреевич — с кудкудякащ глас каза директорът, — извикайте охраната... И ключа от сейфа. Ще запечатаме сейфа.

Ако сега му бяха дали свобода, той би повикал и танкове. Аз се бавех. Той ме погледна яростно.

— И вие ли? — каза директорът. — Нима и вие? За Биденко е простено... Въпреки че не е нужно да бъдеш специалист, за да разбереш какво е това.

— Да... Не е нужно да бъдеш специалист — казах аз.

И тръгнах да изпълнявам нареждането на директора.

На другата сутрин Биденко, като се усмихваше виновно, потвърди:

— Да... Същите пет хиляди години.

След това позвъних на клоуна.

— Защо направихте това? — печално попитах аз.

— Пошегувах се — каза той.

— Какво ще кажем на директора?

— Истината — каза той.

А истината беше такава: снимката на тази жена бях виждал у него още през войната.

Порази ме само това, колко бързо беше направена скулптурата. Дървото беше истинско, древно, значи го с намерил в разкопките, значи скулптурата беше направена само за тези няколко дни след завръщането му, когато не се явяваше в института. Но аз знаех, че приятелят му Костя Якушев е кадърен човек.

Бе изиграл всички ни и преди всичко себе си. Може да се надсмиваш над високомерието, но не бива да се надсмиваш над такива чувства. Да бяхте видели директора, когато му разказвах всичко както си е. През цялото време мълча, докато разказвах, а после си свали пенснето. И очите му бяха съвсем детски.

След това Сода-слънце го уволниха.

„ПРИВЕТ НА ВЕХТОШАРИТЕ!“

А после тръгнахме на експедиция без него, бяхме там цялото лято, намерихме много интересни неща, бързо приключихме всичко и стана така, че отпратих всички обратно и на мястото на големия лагер останахме в пустинята само аз и Паша Биденко.

След приключването на работите и заминаването на експедицията, припряно и тъжно, пред мен, този път неизбежно, застана въпросът защо все пак аз останах?

Всичко бе опустяло, само следи от палатки, студени звезди и вятър, пронизващ всичко, пронизващ душата вятър. И самотната фигура на Паша Биденко, която се мярка около нашия многострадален всъдеход, и тънкото писукане на радиото — джазовата мелодия звучи зловещо над гробището на динозаврите.

И си помислих: тъничка, само съвсем тъничка ципица ни дели от света на чудовищата.

Батериите свършиха, приемникът млъкна и отново — само пустиня и кафяв прах. И отгоре на това сами си копаем гроба. Трепем се, мъчим се да разберем човека, а той, същият този човек, е измислил бомбата и тя съществува, каквото и да се говори, и няма къде да избягаш от това, да бъде проклета дано. И ако човечеството само себе си не разбере, пътят му е един — при изкопаемите. И след хиляди години ще дойдат други същества и ще разкрият костните пластове и по нашите кафяви скелети ще се мъчат да разберат защо са загинали тези същества, външно така не приличащи на динозаври.

Е, какво пък. Щом задачата на археологията е да помогне на човека да разбере самия себе си, то поне с един човек това се е случило. По-точно с двама. Вторият е Паша Биденко. А първият, разбира се, съм аз. Боя се да не преувелича, иначе бих казал, че едва ли някой от нас си остана същият след тази експедиция. Обаче, след като знам колко много аз самият имах причини да преразгледам някои свои възгледи, не мога да сведа към една-единствена причина онези изменения, които станаха с участниците на тази нелепо правдива и

затова фантастична история. Защото какво е фантастиката, ако не истина, доведена до абсурд.

Експедицията можеше да се счита за успешна. Много нещо бе намерено и ценни неща бяха намерени. И според някои закони, според някои нормативи тя не можеше да се счита за неуспешна. Откъде се взе тогава онова изсушаващо разочарование, което изпитваха всички участници — от помощния персонал, за пръв път видял чудовищни кости, до съдържаните квалифицирани изследователи, у които презрението към безвкусицата и излишното вдигане на шум бе не само признак на добър тон, но и дълбоко осъзнат принцип. Може би причината беше в това, че беше подбран все талантлив народ, а талантът в науката трудно се отличава от хазарта. Може би виновен за всичко беше вятърът.

Вятърът беше изнурителен. Почти веднага щом пристигнахме, започнаха пясъчните бури. Следвайки предназначения план на предишната група, намерихме нови костни пластове, три така наречени „леци“ с кости на динозаври, добре запазени, ръждиви от просмукалите се в тях железни окиси. И макар че уловът беше богат, наистина не точно такъв, за какъвто тайно мечтаеше всеки участник в експедицията, аз дори помислях за прекратяване на работите. Все заради вятъра. Но после се натъкнахме на тези древни изоставени рудници и експедицията фактически мина под земята. Само че отвън нощем беше лошо. Студът пронизваше палатките. До най-близкия извор имаше дълги изморителни часове. Гъстият кафяв прах, пронизваше и в най-дребните пори, задръстваше носа, изсушаваше гърлото. Постоянните ветрове, духащи с изключителна сила, носеха не само пясък, но и доста едри камъни, които чупеха стъклата на предпазните очила. Вятърът не спираше ни денем, ни нощем. Дрехите, завивките и храната бяха обилно набити с доста едър пясък. И ако не бяха подземията с тяхната спасителна тишина, би било невъзможно да се работи. Но трябва да се разкаже не за това по какво експедицията приличаше на обикновените, а по какво се различаваше от тях. Различаваше се с тъмната си неопределена мъка и дух на клоунада, който незримо витаеше над експедицията.

Такава печална тишина и тъмнина царяха в тези стари галерии, че щем не щем настроението ни ставаше строго и съсредоточено. На

това настроение се поддаваха всички и млади, и стари. Ето редове от дневника на Паша Биденко:

„Става ти безразлично ден ли е или нощ на повърхността. Ту вървиш по високи пречиствателни забои, където стъпките ти отекват шумно и светлината на фенера се губи, ту пълзиш, провирайки се с мъка между тесните подпори, ту се катериш по кладенци, извеждащи на друг хоризонт. Тук минаваш в друго летоброене, защото някои от тези рудници се отнасят чак към доисторическо време, макар че има и по-нови. Те са прокопани в продължение на една ивица пермски утайки, съдържащи меднисти пясъчници. В една от галериите, която се спускаше под земята под ъгъл 35–40 градуса, аз се подхлъзнах и като се търкулнах надолу, пропаднах в отвесен кладенец, проникващ дълбоко в бездънната черна тъмнина. За щастие, кладенецът беше доста тесен и аз се заклецих в него до раменете като тапа в бутилка. Необходим беше доста труд, докато се освободя. И първото нещо, което видях, когато се измъкнах на върха на кладенеца и светнах с фенера, бе надпис върху стената с кървави букви: «Привет на вехтошарите!»“

ЗАЩО ОСТАНАХ?

Така получихме първата вест от нашия скъп и незабравим.

Впрочем, за Валя Медведева. С нея изобщо беше сложно. Поне на нея така ѝ се струваше. Когато след историята с „таблетките за творчество“ го изпратихме на експедиция, замина и тя. Помня я, дойде у дома и аз дори не я познах веднага — за пръв път я виждах гримирана по последна мода.

— Владимир Андреевич — каза тя с гласа на Комисаржевска. — Аз или ще замина с експедицията, или... или...

— Или едното от двете — казах аз, за да поддържам одеския колорит. — Валя... червило — откъде го взехте?

— От магазин „Ванда“. Владимир Андреевич, вие не ме разбирате — каза тя с гласа на Елеонора Дузе и седна в креслото като на картина от Серов.

— Валюша — казах — аз. Вие сте обикновено момиче. Защо е тази древна патетика?

— Не съм на себе си — каза тя с гласа на Сара Бернар.

Разбрах, че работата е безнадеждна и я пуснах с експедицията.

И ето сега, когато Биденко намери кървавия надпис, Валя разбра къде бе изчезнало полското ѝ червило.

Всичко беше нелогично в тази нелогична експедиция. И това, че ни изпратиха да проверим отчета на клоуна, и това, че него го уволниха. Като кафяв прах плуваха неопределени слухове около нашата експедиция, която отдавна трябваше да се върне в Москва, а с нелепо упорство продължаваше да търси неизвестно какво. За тази втора част на нашите проточили се търсения никога не бе написан нито един отчет, а всички разходи бяха отнесени от началството, струва ми се, към културни нужди. И което е най-неприятното, това онова се промъкна в печата. Някакъв си деятел напечата в едно научно-популярно списание бележка в раздела „Знаете ли, че...?“, в която деловито се съобщаваше и за скулптурата, и за черепа, и за това какво може да послужи за прототип на понятието „дявол“. Последната

думичка не остана незабелязана. Някъде се появи фейлетон, в който думата „дявол“ се обръщаше така и иначе, и за нашата експедиция се говореше с весела пошлост, и дори, в частност, ритаха мимоходом срещу цялата археология и поставяха въпроса: „А не е ли време финансовите органи да се заинтересуват къде отиват народните парички?“

На фейлетониста би могло да се отговори просто: парите в науката отиват за откриване на истината. Но той не би разбрал.

В резултат на тази недостойна суета ние получихме заповед да се връщаме. Работата вземаше неприятен обрат, а и тази история с писмото...

Когато се разделяхме с този проклет клоун, той ми даде един запечатан пакет при условие да го отворим, когато намерим прословутия дявол, а той, видите ли, беше сигурен, че ще го намерим, и нещо повече, твърдеше, че знае, какво именно ние ще намерим. Всички в експедицията знаеха за това писмо; никакъв дявол не търсихме, разбира се, а търсихме начин да опровергаем самата мисъл за това, че може предварително да се знае неизвестното. Всички прекрасно помнеха оскърбителната история с „таблетките за творчество“ и сега с упоритостта на манияци се мъчехме да получим доказателство, че той не е прав, че няма никакъв особен начин на мислене, че той не можеше, просто нямаше право да се досети какво точно ще намерим в тези подземия. Защото тогава ни се струваше, че това е единствената възможност за нашето самоутвърждаване.

И ето че някой беше отворил писмото и с това бяха нарушени правилата на играта и на него му беше дадена още една възможност да се надсмее над увереността ни в собствената ни правота. Имахме чувството, че сме получили плесница. Втората плесница получихме, когато прочетохме това, което беше написано в него.

„Според моите предположения писмото ще бъде отворено малко преди да намерите онова, което трябва да намерите — пишеше той. — Според моите предположения писмото ще отвори една моя позната. Не я обиждайте — понякога е невъзможно да се въздържиш, особено когато си още съвсем млада особа. Казват, че точно такава нещо се е случило и с Ева. Вътре в пакета слагам втори — с отгатката.“

Там действително имаше втори пакет. Валя Медведева си замина още същата вечер. Още същата вечер дадох нареждане да се прекрати

експедицията.

Той познаваше добре хората, по-точно хорските слабости, но това още не е доказателство за особен начин на мислене.

Товаренето бе извършено бързо и навъсено. Лагерната площадка опустя. Останахме само аз и Биденко, и всъдеходът, и радиото, и нощната пустош с хапливи звезди, които, без да мигат гледаха гробището на динозаврите. И тогава си зададох въпроса: защо останах?

НИМА ТОВА Е СЪБЕСЕДНИК?

Имам чувството, че съм се наел да разкажа на някого тази история и дори съм се увлякъл, а след това изведнъж съм изгубил интерес и силите ми са се изчерпали. Трябва да свършвам, а не ми се иска. Сигурно защото пак е пролет, а пролетта е време, когато ти се иска да избягаш от задълженията си. Пролетта е време, когато желанията ти се раздвояват. Искаш да мислиш за бъдещето, а погледът ти се обръща към миналото. Винаги пренасяме несбъдналото се там, където нас ни няма. Затова миналото ни изглежда по-хубаво от настоящето, а бъдещето — по-желано. И ту се затичваме напред, ту отстъпваме назад, мъчейки се да съзрем веселото лице на щастието. Спомени, спомени, мъчителна, опасна сладост. Като че ли сам себе си издаваш в тираж.

Помня всичко. Помня последния си разговор със Сода-слънце и помня истинската причина, поради която го изгониха. Причината е проста. Аз го предадох. Никой не знае това, дори и той. Единствен аз знам. Защото само аз можех да го защитя в най-тежкия за него момент и не направих това. Никой не може да ме обвини. От всяка гледна точка постъпих правилно. От всяка гледна точка, освен от моята. Защото ни даде добър урок този клоун, който най-малко се интересуваше от науката. Както впрочем и от всяка друга дейност, ако самата тя, дейността, не можеше да даде отговор: за какво е нужна на човечеството? В онзи последен наш разговор, в който бяха поставени всички точки над „и“ и затова стана ясно, че пътищата ни се разделят завинаги, аз бих могъл всичко да поправа, ако не беше жалкият ми опит да запазя жалкото си достойнство, сякаш достойнството на учения не се състои в това, доброжелателно да разгледа новата идея, дори и ако тя преобръща с главата надолу неговата собствена.

След историята със злощастната скулптура и черепа, когато пак всичко се беше объркало и никой не знаеше как да се държи с него, в едно слънчево утро минавах по коридора и чух гласа му, звучно отекващ зад една полуотворена врата. Влязох. Той не ме забеляза —

стоеше гърбом. Слънцето струеше през отворения прозорец. Побелелите от зноя върхове на липите бяха застинали като на молитва.

Беше много възбуден, а говорът му приличаше на мънкане. Обаче, когато се вслушах, бях поразен, че говореше ясно, сякаш четеше нещо написано. Ставаше дума, както разбрах, за логиката. Понякога сам си задаваше въпроси и пак сам си отговаряше. После видях мятащото се по тавана слънчево зайче, вгледах се и разбрах, че говори пред микрофон. Магнетофонните ролки се въртяха бавно.

— А как заглаждате противоречието между логиката и внезапните открития? — попита той сам себе си.

И веднага започна да отговаря:

— Логиката е мислене в пределите на вече откритото. Това е мислене със задна дата, установяване на връзки между известни вече факти. Затова при сблъскване с качествено неизвестното за нея няма работа. Ето един най-безупречен логичен пример. И най-неверен. Когато Коперник казал, че земята се върти около слънцето, отговорили му: „Глупости. Ако тя летеше в пространството, вятърът щеше да отнася облаците в обратна посока.“ Логиката е безупречна. За да бъде опровергана, трябваше да бъде открит законът за притеглянето и да се докаже, че облаците летят заедно със Земята като единна система, тоест като един предмет. Затова логическите умозаклучения важат само за събития от един и същ порядък. За качествено новите събития логиката не може да се използва. Фактически цялата логика се свежда до твърдението, че „ако това е било, следователно то ще бъде“. Хайде сега да приложим този основен закон при внезапните открития и да се помъчим да намерим собствената им логика и да не се стараем да натрапваме известното на неизвестното, за да отречем неизследваното. Фактите говорят — внезапни открития има. Забележете — има, а не имало веднъж. Следователно, трябва да ги има и занапред. Фактите говорят — техният КПД е огромен. Логиката говори — следователно, той и ще бъде огромен. Тогава хайде да изследваме, за да намерим начин да използваме, а след това да установим новата логика на внезапностите, за да предсказваме невероятното.

По тавана скачаха зайчета. Сода-слънце закланаше човека да повярва в своето величие.

Слънчев ден навън. Хипноза на радостта. Носът ме дразнеше, сякаш бях пил газирано питие. То се наричаше „Сода-слънце“.

Изведнъж си помислих, че всичко това прилича на прощална реч. Или по-точно на интервю. Той интервюираше сам себе си и онзи, който задаваше въпросите, беше не по-глупав от този, който отговаряше. Само че въпросите можеха да се предугадят, а отговорите не.

— Как си представяте такъв род мислене? — попита той сам себе си. — Това какво е — знание априори или внушение отгоре?

— Механизма си го представям така — отговори той. — Мислене с внезапности, евристично — от думата „еврика“, какво е то? Следствие на мъката. А мъката — това е неформулирана цел. Но нали неформулираната цел е просто една много сложна потребност, за която веднага и думи не можеш да подбереш. Но тя съществува. А щом като съществува, значи тя възниква по някакви закони, които са я предизвикали. Но нали нашият мозък е не само орган, който осъзнава законите, той и съответствува на тези закони, устроен е според тези закони, извикан е на живот от тези закони, създаден е от тези закони. Когато нашата потребност превиши известен праг, законите, които са предизвикали дълбоката потребност, сами се отпечатват в мозъка като на фотолента и тогава ние казваме — внезапно откритие. Щастлив съм, че намерих у Айнщайн такова признание: „Откритието не е дело на логическото мислене, дори и когато крайният продукт е свързан с логическата форма.“

Бях доволен, не се смейте, дори почти щастлив. Виждах го сериозен и за идеите му си струваше да се помисли. Безспорно.

Мръднах. Паркетът скръцна. Той рязко се обърна.

— А... — каза той спокойно. — Сега ще свърша.

— Добър ден — казах аз и се изкашлях.

— Ако се махне всякаква клоунада, от какво се интересувате в действителност? — попита той в микрофона. — Без преструвки, разбирате ли?

— Занимавам се със съотношението между творческия акт и обикновеното мислене — отговори той.

И като погледна побелялото от слънце небе, каза:

— У Шекспир има такъв израз: да разбереш — значи да простиш. Но не ви ли се струва, че да разбереш — значи да опростиш?

Той помълча:

— ... И не само в този смисъл да се опрости, че към абсолютната истина можем само да се стремим, а и в смисъл че този, който опростява проблема, трябва да бъде по-сложен от самия проблем. Иначе той, че ще опрости, ще опрости, но нищо друго няма да разбере, освен своята фалшива схема. А за да може човек да разбере сам себе си, някак си трябва да стане по-сложен от собствения си мозък, ето каква е работата. А как да стане това, няма ли да ми подскажите? Ето, наблюдаваме поведението на другите и своето и се мъчим да го разберем. Но в наблюдението участва нашият мозък, а той опростява всичко, което разбира. Нали да разбереш, значи да опростиш, така се уточнихме.

Стори ми се, че чака отговор от магнетофона. Стана ми чак зловещо.

— Но ето, настъпва моментът на творческия акт — каза той бавно. — ... И не можеш да го проследиш изцяло. И резултатите му са винаги неочаквани... Не значи ли това, че в този момент нашият мозък става за миг по-сложен от обикновено?

В мен трепна догадка, от която веднага се задъхах. Но после разбрах — глупости.

— Не означава ли това, че в момент на творчество нашият мозък и физиологически, и енергически е по-сложен от обикновения ни мозък... — каза той. — Вие как смятате?

И изключи магнетофона.

— ВЯРВАТЕ ЛИ? — ПОПИТА ТОЙ.

— Край. Засега — каза той и избърса челото си. — После ще трябва да се каже и за Уелс, за да се премине към главното. Иначе всичко се забравя.

— Каква връзка има с това Уелс? — попитах аз.

— Каква връзка има с това Уелс ли? Стара, тежка за науката история. Съратник на Дарвин, който самостоятелно стигнал до теорията за еволюцията, а после самостоятелно се отказал от нея, защото не могъл да отговори откъде, от гледна точка на еволюцията, се е взел човешкият мозък. В науката не обичат да си спомнят за тази история.

Той каза:

— Щом по-сложният организъм произлиза от по-малко сложен, щом приспособяването към средата става за сметка на случайни изменения на организма, щом случайните изменения могат да дадат само минимално предимство на новия вид, щом случайните изменения трябва да съответствуват на новите условия, за да се запази видът, то за образуването на човешкия мозък не е имало ни време, ни условия, ни предшественици, ни, което е най-важното, нужда. Откъде се е взел този единствен в природата феномен — мозъкът, непороден от реалните нужди на еволюцията?

В науката не обичат да си спомнят за тази история, защото и сега науката не знае точния отговор на този въпрос.

— Всичко е ясно — казах аз. — Признавате намесата на свръхестествени сили. Като Уелс. Приятно е да поговориш с културен човек.

— Не — каза той. — Не признавам. Вярвам в еволюцията. Само че Уелс е изучавал най-изостаналите племена — почти пещерни хора — и писал: „Оказа се, че умствените им способности превишават значително нуждата... тоест простите начини за добиване на храна... а мозъкът им почти не отстъпва на мозъка на един редови член на нашите научни дружества... По такъв начин природата е създала

инструмент, който значително превъзхожда нуждите на своя притежател“.

Това за членовете на научните дружества бе предназначено за мен.

— Напразно започнахте да се ровите в тази стара история с Уелс — мрачно казах аз. — Тук няма да успеете. Само ще си затворите пътя към науката. С тази работа са си чупили главите хора къде по-умни от вас.

— Учени — каза той.

— А за какво, собствено, ви е дотрябвал Уелс? — попитах и веднага се досетих: аха, ясно. Долязло отнякъде си човечество, забравило родословното си дърво. Значи, еволюция, но не земна, а някъде на друга планета. Само да застанеш на тази гледна точка и се обясняват всички факти, необясними досега. А оттук и съблазнителната мисъл — не е ли човекът същество, твърдо забравило на какво е способно. А творчеството — това са внезапни спомени.

— Не — каза той. — Във фантастиката не вярвам.

Помълчахме.

— Тогава — казах аз — или сте против теорията за еволюцията, или ви се струва...

— Да... струва ми се — прекъсна ме той. — Струва ми се, че намерих отговора на въпроса откъде се е взел човешкият мозък.

— Какъв е този отговор?

И той веднага ми разказа. Ако искате, вярвайте, ако искате — недейте, но това беше най-странната от всички идеи, които някога съм чувал.

Идеята се свеждаше към следното.

Ако вярваме в еволюцията, трябва да вярваме, че и самите ние сме подложени на нея. Тук има две трудности. Първата — в каква посока върви еволюцията, ако за приспособяване към средата трябва да сменяме само оръдията и отношенията, а не и своята биология. Втората — можем ли ние като частици от потока да разберем накъде се движи реката. Но работата е там, че сме частици, които притежават самосъзнание, и сме забелязали, че развитието на природата се движи ту плавно, ту на скокове. Скоковете биват два вида. Първият — когато се извършва мутация — случайно, но затвърдено и необходимо изменение — тогава говорим за нов вид; вторият е качествен, в

пределите на един вид, свързан е с циклите на неговото развитие от типа зърно — стебло — зърно. Двата вида са свързани един с друг. Мутацията, станала, да речем, от удара на частица, се извършва у онзи индивид, който е бил подготвен за това, тоест в него са се натрупали качества, за изкристилизирането, на които в нов вид е нужен само тласък. Не само това. Трябва да се натрупат и външни условия, при които се открива, че съществото, уродливо за предишните условия, за новите е изключително подходяща и е перспективно същество. Създал се е нов вид, хармоничен с новите условия. Но новият вид — това е ново нарушение на биологичния баланс в природата. Затова той встъпва в междувидова и вътревидова борба. Междувидовата запазва вида като цяло, вътревидовата шлифова качествата на вида. Но шлифовката на качествата — това е специализация на породата. Тя е хармонична с дадените условия и не е подходяща за други. Природата е консервативна, защото е специализирана. Пусни домашното кученце в гората — ще загине. Скок от друг род — това е качественото циклично изменение на вида. Посяваме зърното — то дава стебло. После от стеблото отново ще се роди зърно. То е родено от първото, но чрез стеблото и затова се различава от него. За да се получи от стеблото зърно, трябва в стеблото да са заложени качества, които биха могли да се реализират в зърно. Ако ги няма — зърно няма да има. Освен това нужна е способност на стеблото за развитие, тоест способност за приспособяване към средата. Затова растежът е постоянно приспособяване към постоянно изменящите се в известни граници условия. Затова е толкова сложен растежът и често е мъчителен. Сега да вземем човека. От всички животински видове той се отличава преди всичко с мозъка си. Именно в това се е проявила мутацията, направила го е особен вид. Вероятно у този индивид, у когото изменението на мозъка е станало наследствено, е имало най-много вътрешни предпоставки да стане човек и външните условия са били такива, че той не загинал, тоест условията били благоприятни за разгръщащите се способности на новия мутант. Станала е среща на външните и вътрешни възможности. И това е бил периодът, когато невероятната съобразителност на човека го е направила цар на природата. Затова може да се предположи, че Златният век действително е съществувал. Щастлив исторически момент, когато се е зараждало зърното на обществото. Но така е било дотогава, докато

простите потребности не са превишавали възможностите. Веднага щом започнали да се изчерпват естествените възможности — по-просто казано, когато храната започнала да не достига за всички — започнала еволюцията на обществото от родовия строй до държавата. Това бил мъчителен растеж, като растежът на стеблото при лошо време, защото индивидите встъпвали в най-различни обществени комбинации, за да спасят себе си и близките си. Защото живеел споменът за Златния век, който постепенно се пренасял в бъдещето, а от отчаяние дори и в задгробния свят. Но се открило странно нещо. Оказало се, че мозъкът на човека, освен съобразителност, тоест способност за абстрактно мислене и логика, притежава още едно чудно качество. При известни неизучени и непроследими условия той е способен на творчески акт, за чийто механизъм аз вече изказах предположение: това е непосредствено осъзнаване на законите и техните възможни комбинации за създаване на ценности без прецеденти в природата. Не знам необходима ли е за това мутация на вида или е достатъчно вътрешното изменение, за да се извърши скок, равен на осъзнаването от човека на неговата способност да мисли отвлечено. Знаем само едно. Че ако сега има моменти на творчество и това са най-щастливите за човека мигове, когато той за момент встъпва в хармония със себе си, със света и със законите, които го управляват, то само недостигът на някакво последно условие му пречи да живее в тази хармония непрекъснато. Но щом има предпоставки, това значи, че има надежда за реализация, значи пак е възможен Златният век, когато човечеството ще бъде в състояние да обхване същността на необходимите му явления. Ние вървим към това. Масовостта на творчеството говори за това. Необходим е някакъв последен тласък. Науката е длъжна да го намери. Поезията трябва да създава предпоставките за щастливата среща с него. Ние сега сме хората от стеблото, но вече се заражда зърното.

— Вярвате ли? — попита той. — Очаква ни скок в мисленето. Човекът ще разбира същността на явленията без анализ. Чрез обикновено съзерцание. Законите ще се отпечатват в мозъка му като на фотолента. Вярвате ли?

— СТОП — КАЗАХ

— Как мога да повярвам в това, помислете сами?... — казах. — Аз съм учен. Това е една красива хипотеза и нищо повече. Фантастика. Може дори логика да се изгради. Но нали сам вие твърдите, че логиката е връзка между известни вече факти, а няма този факт е известен?

Говоря, а на мен самия ми е противно. Защото повярвах в това веднага. Безусловно. Сигурно е хипноза. А може би защото именно тази догадка ми се мярна на мен самия като единствено възможно обяснение на творческия процес.

— Значи, не вярвате — каза той и облекчено въздъхна.

И се засмя.

— Не мога повече — каза той.

— И отлично. И отлично, скъпи мой.

— Искате ли да ви разкажа още няколко залъгалки?

— Стоп — казах аз. — Достатъчно.

— Това са все глупости, скъпи учителю. Клоунада. Всичко беше лъжа, в старинен дух, фантастика.

— Лъжете. Ето сега лъжете.

— Каква е разликата — и лицето му стана светло и освободено.

— Смях и сълзи, скъпи учителю. Няма нищо на света, скъпи учителю, над което да не можем да се посмеем. И най-лесно е над сълзите. Дори над трагедиите на Шекспир може. Може би смехът е единственото нещо, което ни отличава от животните. Смее се само човекът.

— Помислете какво говорите — казах аз. — С вас човек винаги попада в нелепи дискусии. Та вие прекрасно знаете, че има неща, над които не можеш да се смееш. Над „Хамлет“, например. Или не знам вече какво е смешно.

Това беше моята грешка — коя поред?

— Глупости. Вие знаете кое е смешно — каза той спокойно. — Например, дават трагедията „Хамлет“. Принц Хамлет изпълнява монолога „Да бъдеш или да не бъдеш?“ И изведнъж му падат

панталоните... И нататък той изпълнява монолога, като си държи панталоните... А те се смъкват ли смъкват... А още по-смешно е, ако се смъкнат, когато принцът проклена майка си, а зад завесата лежи трупът на Полоний. А панталоните все се смъкват... смъкват...

— Престанете...

— А още по-смешно е, ако панталоните падат по време на дуела с Лаерт...

Отдавна вече се смеех с някакъв пресъхващ кози смях — представях си дуела по гащи, а в гърлото ми закипяха сълзи. Излиза, че на Хамлет (на Хамлет!) можеш да му се присмееш. Престанах да бляя и го погледнах. Широката му уста беше изкривена в усмивка, а по бузата му се стичаше ручейче. Струваше ми се, че се гледам в огледалото.

— Вие сте чудовище... — казах аз.

— Аз съм човек — каза той. — А вие се надсмяхте над може би най-важното в историята на човечеството предположение.

И какво, ако всичко това е сериозно? След това отидох при директора и оправих всичко. Три часа и половина разговор — решиха да му простят и този път. Но да замине на експедиция. Експедицията трябваше да бъде извънредно интересна. След това той дойде при мен и ми каза, че няма да замине.

— Съвсем сериозно — каза той. — Не заминавам с вас на експедиция.

Почувствувах умора и отвращение. Вече ми бе достатъчно, дори и на мен.

— Е... какво — казах аз. — Подписахте уволнението си.

— Да-да, зная — каза той. — Време е вече да си отивам. И без това доста се задържах в археологията.

Всичко вече ми беше някак си безразлично — не зная може ли да се каже така. Някак си изведнъж разбрах — смешно е, но той действително няма работа в науката. Онова, което смътно бях чувствувал, се потвърди. Почувствувах облекчение. Облекчението ми имаше вкус на хинин.

— Можехте поне по-рано да кажете. Колко се застъпвах за вас! Мислите, че е приятно ли?

— Тогава още не знаех, че си отивам.

— Какво се е изменило?

— Скучно ми е да замина с вас. Разбрах какво намерите при разкопките.

— Ясно. Творчески акт. Досетили сте се, без да надникнете под земята. И какво ние, обикновените хора ще намерим там?

— А, не — каза той. — Отидете и намерете. С вас ще замине моето писмо. Когато намерите, тогава го отворете. Иначе пак няма да повярвате. И така... ние с вас се сбогуваме...

Той пак се засмя.

— Стоп — каза аз. — Стоп.

Е какво, оставаше само да заминем и да му докажем и на него, и на самите нас, че именно ние сме венецът на творението и че по друг начин да се мисли засега не се предвижда и че той не можел да отгатне какво ще намерим там сред старите кости. И с това да свършим обезсмислените фантастични идеи, които в последно време нещо много се навъдиха около мен, тихия човек.

ДА, НО ФИГУРАТА СЕ РАЗМЪРДА

И ето, сега е само пустинята и ние с Биденко. Останахме за едно денонощие. Имахме предположения. Лични. Искахме да ги проверим.

В деня на заминаването вятърът стихна и товаренето можеше да се извършва спокойно. Товарехме, макар и без да бързаеме, но вътрешно припряно. Още щом спря вятърът, цялото хазартно напрежение от последните дни взе да ни изглежда романтично и почти сантиментално. Всички изпитваха чувство на неловкост и затова заминаваха с облекчение, като че ли се мъчеха нещо да забравят. Лагерът гъмжеше като мравуняк. Спокойната проза, която замени пияната лирика на последните дни, се чувствуваше като глътка свежо облачно утро след цяла нощ пушене. Огньовете димяха, палатките се прибираха. Приблужи се Паша Биденко и ме докосна за лакътя.

— Владимир Андреевич — каза той. — Намерих ада.

— Така ли? — казах аз. — А Велзевул?

— Не, Велзевул не намерих — отвърна Биденко. — Искате ли да ви покажа?

Ад като ад. Никаква мистика. Намерил човекът обикновен, реален ад. Не само това бяхме намерили в тази експедиция. В една изоставена галерия бяхме намерили и един индикатерий и човешки скелети до него. Дори и без анализ беше ясно — възрастта на покойниците е еднаква. Връстници, така да се каже. Изглежда са се скарали и са се наранили смъртно един друг. Бяхме отвикнали да се учудваме. Само се стараехме да не мислим как ще изглежда всичко това после и в какво положение ще се окажем, когато ученият свят произнесе спокойната дума „блъф“. А сега Биденко бе намерил ада. Защо пък да не го намери?

Спуснахме се в шахтата. За няколко месеца тя ни беше станала позната, както на огняря котелното помещение. Долу привършваха работите. Последните групи приближаваха изхода. Ние все повече и повече се отдалечавахме, докато стигнахме до добре познатото ни изходно място, с което завършваше този рудник.

А той, Биденко, все пак беше намерил ада. Мястото не беше безизходно, а имаше оптичен ефект. Оттам, откъдето обикновено гледахме, изглеждаше, че това наистина е безизходно място. А друго място, откъдето да се гледа, изобщо нямаше. Защото под краката ни зееше кладенец, водещ бог знае къде. Затова по-нататък никой не ходеше, въпреки че имаше пътечка покрай самата стена. Оказа се, че ако се премине по-нататък по тази пътечка, започва да се вижда старателно издълбан в рудния пласт сводест проход, по който и продължихме с Биденко. А той все пак намерил ада, този флегматик. Отдавна съм забелязал, че истината най-трудно се вижда, когато е под носа ти.

Имаше дори и река на забвението — Стикс. Нямаше го само превозвача на мъртвите Харон и водата в реката. В замяна на това имаше едно пресъхнало русло на огромна река и купища човешки скелети на дъното. Изглежда, Харон ги бе хвърлял направо във водата. А може би това бяха скелетите на онези, които са се опитвали да избягат от ада и са потънали в Стикс. Как няма да е река на забвението, като от всички пукнатини на пресъхналото русло струяха серни изпарения. Навярно тези минерални води преди хиляди години са излекували мнозина от живота.

Преминахме през руслото и разбрахме, че именно оттук започват истинските рудници, всичко останало бе само преддверието на ада. Дори потърсих няма ли надпис: „Надежда всяка тука оставете“, но надписът, кой знае защо, не беше се запазил.

— А индикаторите са ги държали за охрана — каза Биденко.

— Кои?

— Не знам. Дяволите сигурно.

Странен и фантастичен свят се откриваше пред погледа. Изглежда, тук са добивали злато и, което е най-фантастичното, бил им е известен амалгамният способ. Миризмата на сярата се издигаше от серните извори, сълзеше през пукнатините и се утаяваше на капки върху гладките стени, промити и отшлифовани от въздушните течения на хилядолетията. Воняща горещина, светлинни отблясъци. Странни сенки диво се мятаха върху пламтящите кристали. При всяко движение се появяваха и изчезваха разни рогати муцуни. Но това са все сенки, сенки, скачащи по стръмните завой на галериите. Изправй и изглади всички неравни места и чупки и ще остане само една сянка, спокойна,

ръчна, предизвикана от ръчното фенерче и описана от училищните съвсем ръчни закони, и ще изчезнат дяволите. Може би цялата работа е в това? Объркан, непонятен свят и ето; появяват се дяволите и танцуват из галериите. Но идва науката, изглажда бръчките на вселената и осветява пътя напред с равната светлина на джобното фенерче. Но това е едната страна. А я си представете науката във вид на стотици, хиляди, милиони джобни фенерчета, осветяващи огромния тунел, водещ в безкрая. Нима това е науката? Това е само един неин признак — мъжеството. Каква ярка скучна светлина, какво гладко пространство, в което можеш да живееш, но не ти се иска. Наука нащрек, наука основаваща се на опасения — каква тъжна наука! Преди хиляди години един навъсен учен измислил оградата против дивия звяр „коня“. А един весел учен опитомил звяра и го яхнал. Той знаел — няма неполезна природа, а само неоседлана.

Заобикаляхме черни кладенци, промъкваме се през тунели и галерии и влизахме в зали, за които би могло да се каже, че там не е стъпвал човешки крак, ако не бяха издълбани от човека преди хиляди години. Какви хора са ги изкопали, чие неизвестно невероятно благосъстояние се е крепяло върху техния адски труд? Беше ни ясно как е възникнала легендата за кръговете на ада. За това не беше нужна фантазия, нужни бяха само скици от натура...

— Да... — каза Паша Биденко. — Не знам кой е бил прототип на дявола, но що се отнася до ада, по-добро място не ще намериш.

— ... Чакайте, Паша — казах аз.

— Искам да кажа, ада вече го открихме. Сега ако намерим и дявола — можем да пишем отчета на експедицията.

— Ама тихо де... — рязко казах аз. — Помълчете.

— Защо?

— Ето там... гледайте...

Тъкмо отминавахме един черен кладенец и стояхме до завоя на извънредно равен и гладък тунел.

— Какво е това, Владимир Андреевич? — с шепот попита Паша.

— Нямам понятие — с шепот отвърнах аз.

Далеч напред се виждаше някаква фигура. И това не беше сянка.

— Скулптура... — нерешително каза Паша.

— Не... — отвърнах аз — Тя се движеше.

— Да проверим — каза Паша и насочи натам светлината на фенерчето.

Фигурата рязко се отдръпна.

Стиснах Паша за ръката и го откъгнах назад. Паша се подхлъзна и извика. Отдалече долетя нещо подобно на самодоволен смях.

— Е... какво ще правим? — попита Биденко, дишайки тежко.

— Да вървим обратно — казах аз. — Трябва всичко да се обмисли.

Стараейки се да не бързаме много, тръгнахме обратно. Не ни се искаше да се обръщаме. Понякога ни се струваше, че някой тича след нас, леко, сякаш на пръсти, понякога се чуваше тропот на много крака.

— Глупости — каза Паша, като ме изгледа накриво. — Обикновено ехо. Многократно отражение. Смяхът също е ехо.

— Знам — казах аз. — И все пак е противно.

След това най-последно чуваме гласове и се добрахме до предните групи, които приключваха работите. Чуваше се деловитото чукане на чукчетата, блясваха последните „блицове“ на жадните фотографии, група почиващи дотегливо проточваше нещо из туристическия фолклор. Всичко беше обикновено и затова мило на сърцето. Не ни се искаше да вярваме ни в ада, ни в дяволите. Дори изкопаемите чудовища, които вече бяхме извозили в три вагона, ни се струваха направени в кооперацията за нагледни пособия. Момчетата и момчетата, мрачни дипломанти и томни кандидати на науките, се занимаваха с най-мирната наука на света: събираха и съхраняваха останките на вече безопасното минало, за да помогнат на хората да не забравят грешките си, за които винаги са плащали с една цена — кръв.

А горе в лагера миришеше на бензин и консерви, тежко се обръщаха камиони и пицяха транзистори. Най-мирната, най-скъпата за мен картина — весел човешки чергарски стан, зает с търсене на истината. На никаква дяволщина не миришеше тук.

Да, но фигурата в онова далечно подземие се беше размърдала.

Чуха се изстрели. Някой салютираше със стартов пистолет, разнесоха се викове „ура“ и това беше единственото спортно мероприятие през цялата експедиция — такива бяха условията. След това последните коли заминаха, звездите обсипаха небето. И останахме двамата с Биденко.

Да, но фигурата в далечното подземие се беше размърдала.

ТОВА НЕ НИ ПОМОГНА

И ето ние отново се движим по познатите ни галерии, но сега сме съвсем сами в цялото подземие, ако не се смята фигурата там, в ада, която съвсем би приличала на скулптура, ако не мърдаше.

Ярко светеха наново заредените фенери. Нямахме право да правим това, което правехме, но видимо нямаше никаква опасност, във всеки случай опасност, предвидена в инструкцията. През цялото време на изучаването на този проклет рудник не бяхме намерили ни една следа от срутване. Хиляди години са престояли тези галерии, от къде на къде ще се срутят точно сега. Целият ми опит ми казваше — опасност няма. А за опасността, която не се предвиждаше в инструкцията, никой не знаеше. Опасността се състоеше само в това, че не взехме със себе си дори и ловни пушки. Не искахме да възбуждаме ненужни опасения. Смятах, че оставаме да приведем в ред записките. Паша успя да отмъкне само чифт хубави брадвички и в последния момент взе от физорга стартовия пистолет.

Защо все пак тръгнахме? Отговорът е прост. Въпреки че, както е при всеки прост отговор, предпоставките му са сложни. Тръгнахме към ада двамата без оръжие, без осигуровка, без да се обадим на някого, нарушавайки инструкцията, накратко — безразсъдно по две противоположни причини. Тръгнахме, защото за мен това беше последното приключение в живота ми, а за Паша — първото. Какво е приключението, защо човек тръгва на риск, от нищо непредизвикан? Защото нека да провери за какво е годен. Аз съм на повече от седемдесет, Биденко — на повече от двадесет, между нас е половин век. Аз скоро ще си отида, а той сега започва. От всички мои ученици истински вярвах само в него. Трябва ли да обяснявам защо? Изглежда, трябва. Защото той смята, че истината е по-важна от самия него. Половин век и пет хиляди години. Само преди сто поколения някой е избягал от този ад, за да разкаже истината. И вярвам, че е бил учен. Така както вярвам, че първият, който доброволно е слязъл тук, е бил поет. Според преданията фамилията му е била Орфей. Само че

възлюбената му, която той почти извел от ада и спасил, не могла да тръгне с него, без да се оглежда. Впрочем с поетите това се случва и днес. А кой от нас, макар и мъничко, не е поет? Та ето какво, щом те са можели, когато са съществували дяволите, сме длъжни да можем и ние, когато дяволът е разжалван от началник на огъня в обикновен пожарникар.

Всичко наоколо беше толкова фантастично, че си помислих още: ами ако дяволът действително съществува? Някакви пришълци от друг свят, които с известни само на тях цели провеждат експерименти над хората и от време на време им подхвърлят идейки, като за атомната бомба.

Помислих си за фантастиката, защото ме е срам да си призная, но когато експедицията замина, ние с Биденко отворихме писмото. Отворихме го, защото имахме право поне до известна степен да се подсигури. Ами ако той наистина е отгатнал какви са тези фигури, които се шляят там в подземията?

С това някак си допуснахме, че ние сме сиви хора, а той — прогнозист от висша класа, който отведнъж, без подбор на варианти, разбира същността на явленията. Всичко това са, разбира се, претексти. Просто не се сдържахме, когато останахме насаме с писмото и се погледнахме в очите. Отворихме го. Но това не ни помогна. Ето писмото.

ГЛЕДАХА МЕН

Струва ми се знам какво сте намерили там. Що се отнася до ада, това са, разбира се, златни рудници. Но защо реших, че той трябва да се търси някъде из тези краища? Защото още когато се занимавах с Митуса, ми направи впечатление, че въстанието, в което е участвувал певецът, е станало точно когато започнало нашествието на татарските орди на Чингис хан и изглежда е било някак свързано с това нашествие. Тогава се досетих, че думата „татари“ значи „пришълци от тартара“ от ада. Ами ако думата „татари“ означава не националност, а пришълци от някакво място в тези краища, откъдето идвали Чингисхановите орди и което древните хора смятали за „тартар“, за ад? Тази мисъл ми заседна в мозъка, защото възникна внезапно, като ясен образ.

Как се ражда образът — никой не знае. Това не е наблюдение, не е и спомен, не е и измислица, не е и механична сплав от детайли. Образът е самоволно възникваща представа, притежаваща не само необикновена яснота, но и необикновена притегателна сила. Образът може да бъде и слухов, и зрителен, и словесен, но не е халюцинация. Творческият образ възниква веднага в своя материал — чуваш мелодия на роял, виждаш място, където никога не си бил, или възниква страница от книга, ненаписана от никого. Да опиша разликата между образа и измислицата или спомена не мога. Но всеки, който се е сблъскал с това, го знае.

Но щом образът се появи, струва си да се замислиш над него. Щом си представих ада, помислих си: няма на света нищо ужасно, което би могъл да измисли дяволът и което не би могъл да измисли човекът. Какво има дяволът в запас? Кипяща смола и серни душегубки, безсмислен сизифов труд, куки, на които окачват за ребрата, танталови изтезания с глад и жажда. Имало го е, всичко това го е имало. Имало е и по-лошо — азиатските изтезания с плъхове и европейските с ток. Всичко това го е имало. И всичко това са го правили хора. И ако спокойно и хладно продължим тази мисъл, тя от

стъпало на стъпало, от стъпало на стъпало ще слиза все по-ниско и по-ниско и ще се насочи към познатия адрес, на чиято врата има табелка „Фашизъм“. С течение на вековете тази табелка се е сменяла — понякога се наричала ад, понякога тартар, но това е все фашизъм. Времето минава, теорията на фашизма се забравя и ето вече на децата им се струват измислица ямите с трупове и пещите, в които изгориха милиони хора. А я си представете, ако изгори лентата на кинохрониката, в която булдозери събират на купища голи тела, какво ще остане след хиляди години? Една легенда за ада и камерите за изтезания. И тогава вече никой не ще повярва, че фашистите биологически не са се различавали от хората. И тогава ще измислят дяволите, пришълци от тартара, както е ставало вече неведнъж. А пък никакви пришълци от тартара не е имало. Имало е обикновени хора, само че изгубили човешкия си образ. Защото тартарът е бил в душите им. Защото тартарът — това е винаги расизъм, тоест мисъл, че човекът от другото племе изобщо не е човек.

Да оставим това. Противно е да се мисли за такова нещо и е отвратително да се пише.

Сбогувам се с вас, скъпи учителю. Затова е толкова дълго писмото ми. Запомнил съм ви още от войната, вашето навъсено добродушие, желанието ви да се вслушате във всяка нова дума, от когото и да произлиза тя, спокойното ви умение да дадете на човека аванс човечност и да не бързате толкова да получите процентите си. Още през войната от всички хора, които случайно видяха фотографията на жената, само вие не любопитствувахте коя е тя, въпреки че бяхте единственият човек, на когото ми се искаше да разкаже това. Тази жена не съществува. Това е образ. Още като момчета ние с художника Костя Якушев и още един — физикът Альоша Аносов, го съставихме от няколкостотин фотографии на женски лица — все тогавашни красавици — и нищо не излезе. Събрахме два преснети негатива, взети в един мащаб, и направихме една снимка. После я събрахме с друга такава удвоена снимка и получихме четворна. И така нататък — в геометрична прогресия.

Спряхме чак когато вече съществено нищо не се изменяше. Получихме странно, ослепително красиво, но някак си зловещо, почти мъртво лице. Костя го взе със себе си. Защото бе започнало да ни се привижда и наяве, и насън. След едно денонощие Костя донесе

снимката обратно. Беше същото лице, което вие знаете. Пипнах тук това-онова — каза той. — Не знам как стана. А после отново го фотографирах. Изменения в лицето не се забелязваха, беше същата жена, но жива. Тогава всички се досетихме какво е творчество: не сбор, а скок към ново качество — и затъгувахме. Защото разбрахме: няма да срещнем такава, а аз съм обречен да се стремя към нея. Разбрахме и колко тежко е да се експериментира над човек.

Още две думи, за да свърша спора си с вас, защото спорът не е дълбоко нещо, според мен много по-плодотворно е да си разменяме идеи. Пък и въобще спорът не е моя работа. Защото изкуството въздейства с образи, не с доводи, дори когато изобразява хора, привечащи един другиму доводи.

Сбогувам се с вас, скъпи учителю. Науката съвсем не е за мен. Ако правилно разбирам себе си, моята работа е изкуството. Затова си отивам. Поостанах стара мома и е време вече да давам продукция. Просто направих една голяма обиколка и сега се връщам към пепелището измъчен и обогатен. Просто търсех позицията си. Ако излетиш много високо — не виждаш хората, а много ниско — виждаш шкембето на съседа изследовател, който твърдо знае какво е творчество, обаче самият той, който знае защо, не твори. Помислих си: а защо опорната точка на Архимед трябва да се търси извън човека, ами ако тя е вътре в него? И тогава като се сетих, че и аз съм човек, впуснах се в търсене на себе си, справедливо предполагайки, че в случай на неуспех загубата за всички не е голяма, а в случай на успех това е откритие за мнозина. И когато се сетих, че Уелс не е взел под внимание качествените скокове, едновременно се досетих къде трябва да се търси дявола и какво ще бъде мисленето на бъдещото човечество. Защото всеки един талант — това е способност скокообразно да се осъзнава истината и Леонардо да Винчи е първият нормален човек на бъдещето, до днес обречен на неразбиране.

По такъв начин аз опровергавам Уелс, а не го поддържам, и правя по-нататъшен извод от теорията на еволюцията. Искате ли да знаете как стигнах до тази идея? Всички ние имаме чувството, че човек може да бъде по-добър отколкото е. А какво значи да бъде по-добър? Това значи да съответствува на основните условия на своето съществуване. А основните условия за човека са другите хора, отношенията му, с които постоянно се извъртават от неговите и

техните възделения. Веднъж видях как три хиляди души слушаха един старик, който седеше с гръб към публиката. И това бяха съвсем други хора, не такива, каквито ги знаех от по-рано. Старецът свиреше на орган Бах. И тогава си помислих, че ако сега човек е такъв понякога, в бъдеще ще бъде такъв винаги. И ако за това трябва да станеш музикант, художник или поет — изобщо органист, аз искам да стана такъв, за да тревожа душите на хората и да ги подготвям за онези времена, когато хората по наследство ще стават такива, каквито са сега в момент на творчество. И тогава без мъка бих се отказал от клоуната. Защото клоуната е само началото. На клоуните им се присмиват, но шутовете са започвали битката. Клоуните винаги са отстоявали погазеното човешко достойнство. А достойнството на човека е в неговата способност да се радва на нежността.

И написах една песен. Нарича се „Песен за органиста, който на концерта на известна певица запълвал паузите, докато певицата почивала“.

*Ръстът ми е
не по-голям от валенка.
И всички ме гледат
от високо
и органист съм
също малък,
но все пак аз съм
органист.*

*Пристъпих към органа,
скърцайки леко по пода,
от ръста си малък
смутен.
Всички бяха дошли
да слушат певицата,
и никой не искаше
мен.*

Помислих: в орача

ценим целината,
у война —
страха на врага,
дипломатът представя
свойта страна.
Представям аз
органа.

*Пристъпих и седнах.
И без сянка от страх,
като мълния ясен
и бърз,
прицелих се в залата
с токатата на Бах
и натиснах
регистъра
басов.
О, само от музиката,
не от думи
се люшна
земната твърд.
Звуците заплуваха
над главите,
кръжаха
като смърт.*

*И сякаш на древни богове
ропота,
и сякаш камбанен звън,
и сякаш титаните
на цяла Европа
се надигнаха
от гробния сън.*

*Потекоха звуците,
и душите замряха
на любовта*

*пред великия зов.
И нечистите сили,
И смъртта, и омразата
се изплашиха
като от кръст.*

*Бах бе създал,
аз разтревожих
на оловните тръби
урагана.
Кое то съм трупал,
преживял го е геният,
но изравни ни
органът.*

*И виждах:
галерията летеше към сцената
където съм
в токатно бълнуване.
И виждах
чуждестранен свещеник
да плаче на първия ред,
развълнуван.*

*О, как се боях
да не падна
от ръста си огромен,
смутен.
И колко жадувах
с тях да се слея,
с лицата потресени,
които отдолу нагоре
гледаха
мен.*

ЩАСТЛИВ ПОЛЕТ, КЛОУН

Отворихме писмото, но това с нищо не ни помогна. Никаква разгадка на прословутия дявол там, разбира се, нямаше. Защото, разбира се, там имаше трети плик. Той знаеше какво прави и добре водеше играта. При това с надеждата, че дори при всичката си фантазия предполага, че не ще открием в подземие то нищо фантастично, а само нещо много човешки вредно. Но какво именно? Жив фашист ли, който ни е чакал в подземие то пет хиляди години? Интересно с какво се е хранил?... Е, оттук започваше фантастиката... Бр-р... Все пак жалко, че не взехме пушки.

— Владимир Андреевич... ето я... — каза Биденко.

Напред се мяркаше неясна фигура.

Всичко, което се случи след това, приличаше на страшен сън. Да, май беше сън. Защото само насън можеш да попаднеш в такава зловонна клоака, в която изчезнах, щом стъпих върху крехката корица, покриваща равния под, водещ към последната галерия. Ако не беше спасителният пояс и Биденко, щях да потъна в този проклет зандан. Измъкнахме се на твърдо място, изпомазани от някаква мръсотия и когато вдигнахме глави, пред нас в неясната светлина на фенерите изникна едно чудовище.

То стоеше пред нас неподвижно. Макар че едва ли това състояние можеше да се нарече неподвижност. Серният дим го обгръщаше с полупрозрачна пелена. Зад главата му ту се появяваше, ту изчезваше блед ореол и тогава щръкналите му нагоре коси пламваха. Казах — зад главата му? Не точно. То постоянно изменяше облика си и някак си преливаше в черен силует. Страшната му муцуна се раздвояваше и ръцете му при движение изтъняваха и се удължаваха. Не можехме да го разгледаме поради изпаренията и танцуващата светлина, от която очите му пламтяха като червени въгленчета. То мълчеше.

Напипах в джоба си стартовия пистолет. Нямаме с какво да се защитаваме — ето го оня свят, в който попадат грешниците... Мярна

ми се лудата мисъл: все пак е пришълец...

Вцепенен от ужас, вдигнах стартовата си дреболия — инстинктът е по-силен от нас...

Чудовището също вдигна ръка. Тя се протегна напред и се удължи като пипало. На края на пипалото успях да видя пистолет с огромно дуло. Спасение нямаше.

— Лягай! — диво извика Паша, прекъсвайки вцепенението.

Успях да се хвърля по очи — и то на моите години.

Раздаде се оглушителен изстрел. После тишина и полумрак.

Някой здраво ме стисна за глезените. Извиках и изгубих съзнание.

Свестих се, на хладина.

Огромен черен силует, навесен над мен закриваше звездите.

— Аз съм, Владимир Андреевич — каза Паша.

Сухи ръце масажираха сърцето ми.

— Добре съм — казах аз. — Благодаря, Паша.

Как ме е мъкнал навън през всичките кръгове на ада, лесно ми бе да си представя.

После полежахме на пясъка. Паша ми помогна да стана и се помъкнахме към всъдехода.

Той Сода-слънце ни беше победил.

— Кога се досетихте? — попитах Паша.

— Когато се счупи фенерът.

— Аз също. Е, да отворим писмото. Интересно е все пак...

Отворихме последния плик и го прочетохме на светлината на фаровете.

„... Човек трябва, макар и понякога, да се издигне над самия себе си. Защото освен на себе си няма на кого друг да разчита. Помните ли у Грин: «Аз летя, аз бързам по тъмния път»...“

„Аз летя, аз бързам, аз търся новия човек, приличащ на всеки от нас, когато слушаме песен. Поетите винаги са малко клоуни, но клоунадата — това е кукуригане на петли в зори. Пожелайте ни светлина по пътя, учени“.

„Да, впрочем, съвсем забравих. Какво намерихте там ли? Не се огорчавайте, скъпи Владимир Андреевич, у вас най-малко има нещо дяволско. Просто намерихте първото в света огледало. И това е всичко. Може би е било криво“.

Сода-слънце.

... Щастлив полет, клоун.

СИНЯТА ЖИЛКА НА АФРОДИТА

ОБЩО ВСТЪПЛЕНИЕ РАЗКАЗВА ФИЗИКЪТ

Бяхме трима приятели, влюбени в една жена. Да, забравих да кажа, че жената беше каменна. Някога, в далечното си неправдоподобно детство бяхме тръгнали на път за красотата. Но двадесетият век е странен век на лутания между рационализъм и инстинкти и затова опитът ни да намерим живия еталон на красотата беше една причудлива смесица на едното с другото.

Бяхме събрали от всички списания няколкостотин фотографии на красиви женски лица от онези далечни времена, преснехме ги в еднакъв мащаб и чрез многократна експозиция създадохме един сборен негатив.

Тръпнехме, когато правехме първия отпечатък и изглежда ненапразно. Когато изнесохме на светло мократа снимка, видяхме лицето на мъртъв човек.

Трябва ли да описвам уплахата ни? Обаче всичко свърши много странно. Якушев взе отпечатъка и изчезна за около три дни, а след това го донесе обратно.

— Пипнах тука това-онова — каза той. — После я фотографирах отново.

Гледаше ни едно живо прекрасно лице. И тогава се досетихме, че красотата не се състои от признаци.

Направихме три отпечатъка и се разделихме в три посоки. Сега единият от нас — Костя Якушев — е художник, другият — Гошка Памфилов — е поет, третият е физик. Физикът съм аз, Алексей Аносов.

Няколко години след войната се срещнахме отново.

Помните ли онази история, когато някъде в Африка намериха една древна скулптура? Фотографията на женското лице обиколи всички вестници. Скулптурата беше на 12 хиляди години, цивилизация от времето на Атлантида, но не това беше най-интересното, за нас поне. Най-интересното беше, че тя като две капки вода приличаше на

лицето от пожълтялата фотография, която всеки от нас пазеше още от детинството си. Ето така.

Същата странна сила и разтапяща нежност имаше в това лице. Опитайте се да намерите обяснение на тази прилика! Ние опитахме.

Костя Якушев смяташе, че тази скулптура е обобщен образ на красотата, разпръсната по света, и че тя може само да се събира и да се събира капка по капка, за да се създаде несъществуващото, и че еднаквият път е довел до еднакъв резултат и нас, и оня майстор от древността — оттам е приликата.

Аз смятах, че това е портрет на жена, долетяла от космоса преди 12 хиляди години, и тъгувах, че няма да видя второто и долитане, а приликата се обяснява с това, че в нас е заложена програма за хармония, тоест влечение към човешко усъвършенствуване, и когато инстинктивно сме я осъществили във фотопортрета, резултатите невероятно са съвпаднали с живия прототип.

Гошка пък отиваше още по-далече. Защото беше максималист. Та какъв поет ще е, ако не е максималист? Той смяташе, че доколкото образът възниква в мозъка по някакви закони, същите тези закони могат да породят и неговия реален прототип.

Ето причината за приликата.

Обичахме тази жена, но съдбата за всеки от нас готвеше поражение.

Та хайде да разкажем за трите поражения, защото те доведоха до една победа.

Пръв ще разказва художникът.

ОБИЧАЙНИЯТ ПРЪСТЕН

РАЗКАЗВА КОСТЯ ЯКУШЕВ ПО ПРЯКОР ДА

ВИНЧИ. КРАХ ПЪРВИ.

Винаги ми се случва едно и също нещо — заставам на кръстопътя и си мисля: как да стигна до вкъщи? По единия път е далече, но той е по-привлекателен, по другия — по-близо, но всичко ми е познато. И така е винаги: как да си отида? По дългия път е глупаво, по краткия — скучно.

Ето и в тази история се затруднявам да разкажа свързано всичко, което се случи. Ако разкажа накратко, трябва да пропусна толкова обстоятелства, че цялата история става почти безсмислена, все едно от кокошка да направиш дори не бульон, а бульонно кубче. И солено, и сухо и не може да се яде.

Затова нека да водим разказа по стария начин, за да прилича на весел заплес, който се зазяпва по витрините, по минаващите момичета, спира да обсъди чуждия скандал и така полека-лека стига до целта. А когато стигне — вижда, че е дошъл обогатен и не е загубил и забравил нищо, и гледа на предишната цел със спокойни очи, и тя за него не е фетиш, не е кумир, а просто етап и значи той си е останал човек. А това общо взето е най-важното. Макар че има и други мнения.

Когато вече всички се бяха уморили от ядене и анекдоти и се бяха разположили кой където намери, за да измислят с какво да се забавляват по-нататък, аз я видях.

Ама разбира се, боже мой, съвсем очевидно е, че историята по-нататък ще продължи за това, как той я видял и какво произлязло от това. Кой знае защо все още е интересно, макар периодично да се смята, че с тази тема е свършено... Тази грешка обнадеждава.

По-нататък, разбира се, ще трябва да разкажа как тя седеше в креслото, и какви бяха краката ѝ, и какво почувствах, когато

гледах... виноват, исках да кажа — когато гледах очите ѝ. Да си кажем направо. Краката ѝ бяха красиви като на фестивална звезда, а очите ѝ не виждах, тъй като разглеждаше едно списание, на чиято корица беше изобразено сладникаво момченце с мустаци. А тъй като списанието беше огромно, краката ѝ сякаш израстваха направо от него и принадлежаха на този любимец на природата. Стана ми противно и се обърнах на другата страна.

След това почувствувах върху себе си нечий поглед и се озърнах. Беше положила списанието на колене и ме гледаше.

Има ли, макар и една история, която да започва сега, в тази минута и кой може да се похвали, че знае началото на броенето? Тя беше свалила списанието и ме гледаше. За какво говори това? На вас — за нищо, на мен — за много.

И това много се беше случило отдавна-отдавна, когато още се занимавах с третата сигнална система. Тогава бях начинаещ художник и се бях досетил за нея самостоятелно. Едно време за нея много се говореше. Ще ви припомня в какво се състои работата.

Как ни учеха нас? В изкуството, казват, има съдържание, има и форма и съдържанието на изкуството — това са фактите на живота и техните връзки, а формата е сбор от прийоми, в които тези факти се въплъщават. И тогава изниква въпросът: откъде да се вземат тези прийоми? От великите художници ли? А те откъде са ги взели? И не са ли затова велики, че сами са ги изобретили? И после, може би не във фактите е работата, а в това кой стои зад тях... Верещчагин например цял живот е рисувал потресаващи факти — битки, екзекуции, а Рембранд — съседите си по квартира. Кой е по-добър художник — може и да не се пита.

Значи, един художник се отличава от друг по някакво особено богатство на вътрешния си живот, което не може да се сведе ни до интелекта, ни до емоционалността; нито умът, нито темпераментът правят художника, макар че са му нужни като на всеки човек. И ето, като се заех тогава с търсенето на тази особеност, се убедих, че тя може да се определи с една дума — вдъхновение. Разбрах, че това е някакво душевно състояние, свойствено само на онези, които могат да изобретяват прийоми, а не ги копират, и само в онзи момент, в който ги изобретяват.

Какво ръководи в мозъка вдъхновението? Ако то съществува, трябва да има и механизъм. Първата сигнална система ръководи сношенията с външния свят, рецепторите ѝ — очи, уши и прочие. Втората ръководи речта. Пак не става. Да опише усещанията си може всеки, а да изобретят нещо ново — само някои. И тогава се досетих, че трябва да има трета сигнална система, ръководеща вдъхновението, тоест особения начин на мислене, който е даден на мнозина, но възниква рядко. И в тези моменти човек получава резултати, които по никакъв друг път не може да получи.

Тогава бях не глупаво момче, макар и наивно до почуда.

Изложих всички тези свои съображения в едно писмо, прибавих голямо количество цитати — изказвания на велики майстори, описващи това състояние, и го изпратих в Академията на науките. И получих оттам отговор — още го пазя у себе си. Същността му е следната. Трета сигнална система не може да има, защото Павлов за нея не споменава нищо, а освен това тази мисъл не е нова, изказвали са я академици — привеждаха се имена — но след съответна критика са се отказали от нея.

Веднага се успокоих. Защото времената бяха такива, че след съответна критика хората се отказваха от собствените си родители, та камо ли от една мисъл. И аз, разбира се, веднага се успокоих. Щом учени, експериментатори по свой път са стигнали до тази мисъл, значи третата сигнална система съществува, а останалото не е моя работа. Моята работа е да търся начини за практическото ѝ развитие, ако тя може да се развива.

А докато се занимавах с тези никому непонятни работи, с мен започнаха лични неприятности, неудачи и провали и въпросът стоеше така: или трябваше да престана да се занимавам с глупости и да заживея като всички хора, или да изгубя онова подобие на семейство, което имах по онова време.

И реших всичко да запратя по дяволите и накрая само да намина при един човек, който живееше във вила край Москва.

Той беше странен човек. Режисьор, украинец. Едни виждаха във филмите му гениалност, други — фалш. И всички се позоваваха на това, че филмите му са странни. А истината беше такава, че онази монументална форма, която той търсеше, за да предаде душевния си полет, не можеше да бъде заснета от натура. Затова гениални кадри при

него се редуваха с недостоверни. Ако се беше досетил да осъществи замислите си, да речем, в мултипликацията — биха се получили шедьоври. Но по него време мултипликацията се числеше към ведомството на мики-маусовците и принцесите жаби и дори Шекспир го играеха обикновени живи артисти с пришки и хрема.

Тръгнах при него. Той трябваше да знае какво е вдъхновение.

Беше вечер. Шосето след електрическият влак ми се стори тихо, макар че по него прелитаха съботни коли с въдици, китари и храна за излет.

Свих по една неравна асфалтова пътечка между огради на вили и черни ели и в далечината видях две момичета със сатенени спортни шорти и потници. Едната, тази отдясно, беше обикновена, а другата, тази отляво, беше необикновена.

Веднага забелязах това, въпреки че виждах в далечината само силуети.

У необикновената всичко беше необикновено. И тъничката ѝ талия, и почти детските ѝ рамене, и тежките ѝ едва-едва привдигнати коси, как да е събрани в опашка, и това как вървеше в тромавите си басмени гащи като балони. Боже, как вървеше! Как вървеше! Фойхтвангер описва как император Тит се влюбил в принцеса Береника само заради походката ѝ. „Я какви се въдят тук“ — помислих си аз. Когато ги догоних, бях вече напълно готов.

— Как да стигна до вилата?... — попитах аз и назовах името на режисьора.

Тя се обърна, не, изви глава на дългата си шия, погледна ме с леко намръщени очи и веднага заприлича на сърничка.

Оказа се, че живее при него на вилата вече трети ден и е пристигнала някъде от юг. А, така, така-а!... Мелех разни глупости, приятелката ѝ се смееше, а сърничката вървеше, без да обръща глава, и си мислех: дръвник, можел съм да я видя три дни по-рано.

Само веднъж обърна лицето си към мен. Когато ни задмина някакъв чичко, когото беше яхнала за врата една тригодишна буболечка и чичкото я държеше за сандалите.

Аз казах:

— Сигурно е приятно, когато едно такова ти седи на врата и те държи за бузите.

Тя изведнъж обърна лицето си и се усмихна. Дявол да го вземе, беше й харесало това, че обичам децата и ме уважи.

Пристигнахме във вилата.

По двора се разхождаше огромно непородисто куче.

Режисьорът беше болен и лежеше на походно легло.

— Сърцето ме боли — каза той.

Разказах му защо съм дошъл.

— Кой сте вие? — попита ме той с украински акцент.

Разказах му кой съм и с какво съм се занимавал през живота си.

— Бързо — не обещавам, но след пет години вие ще бъдете режисьор — каза той. — Само режисурата може да погълне енергията ви.

Имаше огромно чело, прекрасно изваяно, и побелели коси. Говорихме до тъмно.

— Сега кой е велик художник? Който рисува велики хора. А който рисува по-малки хора — той е и по-малък художник. А който рисува обикновени хора — почти не го смятат за художник.

— Да — каза той — вдъхновение има. Какво е то не знам, но не това е страшното. Страхното е, че не знам как да го повикам по желание.

През цялото време я виждах през прозореца. Сега беше с широка пола на квадрати и седеше на тревата, опирайки се на изнесената си встрани ръка. Полата й беше разперена като ветрило.

— Ето кого трябва да снимат в киното. Тези изящни ръце, тази грация. Може би не е гениална, но е благородна норма. А ние какво снимаме?

Прекарах във вилата му три дни. Сприятелихме се с нея.

Настаниха ме да спя на верандата и ми се присъни слънчева паяжинка.

Когато се събудих, сънят не изчезна. Пред очите ми на въжето съхнеха найлонови чорапи паяжинки.

— Какво от това? — каза тя независимо. — Голяма работа! Сутрин тук е първото слънце.

Свали чорапите от въжето и изчезна.

Момиченце е още. С хумор. Забавна е. Съвсем момиченце. Ритна с крак една хартийка. Когато мете, се върти като пумпал. Косите й увисват надолу, когато мете. Когато се обръща, литват нагоре.

Напрегнат, открит поглед, леко намръщен израз, малко нервно лице. Независимост, любопитство, гордост, комичност. Никога не бях виждал такава.

Веднъж разговаряхме дълго с режисьора, а след това той тръгна към градината с походното си легло.

Чух шум в гардероба и отворих вратата.

Тя излезе от гардероба и продефилира край мен.

После веднъж режисьорът разказваше как влязъл в киното. Бил на около тридесет години, тоест горе-долу на толкова, на колкото бях и аз в момента на разговора, само че зад него бе гражданската война, а зад мен Отечествената. Той също се канел да става художник, но приятелят му моряк, когото назначили за комисар на Киевската студия, му казал:

— Спаси ме. Снеми един филм. Лента има.

Взел лента и апарат и за четири дни снел една комедия.

— Буколически времена бяха — каза режисьорът.

Ние пак се разделихме, защото старецът често отиваше да почива. И точно в този момент тя пак се измъкна от гардероба. Не можах да сдържа раздражението си, защото се почувствувах глупаво.

— Защо правите това? — попитах аз.

— А вие съжелявате ли? А? — отвърна тя.

Постоянно стърчеше в тези гардероб.

Имаше и такъв един случай.

Във вилата се появи някакъв млад човек, някакъв ученик на режисьора. Русокос, с розово лице. Но аз веднага разбрах, че режисьорът го интересува по-малко от всичко.

Веднъж той ме отведе в стаята и ми обясни, че се е запознал с нея преди мен и не е ли време да си заминавам.

Този противен разговор се затегна, тъй като русолявият говореше с паузи и недомлъвки, а аз не се стараех да го разбера. А когато забеляза това, той ми просъска, че знае семейното ми положение и ще вземе мерки. На това аз му отвърнах, че ще предам на стареца целия този разговор и е интересно какво ще произлезе. Веднага млъкна.

Погледнах го внимателно. Такъв един, знаете ли, белокос плужак без брада, аксолотъл от подземна река, а се ежи.

— Няма свидетели. Кой ще докаже? — попита той.

Беше прав. Свидетели нямаше.

Вратата на гардероба скръцна. Оня рязко се обърна. Физиономията му се изкриви. А аз щастливо се засмях, защото се досетих веднага.

Вратата се отвори и от гардероба излезе тя. Оня отстъпи към стената и замига с прасешките си очички. Белите му коси бяха щръкнали нагоре около розовото му заплешивяло чело.

— По-силно го удрайте... — каза тя, минавайки. — Той не обича това. Опитвала съм.

И излезе.

Казах му:

— Къш!

И той изчезна.

А аз наистина трябваше вече да си заминавам.

В последния ден имахме със стареца много важен разговор. За паметта, за фантазията, за вдъхновението и за това по какво се отличават помежду си. И аз му казах всичко, което мислех за това, и всичко, което мислят моите приятели Гошка и Альошка; и как преди войната се бяхме впуснали да търсим красотата и до какви изводи стигнахме, и за писмото до Академията на науките, и за отговора на писмото, и за това какво мисля за филмите му.

Той не ме прекъсваше и само каза:

— От мен очакваха повече филми.

После го попитах какво мисли за старомодното понятие „душа“ и какъв е според него реалният смисъл на тази дума.

Той ми разказа как задал същия въпрос на един старец.

— Какво, дядо, казват, че никаква душа няма, а само рефлексии?

— Зависи — отвърнал старецът. — Ако човекът е добър, значи има душа, а ако е лош — точно така е, има само рефлексии.

После той както винаги отиде да си почива, а аз се приготвих да се изкъпя преди заминаването си.

В продължение на целия този важен разговор мисълта, че тя седи там в гардероба и слуша, ми помагаше. Държах се добре. Не, дявол да го вземе, аз действително се държах добре. И разбрах защо.

Изпълнен с благодарност, отворих вратата и надникнах в гардероба.

— Излизайте, хайде... — казах аз. — Да си поговорим като мъже.

Никой не ми отговори. Отместих палтата и панталоните и видях небоядисаната стена на гардероба. Гардеробът беше празен, ако не се смятат проклетите палта. Но нима те могат да запълнят празнотата, да речем — празнотата на гардероба? Нея я няма. Факт. С нищо не можеш да го отмениш и трябва да си заминавам. Изведнъж ме прониза такава мъка, която народът нарича смъртна. Никога не съм умирал, но в този момент разбрах каква мъка може да те прониже преди смъртта.

А след това отидох да се къпя на летовищното езеро, където в делник се мъчеха да ловят карас, а в неделните дни край всеки храст стоеше камион с бира за любителите на колективни излети в лоното на природата, по поляните тупаха волейболни топки, по бреговете лежаха купчини дрехи, покрити с шапки, а в езерото шаваха разноцветни гумени глави.

Денят беше делничен. На брега срещнах нея.

Беше толкова горещо, че можехме да разговаряме откровено. Всички задръжки паднаха.

Да, забравих да кажа, че тя беше гъркиня.

Произнасяхме думата „Атина“? Тя я произнасяше, а аз само опитвах.

— Атина — казвах аз.

— Не, не!

— Атина? — казвах аз. — Не? Не?...

— О, боже! — казваше тя. — Осина^[1]. Да беше те чула!

Всичко се топеше от слънцето. Небето беше бяло, а водата — ослепителна до чернота.

Мъчехме се да произнасяме думата „Атина“ така, както я произнасят гърците. Не „ф“^[2], а нещо средно между „т“ и „с“. Името на богинята беше първата гръцка дума, която исках да се науча да произнасям по гръцки.

Защо, по дяволите, се смее. Тази чудачка трябва да се гордее, че изучават нейния език. Господи, че коя е тя? Имало някога древни гърци — те представляват интерес, древните гърци, а не просто гърците. Просто гърците — са просто гърци. Те представляват интерес ни повече, ни по-малко от другите нации. Гърци, голяма работа! Нима тя може да разбере?

Когато се напивах — а това се случваше рядко, твърде много трябваше да изпия, за да се напия, много повече, отколкото се намираще в компаниите, в които ме завличаше случаят, а така изобщо аз водех трезв живот, не пиех — когато се напивах, достатъчно беше да чуя една гръцка дума, за да отида и да плача някъде в тъмното, в коридора или в кухнята, сред капките от чешмата и тенджерите, блещукащи в тъмнината от уличните фенери.

Някаква буца изведнъж се насъбираше, повдигаше се от гърдите към гърлото ми и тогава плачех дори от една такава глупава дума като „канелюри“. „Канелюри“ — шепнях аз и ридаех, задавяйки се отчаяно и хлапашки. „Канелюри“ — казвах аз и отново беззвучно и грозно си кривях устата и все се мъчех с две ръце да си изтрия сълзите, а те все течаха и течаха по бузите ми.

„Канелюри“ — това са онези браздички, които вървят нагоре по колоните. Всяка колона тогава се състои от обтегнати мраморни гънки или снопче каменни струи.

— Канелюри... Такава дума не познавам — каза тя. — Сигурно не е гръцка дума.

По-добре да беше мълчала.

Всъщност тя хем мълчи, хем се смее и това при нея излиза много добре.

— Е де, е де, не се надувайте — казвам аз. — Голяма работа, намерила се гъркиня.

— Защо да съм се намерила? — пита тя. — Не съм се намерила. А аз си мисля за моите работи. За личните. Твърде неудачни.

— Какво се смеете, петно мастилено? — попитах аз.

— А знаете ли кой е моят любим идеал? — попита тя в отговор и почеса крак о крак.

Ето че стигнахме и до идеалите.

— Кой е? — попитах аз.

— Хаидè.

— Кой?

— Не помните? Не помните ли?! Хаидè не помните?

— Какво вдигате шум, каква Хаидè? От „Монте Кристо“ ли?

— Че коя?

— Е, помня.

Тя постепенно се успокояваше.

— Тръгвам си — каза тя.

— Вървете си.

— Тръгвам си — каза тя, като повиши глас.

— Знаете ли какво? — казах аз. — Вашият идеал е Хаиде? И прекрасно. Имате преживявания по тази част? Прелестно. А аз нямам преживявания. И край.

— Знам.

— Какво знаете?

— Че нямате преживявания...

— Много знаете — казах аз. — Ама че Хаиде. Всяка порядъчна Хаиде трябва да си има един Моите Кристо, красавец с побелели слепоочия. А вие имате ли си?

— Имам си.

— Ами? Кой?

— Вие... — каза тя и избяга.

Така, разбрахме се, значи.

Обикновено за такива неща се досещах по-отрано.

Но това и беше по-отрано. Тогава имах слабо, одухотворено лице и си давах вид, че не знам какво впечатление правя, а винаги знаех и затова когато питах: „Много ли ви харесвам?“ — тя тичешком отговаряше: „Да.“ Само че въпреки одухотвореното си лице тогава бях слаб художник.

Сега сладко ме заболя сърцето. С всичките си лични работи вече бях отвикнал от това усещане. Да, чудесно е все пак да узнаеш изведнъж, че си направил впечатление на едно такова мастилено петно.

Стараех ли се да му направя впечатление? Безусловно. Прилагах ли хитрости? Прилагах. И подчертана грубост, и нотки на горест, на които кълват невинните мастилени петна, тоест целия антураж, цялата стара бутафория.

Нечестно ли е? Как да кажа. И да, и не. А честно е ето какво. Някъде в душата ми, в самата ѝ дълбочина живееше болката, че нищо не може да стане. На какво мога да разчитам? На почит? И това е всичко? После те обикновено се омъжват и това си остава за тях само като едно светло преживяване. После казват: „Мен ме е ухаждал художник.“ Почти не съм срещал жена, която да не може да каже, че е

била ухажвана от художник. Не исках да бъда ничие преживяване и най-малко нейно. Ще ми преседне да се смятам за светло преживяване на нейната младост. Ще ми преседне. Такива като нея съм имал стотина парчета. Лъжа. Такива като нея не съм имал.

Работата не е в младостта ѝ. У нея имаше нещо от Гърция. От онази стара, светла Гърция, която ме караше да плача, когато съм пиан, и здраво да стоя на земята, когато съм трезв.

Заминах си.

Цяла седмица се борих със себе си, мъчих се да задуша спомена, не можах.

Правех велосипедни разходки, радиусът, на които все се удължаваше, докато веднъж не открих, че карам по тихата асфалтова пътечка право към вилата на режисьора.

Слязох до вратичката и надникнах вътре. Вилата беше празна. Само огромното куче излезе от колибата си и ме погледна внимателно.

Тръгнах си обратно с подгъващи се колене и подпирайки се на велосипеда — такова вълнение ме биеше.

На шосето видях една летяща насреща ми кола. Чак когато се приближи, разбрах, че пътуват тя и старецът.

Очите ѝ се разшириха срещу мен като два цвята и докато колата приближаваше, тя непрекъснато ме гледаше.

Старецът седеше до шофьора. Кимнах им и се престорих, че се разхождам по тези места. Колата отлетя.

След две денонощия във вечерните новини чух по радиото, че е умрял великият режисьор.

После беше погребението, аз самият изнесох ковчега от синия автобус с черна ивица, а после стоях в почетния караул.

Тихо свиреха цигулките, хората плачеха ѝ той едва се виждаше сред цветята и лентите.

Когато всичко свърши, останах сам. Съвсем сам. Съвсем. Повече никога не видях това момиче и дори не знаех коя е, тъй като за нищо не бях я разпитвал, а сега нямаше кого да питам.

След месец, когато се свързах от загубата, при мен дойдоха приятелите ми Гошка и Альошка, които също си имаха неприятности, и Гошка каза:

— Съдбата прилича на луд човек — пищи, плаче, смее се, пухти, сумти, мляска — и нито един приличен звук.

— Кое смяташ ти за приличен звук? — попита Альоша.
— Между впрочем не това, което мислиш ти, не музиката.
— Не мисля — каза Альоша. — А какво?
— Когато в лятна утрин дърветата са в роса, а надалече някой удря с чук по наковалня.
— Ех, ти!... — каза Альоша.
— Какво?
— Хубаво...
— Представяш ли си? — попита ме Гошка.
— Да — казах аз.
— Знаеш ли кой звук? Когато ти се иска да подхванеш: „Ние сме ковачи и духът ни е млад — каза Гошка — кожем на щастиято ключовете.“
— Да — казах аз. — Трябва да се работи.

А сега аз случайно я срещнах на гости.

— Казвам се Костя — рекох аз, когато избягахме от вечеринката.

— Господи — каза тя. — А вие, разбира се, не ме помните...

Разбира се, помнех я.

Стиснах ѝ ръката — много вежлива, мека ръка. После побъбрихме за това-онова, а после се сбогувах с нея и я качих в една кола и тя си отиде вкъщи. А аз се върнах на вечеринката. Седнах в ъгъла и започнах тихо-тихо да гледам телевизора и все се мъчех да забравя усещането, което ме пронизваше, когато стисках тази тиха вежлива ръка и на един от нежните ѝ пръсти почувствувах гладък пръстен.

Как мислите, защо разказах тази печална и обикновена история за това как един човек не разбрал другия, не се досетил, минал покрай красотата, а после се учудва, че не му е сладко, когато открива, че веселата птица-щастие е хваната в чужд пръстен?

Не. Не познахте. Разказах тази история, защото когато се запознах с нея, бях на тридесет и две години, а тя на шестнадесет. А е вече близо краят на двадесетото столетие.

Хайде да поговорим за нещо такова. За звездите например или за дорогобужкия кашкавал — как се яде, маха ли се сребърният варак, преди да се реже, или обратно — трябва да се остави? Или да

поговорим за това как двойките се целуват по входовете. Само да не стоим на едно място. Да мръднем, граждани, да мръднем.

Цялата работа е там, че не се знае кое твое движение може да реши проблема, поставен от живота. Нали дори и отсъствието на движение е движение. Нищо не спира, докато ти седиш и чакаш. Всичко наоколо се движи и минавайки покрай теб, само ще вземе да те докара до целта. Само че цялата беда е там, че то ще те докара съвсем не там, където ти е нужно. А впрочем, какво значи нужно? Ти самият знаеш ли какво ти е нужно?

А нали все пак се стремиш.

Накратко казано, всичко се свежда до един обикновен въпрос и затова отговорът му е непонятен: как да се програмира съдбата?

Седях и гледах телевизора, където показваха хубава до повръщане програма, и си мислех: защо ми е тази програма, щом тя е чужда програма и в нея е запрограмирана чужда представа за удоволствията, несъвпадаща с моята?

Седях и си мислех: на какво съм се надявал, когато видях как тя положи списанието на коленете си и ме погледна, каква е моята собствена програма на удоволствията, щом не ми харесва препоръчаната, и защо, собствено, толкова ме поразил този хилядопудов пръстен на ръката ѝ?

Какви чувства изпитах, когато открих пръстена? Такива, каквито и вие. Обикновени. Аз, разбира се, не трепнах, когато открих този пръстен, не застенах, не заскърцах със зъби и не паднах в несвяст. Просто, стискайки ръката ѝ, ѝ казах:

— Да, ето.

Тя ме погледна от долу на горе, после въздъхна, а после каза:

— Да...

И после каза:

— Да, да...

И после сви рамене.

И после я качих в колата и натоварих там и хилядопудовия златен пръстен и преди да се затвори вратата, успях да захвърля на задната седалка глупашките си надежди. Надежди за какво?

А после се връщам обратно на гости и тъй като вече съм сит до гуша, мъча се да гледам по телевизора до повръщане прекрасната, съвсем неподходяща за мен програма, и се занимавам с това, че мъча

да убия времето си, а то си тече и тече и толкова го е грижа за нас, колкото нас за марсианците.

Изглеждам на около 40 години и така се чувствавам, а ми предстои да живея още най-малко толкова. Хиляда години хората са търсили еликсира на младостта, а той се оказа под носа им. Дявол да го вземе, кой можеше да помисли, че главната причина за преждевременното остаряване е лъжата, обикновената човешка лъжливост.

Лъжата като следствие на хитростта, която е спасявала човека от враговете му, се оказа най-главният враг, най-важната причина за старостта. Първи се досетихме ние с Гошка и Альоша, само че тогава никой не ни повярва. А после всичко се потвърди.

Онова раздвоение на личността, в което е живял човекът, когато през целия си живот е казвал не това, което мисли, тоест цял живот е удрял с тежък чук по най-тънките си и чувствителни нервни връзки, удрял е по творчеството, по вдъхновението си — това раздвоение на личността се оказа причина за необратимото разрушаване на същата тази личност, сиреч — за старостта.

Всичко опитахме. И физиката, и биологията, и химията, и биофизиката, и биохимията — забравихме само етиката, която не се и смяташе за наука.

А се оказа, че изходът е прост като ряпа: не лъжи и ще живееш по-дълго. Но ето че точно това се оказа по-трудно от всичко.

Открихме странно нещо. По улиците ходеха бивши старци, които вече не се различаваха от младите, защото се бяха научили да казват истината и с това си бяха осигурили двойно дълъг живот.

И в този момент открихме още едно странно нещо. Оказа се, че да казваш истината на околните, е много по-лесно, отколкото на самия себе си. Ето какво открихме, граждани. Ето кое беше ужасното. Оказа се, че благодарение на досегашното възпитание се е натрупало толкова количество общи моменти и шаблони в мисленето, че бедната човешка единица, мъчейки се да каже сама на себе си истината за собствените си желания, не можеше да разбере какво иска тя в действителност, а че само ѝ се струва, че иска или че трябва да иска. Защото без истината за собствените си желания не можеш да установиш истината за формата

на собствената си личност, тоест за характера си. Тоест за онази своя особеност, която би могла да разцъфти като неповторим цвят и да направи щастлива самата личност и околните.

А изходът пак беше под носа ни и ние с приятелите ми навярно го знаехме, но си замълчавахме по много немаловажни причини, не на последно място, между които беше тази, че нормалните хора можеха да ни сметнат за луди.

„Любопитно е това, че тя и сега изглежда така, сякаш е на двадесет години“ — седейки пред телевизора, мислех аз за жената, която си беше отишла. Изглежда се бе научила да не лъже много по-рано от мен. А каква полза? Обикновена жена. Каква ти там Древна Гърция!

Сега внимание. Сега сюжетът на тази обикновена история започва да взема главозамайващ обрат.

Тъкмо си помислих колко млада изглежда тя и това е навярно, защото се е научила да не лъже по-рано от мен и затова огромната разлика във възрастта, която така ме бе уплашила някога, в незапомнени времена, сега се е увеличила още и ние все повече се отдалечаваме един от друг със скоростта на непреодоляната лъжа — тъкмо си помислих за това и (внимание!) дикторката на последните новини, усмихвайки се, започва да чете от листа, който някой сложи на масата ѝ, че в района на Караганда е кацнал междупланетен кораб от неземеен произход.

А след това дикторката от телевизията престава да се усмихва и заеквайки, чете втори път същото съобщение, а после изключват екрана и се появява надписът — техническа повреда, а после екранът отново светва и един мъж диктор с грозно танцуваща челюст за трети път чете същото съобщение и тогава полека започваме да разбираме, че това не е дотегнала на всички телевизионна шега, която наричат режисьорски трик, нещо като горчица върху скучния кренвирш на обикновената информация, а че всичко това е истина и че някой е долеел най-после и се появява въпросът — какво ще правим сега, а?

Нататък ще разкаже физикът.

[1] Осина — (рус.) — трепетлика. — Б.пр. ↑

[2] На руски Атина се произнася Афина. — Б.пр. ↑

ПРЕКАЛЕНО ДЪЛГОТО ЧАКАНЕ РАЗКАЗВА АЛЪОША АНОСОВ, ПО ПРЯКОР РИЖИК. КРАХ ВТОРИ.

Седяхме у Памфилий и се мъчехме да го накараме да дойде на себе си, да го разприказваме, но той все не се поддаваше, отпращаше ни от време на време с лоши думи, а когато ставахме да си идем, се обръщаше към стената върху изтърбушената си тахта и тогава чувахме дишането на опушените му дробове и се връщахме обратно от вратата, гледахме тила му, който беше по-изразителен от лицето му, тъй като лицето му изобщо нищо не изразяваше, а тилът му изразяваше поне презрение към нас, които и така нищо не разбирахме.

И така, ние танцувахме от вратата към тахтата неопределено дълго време и все повече затъвахме в лепкавата паяжина на безсмислеността. И затова когато се чу едно предпазливо почукване на вратата, честно казано, зарадвахме се.

— Да! — извика Костя. — Да, влезте!

— Поне е някаква, жива душа — казах аз. — Слава богу.

— Да! — извика Костя. — Да! Влезте!...

Вратата се полуотвори, на прага стоеше невисок човек с таке.

Ние го гледахме и той ни гледаше.

— Здравейте! — тихо каза той.

— Затворете вратата! — изрева Гошка, без да се обръща. — Духа ми...

Човекът излезе и затвори вратата отвънка.

Спогледахме се.

— Кой е този? — попитах аз.

— Не знам — отвърна Костя, отивайки към вратата.

Човекът стоеше на площадката на стълбището и чакаше.

— Какво има? — попита Костя. — Защо си излязохте?

— Вие казахте „затворете вратата“.

— Недоразумение — каза Костя. — Влезте.

Онзи влезе и си свали такето.

— Изпратиха ме при вас — каза ми той. — Аз съм вашият нов...

— При мен? — учудих се аз.

— Извинете, ще продължа... — каза той. — Аз съм вашият нов асистент.

— Така. Слушам ви — казах аз.

— Извинете, това е всичко.

— Малко е — рекох аз.

— Извинете.

Костя го погледна внимателно.

— Странни асистенти имаш.

— Началството знае по-добре — отвърнах на Костя и се обърнах към него: — Почакайте ни.

— Навън ли? — попита той.

Изкашлях се.

— Пратете го по дяволите — викна Гошка и видяхме святкащите му очи, насочени към асистента.

— Не обръщайте внимание — казах аз на този човек. — Седнете някъде.

— Извинете, а къде? — попита той.

— По дяволите! — ревна Гошка.

Искаше ми се и аз да кажа същото, но се сдържах.

— Лошо започвате — казах му аз. — На мен ми трябват инициативни сътрудници.

— Смуцава се — застъпи се Костя. — Не го закачай. Смуцавате ли се?

— Не знам — каза асистентът.

Костя почервения.

Хванах асистента за ръката и го заведох до креслото в отдалечения ъгъл.

— Седнете. Прочетете това... — пъхнах в ръцете му едно списание. — Тук има статия за инициативата. Ще ви бъде интересно.

— Ще почета — каза той.

Приближихме се до Гошка.

— Защо го оставихте тук? — попита той. — Не ми харесва.

— Гошка — казах аз; — Свършвай всичко това. Омръзна ми. Стар си вече за такива неща.

— Там е работата — продължи Гошка. — Дръвници сте вие. Не разбрахте какво се е случило.

Той грешеше. Ние прекрасно разбрахме всичко. Не по-зле от него. Само че се бяхме предали, а той не. Ето каква, е работата. И това, че той не се предаде, беше най-лошото. Всичко това приличаше извънредно много на безумие. И сега Гошка загиваше.

Не вярвам, че човек се състои от храната, която яде. И не вярвам, че може да се замени думата „душа“ с думата „психология“ и после да се смята тя за решаваща система.

Душата, а по-просто казано, личността на човека е изглежда не просто една система, па дори и най-сложната. Поне, затова че всяка система може и да не работи, ако захранването ѝ прекъсне и пак да си остане система. А личността на човека, душата му е процес, работа. И устойчивостта ѝ — това не е устойчивостта на камъка, който лежи в дола, а динамичната устойчивост на пумпала, на жироскопа, съпротивляващ се на отклонението.

Не вярвам в статиката на душата. И затова смятам, че изкуството винаги се е крепило на изключенията. С нормата то няма работа. Нормата е инструкция. Може би смятам, че изкуството се занимава с патология? Не. Просто изкуството се интересува от онези изключения, в които предчувствува норма, по-висока от обикновената.

Вземете, който и да е образ, най-реалистичния и достоверния. Дори Наташа Ростова например. Във финала тя е една добродетелна самка. А отначало е обещавала по-висока норма и затова е била изключение. Обещанието не е изпълнено и да се чете за това не е интересно. Защо обичаме децата? Защото обещават. Махнете детското от крал Лир и ще остане заядливиет старик, ненормалният психопат.

Гошка беше изключение от правилото и затова загиваше. И загиваше заради този проклет марсианец, който като че ли по нищо не се отличаваше от хората.

Тоест, разбира се, той долетя не от Марс, но названието на неговата планета почти не може да се изговори, затова започнаха да го наричат марсианец. Та нали в Русия са наричали всички чужденци немци. Не е ли вярно?

Помните ли какво стана, когато долетя марсианецът? Та вие прекрасно помните. Малцина тогава разбираха целия обикновен трагизъм на случилото се.

Празнувахме, тържествувахме, печатахме статии и интервюта. Такъв шум и трясък беше, че всички вече бяха започнали да се изморяват като на проточил се кинофестивал. Тогава още никой нищо не бе разбрал, не бяха разбрали смисъла на онова, което се бе случило, но вече усещаха — нещо се беше случило.

А после изведнъж спряха всички съобщения, престанаха да печатат портретите на този — щях да кажа човек — марсианец.

Вълнението бавно угасваше. Известно време то бе поддържано на Запад от тревожните слухове за някакви особени данни, които той сега съобщава на една научна и правителствена комисия. Всички очакваха сензационното комюнике и дори се появиха страхове. Но когато това комюнике беше публикувано, страховете утихнаха и всичко се успокои.

В комюникето се казваше, че марсианецът съобщил извънредно важни научни данни за обществото на неговата планета, за природата и енергийния ѝ потенциал, че, както предварително могло да бъде изяснено с помощта на електронен превод, на планетата съществува единна обществена система, че неговата планета не познава войните и затова е настроена дружески към обитателите на Земята, че марсианецът понастоящем кара курс по езика, след което Академията на науките ще отпечата многотомно изследване въз основа на данните, съобщени от марсианеца, и затова неговият принос в науката е неоценим. И край. Та вие помнете.

И толкова.

И изведнъж накрая всички разбраха какво се бе случило.

А се случи ето какво.

Както и да го усукваме, в душата на всеки човек живее представа за необикновеното.

Смътна, защото точни критерии за необикновеното няма.

И затова се бе случило нещо ужасно.

Ако марсианецът е долетял тук, за да съобщи научни данни, пет пари не струват тези данни, след като е рухнал един неопределен идеал за необикновеното, който тайно всеки е отнасял, кой знае защо, към другите планети. Там е работата, че долетя.

Долетя и започна да дава автографи. И цялата вековна мечта за друг, непостижимо необикновен свят бе рухнала. Цялата тя бе сведена, общо взето, до едно нормално интервю:

— Е. как сте?

— Добре.

— Разкажете на слушателите как постигнахте такива резултати.

— Отначало нищо не излизаше, но после...

Струваше ли си да се мечтае за долитането на марсианеца, за да чуем разговор като този:

— А как сте с продуктите?

— Добре. А вие?

Ами „Аелита“?

О. господи! Трябваше ли да се чака толкова години срещата с пришълеца, за да видим по всички екрани този младеж, като когото ние си имахме колкото щеш.

Интересът към него се крепеше, докато още се чувствуваше това: ето, марсианец, а пък виж, същият като нас и още известно време, докато се очакваха сензационни съобщения. А когато започна нормална научна работа и стана известно, че техният живот се различава от нашия по съвсем несъществени детайли, като си спомним, че става дума за друга планета, всички разбраха — нищо не беше се случило. И това беше най-страшното.

Вие прекрасно помните как всички преживяха една тежка, с нищо несравнима психическа криза.

Разбира се, всички отдавна вече бяха разбрали, че няма защо да се чакат милости от природата и прочие и че човек трябва сам да усъвършенствува себе си и живота си, без да разчита на варягите. Всичко това е така. И изглеждаше, че сме се примирили вече. Всичко това е така, но ни се струваше, струваше ни се, все пак... Изведнъж бяхме открили, че в душата на всеки е живяло, а сега умира едно дете. Кое то е вярвало в Дядо Мраз и Снежанка, вярвало е в необикновеното. А сега долетя един обикновен младеж и илюзията рухна. Пристигна младежът и донесе някои и други новости в техниката, съобщението, че с продуктите не са зле и членският внос на профсъюзите е внесен за отчетния период, има, разбира се, някои и други неуредици, но, общо взето, работите вървят добре и с дружни усилия в близките хиляда години ще се избавят от недостатъците.

Светът остаря някак изведнъж за няколко дни.

Добре. Детството мина. Но настъпи зряло мъжество. Трябваше да го приемем, да се примирим и да мислим какво да правим по-нататък.

Сега трябва да се върнем към този проклет клоун Памфилий.

Вие, разбира се, помните какво казваше той за онази древна скулптура?

Това, което той казваше, е доста добре известно, тъй като на времето над него много се смяха.

Той казваше, че всеки образ, родил се в мозъка на човека при известни условия, може да се материализира в реалния живот самостоятелно, тъй като ще бъде създаден по същите закони, които са го образували в мозъка на човека.

Е, посмяха се и забравиха.

И само Гошка свято вярваше в това.

Отначало и ние не придадохме значение на казаното от Памфилий. „Нищо — помислихме си. — От всичко това ще се получи стих или песен. И Гошка ще се освободи.“

Практиката показва обратното.

Оказа се, че още малко го познаваме. А кого познаваме добре, бих искал да попитам? Може би себе си познаваме добре? Пошегувах се, разбира се.

Не излезе нито песен, нито стих, а дойде писмо от Катя, жена ми.

Тогава бях в една много сложна командировка и както винаги завършвах монтажа на една както винаги удивително прекрасна схема. Колко такива съм ги скалпил през живота си една от друга по-хубави, но нищо съществено в мирозданието не бе произлязло от това. Действително този път изглежда наистина имаше нещо ценно и затова ми беше трудно да се измъкна. А трябваше. Защото в писмото пишеше:

„Пристигай, Гошка загива.“

Да, не се получи песен.

Този път песента се беше обърнала с острието си навътре и Гошка загиваше.

Загиваше, защото всичко излезе лъжа.

Нима така си бе представял той това долитане?

Всичко друго би могъл да си представи, само не долитането на този обикновен марсианец, на когото всички така се зарадвахме, а после се постаряхме да забравим и него, и разочарованието си. Нищо. Всичко мина. Но на него не му мина.

Сега трябва да разкажа за онзи фокус, който той беше направил с нас преди много години.

Когато Гошка стигна до мисълта, че образът възниква в мозъка по същите закони, по които възниква и неговият жизнен прототип и значи всичко, което възниква в мозъка, може при известни условия да се повтаря в живота, той се зарадва и се успокои.

Ами че как? Щом изобретателят си представя във всичките му детайли двигателя, който никъде не е можел да види, този двигател може да се построи и ще работи. Тук наистина се намесва волята и в момента на въобразяването, и в момента на възплъщаването. И за това този пример е елементарен. А образът възниква, независимо от волята и материалното подобие на този образ трябва да възникне независимо, значи, трябва да се чака, докато законите, които са извикали в мозъка този образ, сами създадат неговия реален прототип. А колко трябва да се чака? Може би животът ни няма да стигне? Може би. Понякога самото чакане е героизъм.

И Гошка чакаше тази жена, която беше долетяла и отлетяла обратно, оставяйки след себе си замайване и мъка. Но годините минаваха, хората се занимаваха с делничните си работи и очакването ставаше нелепо. Меняха се възгледите, правеха се открития, вятърът се въртеше по своя път, а Гошка чакаше. Вече се превръщаше в анахронизъм.

Човечеството отрезвяваше, а „рицарят Гринвалс седеше върху камъка все в същата поза“ и Козма Прутков му се присмиваше.

И тогава, преди много години, ние, както сега, дойдохме при Гошка и също веднага разбрахме, че работата е лоша.

Очите му трескаво блестяха, лулата му гаснеше и за една щипка тютюн изхабяваше половин кутия кибритени клечки.

Стаята му беше чисто подредена, на масата имаше цветя и след всяка фраза той се озърташе към вратата. А когато мълчеше, лицето му имаше такъв израз, сякаш говореше бързо и жално.

Тогава му казахме почти същото, което и сега:

— Гошка, свършвай с тази работа. Фантазията си е фантазия, но трябва да се занимаваме със земните работи. Погледни се — приличаш на ненормален.

— А какво е норма? — попита той и погледна към вратата и се надигна.

Ние също се озърнахме. Врата като врата, бяла и убедителна.

— Кого чакаш? — попитахме ние.

— Нея — отвърна той.

Помня, започнахме да го разпитваме за нещо, но чухме от начало едно мърморене, а после той изтри лицето си и започна да разказва спокойно и някак учудено.

От нас тримата най-много на Гошка беше присъщо интуитивното мислене. Във всеки случай у него тази трета сигнална система работеше по-често и догадките му бяха по-неочаквани, отколкото при нас. Оправдаваха се и се потвърждаваха и най-странните му идеи.

Не става дума за нашумялото негово предсказание във връзка със златните рудници в района на Джиланчик. Това беше, когато още се занимаваше с търсенето на дявола, а намери огледалото. Всички тогава се отнесоха към тази догадка като към поредна мистификация. А когато след известно време тук намериха най-мощните златни залежи на земята и в „Комсомолска“ се появи статията — „Съкровищата на червените пясъци“ — за неговата догадка се постараха да забравят.

Но съвсем да го забравят не им се удаваше и отношението към Гошка беше странно, някак си раздражено боязливо. Че не може човек просто така, за нищо и никакво, без всякакви изходни данни да предскаже едно геоложко откритие. И не че направи геоложко откритие, а предсказа самата възможност за откритието.

Но цялата работа е в това, че интуицията съвсем не е отсъствие на изходни данни и факти. Просто тя се обляга на толкова тънки факти и връзки, че те направо влизат в подсъзнанието, отминавайки размишлението, и затова изглежда, че са взети от тавана.

Той погледна в тавана.

— Не ви ли се струва, че това ще стане след няколко минути... може би вече е станало... — каза той със зловеща убедителност.

— Не се побърквай...

— Не забелязахте ли днес странна многолюдност по улиците? — попита той. — Отговаряйте, без да усуквате, е?

Ние мълчахме.

— Забелязали сте, разбира се — каза той. — Само че ви е страх да си признаете.

Наистина бяхме забелязали и затова сега започнахме да се плашим.

— Неопределени слухове — каза Гошка. — Неопределени слухове. Пътувах с такси и младата шофьорка ми разказа за пункта, към който трябва да полети в случай на война. Разбирате ли? — попита Гошка.

Мълчахме.

— После един милиционер спря таксито — каза Гошка. — Това беше началото на паниката. Градът сега е като огромен хотел. Всички знаят какво да правят в случай на въздушно нападение. А в действителност това е долитане на пришълци. Аз веднага се досетих. А после предадох по радиото, че населението трябва да бъде готово за атомни взривове или аниhilация... Гледайте сега как се развиват събитията... Мъчителен ужас пред краха на човечеството и в същото време зловещо любопитство, което забелязах у околните и което се предаде и на мен... После това предупреждение по радиото — промъкнаха се... тоест някъде на Запад взели техните ракети за враждебни земни и по всички изчисления на плоския разум те трябва да бъдат посрещнати лошо, тъй като е изчислено и потвърдено, че ще донесат гибел... Затова се водят авангардни боеве и някои от пришълците са унищожени и сега приближават отмъстителите.

Фосфоресциращо облачно нощно небе и чувство, че някъде вече се водят боеве...

Нощ. Изведнъж всички се вледениха. На небето светна кръг с размазани краища... Застана на фокус — светец часовник...

Една стрелка тръгна по кръга: показват ни колко остава, досети се някой... И изведнъж всички разбраха и се вледениха.

„ТЕ вече показват колко ни остава.“

Колко ни остава: до срещата или изобщо да съществуваме?...

Човек се бори не толкова с природата, колкото с плодовете на собствената си фантазия. Които впрочем също са природа.

Когато ракетата кацна, люкът се отвори и излезе ТЯ.

Същата като преди 12 хиляди години. Глупости. Не стана нито атомен взрив, нито аниhilация. Нищо не се случи, ако не се смята ударът от красотата, който почувствуваха всички, дори тези, които през целия си живот не бяха произнасяли тази дума, дори ледените красавици на сезона почувствуваха това, дори старците, интересувачи се само от омлет, дори кретените, които си човъркат носа, почувствуваха този удар на разбиране, тази безспорна и безпогрешна красотата.

Особено безсловесно разбиране, безпогрешност, разтапяща нежност се излъчваха от нея като сияние. Дори тези, които стояха далече в тълпата, дори тези, които гледаха по екраните на телевизорите разбираха, че кожата на ръката ѝ е като вятър.

Засмя се.

„Сега“ — каза тя и всеки чу това на своя език.

Допря ръка до челото си. Започна бавно да говори.

Тълпата притихна.

Вибриращ глас.

Отмести услужливо подадения ѝ микрофон. Гласът ѝ без усилие достигаше до всеки. Изглежда усилването ставаше по някакъв друг начин. Всички разбраха: никаква вражда няма да има, тя презира стрелбата, ТЕ вървели към това, предполагали страха и грешката.

Приблужи се към една клетка с ревящи зверове. Откъде е тази клетка ли? Ракетата меко, без да раздвижи водата и без да изплаши лебедите, бе кацнала сред езерото в Московския зоопарк и патенцата на жълти ята полетяха към нея.

Тя отвори клетката. Ужас обхвана хората.

Лъвовете с рев се хвърлиха навън, тежко събаряйки се един друг, и с вой започнаха да припъгълзват към нея — сякаш я познаваха.

Крокодилите със сумтене пълзяха към нея, скърцайки по пясъка, който триеше люспестите им кореми. Предният си отвори устата като при прозявка. Тя сложи между челюстите му тънката си ръка. Той не си затвори устата. Тя се засмя и огледа всички.

В тълпата се чу стон. Хората започнаха да коленичат...

— Престани! — викна Костя.

Памфилий млъкна. По страните му се стичаха сълзи.

— Психопат ненормален — каза Костя. — Ти си съвсем побъркан. Да поговори човек с теб и сам ще се побърка.

— Откъде насъбра всички тези подробности? — попитах аз.

— Видях ги — каза Памфилий.

— Къде?

— Вътре в себе си.

— Бълнуване.

— ... И навън — каза Памфилий. — Нали видяхте тълпите по улиците?

— Днес е празникът на авиацията — каза Костя. — Гошка, опомни се...

— Да, празник на авиацията — каза Памфилий. — Чакай, дай да довърша. Историята не е довършена... След като ви разказах всичко това и вие ме сметнахте за побъркан и аз ви отговорих, че всичко това е просто фантазия, а малко ли фантастика се печата днес, и вие се съгласихте — след това ние включваме радиото и дикторът ще каже: „Предаваме извънредно съобщение — и гласът му е задъхан. — Президиумът на Академията на науките — ще каже дикторът — съобщава, че радиотелескопите са открили междупланетни кораби и те се приближават...“

Той млъкна. И не знаехме какво да кажем на това. Как се вкопчваше той във фантазията си! И нас вече включи в нея, и ние станахме вече елемент от разказа. Но това все пак беше разказ. Както казваше Альоша, разказът — това е всичко, което е разказано. Навън беше бял ден. Реалният живот шумеше навън, а тук един нещастен момък се мъчеше да материализира фантазията. Защо?

— Защо?

— Обичам я, братлета — каза той. — Ето каква е работата.

— Кого, чудако?

— Онази, която ще долети...

— Добре — каза Костя. — Тогава няма изход. Освен към безумието. Ставаш маниак, Гошка. Да се върнем към реалната, действителност.

Той включи радиото. Обикновено московско радио.

— Ето, послушай реални новини — каза той. — Кой къде какво е посял и какво е поникнало от това. След всички болезнени глупости това звучи като райска музика.

И изведнъж дикторът, истински диктор, а не измислен, истинският московски диктор съобщава за непонятни сигнали от космоса, притежаващи периодичност от сто и няколко дни. И че между всички хаотични сигнали от космоса това са първите сигнали с устойчива характеристика. И че много съветски учени не изключват възможността за техния изкуствен произход... Всички вие, разбира се, помнете това съобщение. Обидно е само дето никой сега няма да повярва, че Гошка ни разказа фантазията си за съобщението, преди то да прозвучи по радиото.

Ние нищо не разбихме. Това твърде много напомняше продължение на разказа на Гошка, ѝ ни се искаше да се събудим.

Погледнахме Гошка. Той се смееше. Муцуната му беше спокойна и доволна.

— Ето — каза той дружелюбно. — Нали ви казвах, а вие не вярвахте. Аз знаех, че днес трябваше да се случи нещо такова.

Поглеждайки лицата ни, той каза:

— Пийнете си водичка. Ще видим кой от нас е психопат. Да отидем някъде да си поръчаме и да изядем едно голямо ядене. Умирам от глад.

Той се протегна с прещене.

— Не съм горд — каза той. — Сега мога да почакам колкото трябва. А вие сте тъпаци, братчета — зайчета. Сами измислихте третата сигнална система, а ви е страх да я използвате. Едва не ме объркахте.

Ето как беше преди много години. Така хубаво започваше. А какво излезе?

Случи се най-фантастичното — долетя този научно-промишлен марсианец.

— И кое е хубавото? — питаше Гошка.

Добре, време е да се разделяме с детството. Имам предвид детството на човечеството.

Между другото този тип, моят бъдещ асистент, изпратен кой знае откъде и кой знае от кое началство, така си седеше в ъгъла, където го настаних със списанието. И ни беше съвсем ненужен сега и само моята

вродена учтивост не ми позволяваше да го попитам веднага какво всъщност търси тук и защо не е дошъл да ми се представи в лабораторията.

— Слушайте, вие защо дойдохте тук? — попитах го аз.

— Казаха ми да ви намеря и аз ви намерих...

— Имали са предвид лабораторията.

— Никой не ми е казал това — отвърна той.

— А вие сам не можахте ли да се досетите? — попита Костя. Той сви рамене. Започна да ме вбесява този жест.

— Боя се, че няма да се сработим с вас — казах аз.

— Защо? — попита той.

— После ще ви обясня — рекох. — Прочетохте ли това, което ви дадох?

— Да.

Бях му дал статия, в която убедително се доказваше, че въпреки развитието на кибернетиката, човек трябва да мисли.

— Съгласен ли сте с това, което е написано там? — язвително попитах аз.

Той сви рамене.

— Свива рамене — каза Костя. — Защо свивате рамене?

— Вие ме попитахте съгласен ли съм... — плахо каза той.

— Е, и?

— С това движение исках да покажа, че не съм разбрал...

— Какво не сте разбрали? Съгласен ли сте или не?

— Аз не разбрах това, което прочетох... — тихо отвърна той.

— Не разбрахте това, което прочетохте?... А какво, собствено, има там за неразбиране? — попитах аз. — А защо, собствено, държите списанието наопаки?

— Вие така ми го дадохте... — плахо каза той.

Както взел списанието обърнато наопаки, така се и мъчил да го чете. И нищо не разбрал. Гледахме го зашеметени.

— А... защо, собствено, не сте го обърнали?... — тихо попита Костя.

Той погледна Костя от долу на горе, плахо се усмихна и сви рамене.

Тогавя Гошка скочи от тахтата, хвана го за яката, измъкна го от стаята, повлече го по стълбата и го изхвърли на улицата.

После се върна, попипа стените, масата, побутна тежкото кресло, сякаш искаше да се убеди, че всичко стои здраво на мястото си.

— Не обичам фантастиката — каза той и изтри ръце о панталоните си.

Костя се обърна от прозореца.

— Чака долу — съобщи той — Прави някакви знаци.

— Разбери какво иска — казах аз.

Костя отвори прозореца.

— Какво искате? — попита той.

— Забравих си у вас такето — отвърна асистентът.

Гошка сграбчи такето и го запрати навън.

— Не човек, а марсианец някакъв — изрече той.

Звънна телефонът и Гошка взе слушалката.

— Тебе търсят — каза ми той. — Началството.

— Какво са се побъркали всички? Имам почивен ден... Слушам.

— Е, как е? — попита гласът от слушалката.

Беше академик Супрунов от отделението по биофизика.

— Какво — е, как е?

— Как ви се видя новият ви асистент?

После ми обясни всичко, какво и как и защо било нужно всичко това и излизаше, че аз съм си изпросил такъв асистент, защото работата ми по разшифроването на сигналите на мозъка изисквала точно такъв асистент. Не съм можел и да мечтая за такъв като него.

— Братлета — казах аз на момчетата. — Братлета... Гошка, знаеш ли ти кого си изхвърлил зад вратата?

— Кого? — попита Костя.

— Марсианеца...

— Затова лицето му ми се стори познато до отвращение — каза Гошка.

ЗДРАВЕЙ, АВРОРА РАЗКАЗВА АНОСОВ. КРАХ ТРЕТИ.

Погледнах си часовника и веднага забравих колко е часът.

Съвсем ясно е, че днес няма да долетят.

Бодливите звезди мърдаха в черното небе. Коритото на локационната антена се въртеше бясно.

Да чакаш и да догонваш, е най-трудно, да чакаш и да догонваш. Бяхме отишли доста напред и изглежда ги бяхме догонили. Сега оставаше само да чакаме.

Целият свят чакаше. И ние чакахме. След всичко, което се случи с първия долетял марсианец, имахме всички основания да чакаме. Сега, когато трябва да долетят и вече не е възможно да се повлияе на събитията, особено важно е да си припомним всички подробности на случилото се в тези последни безумни няколко часа.

Отначало нищо не се забелязваше. Отначало изглеждаше, че този калпав марсианец не е чак толкова калпав.

Аз съм човек реален, не съм фантазьор. При мен — речено — сторено. И аз си имам една идея, която мъкна през целия си живот. Само че за разлика от Костя и Памфилий моята идея е практическа.

Същността на работата се състои в следното. Хората трябва да се разбират един друг. А кое у човека е за разбиране? Езикът на думите? Езикът на жестовете? Езикът на мимиките? Тоест разбирането на човек с човека се крепи както преди на догадки. Преценяме жестове, симптоми, статични признаци, търсим подтекста на думите, досещаме се какво означават те в действителност. Хаос, дисхармония.

Да разбереш — значи да опростиш.

Да разбереш себе си — значи да опростиш себе си. Оттук започва цялата кибернетика — от идеята да се сведат функциите на мозъка до обикновените „да“ и „не“. За частни задачи на изчисление и управление става, за открития — не.

Да се задълбочим. Машината винаги облекчава усилията. Значи, ясно е едно: на човека му е трудно достатъчно бързо да отговаря „да“ и

„не“. А защо? Защото най-трудното за човека е да направи избор. Дори и най-малкият избор за него е една микротрагедия. А защо? Защото всичко, което съществува, е нужно за нещо.

Изборът е относителен. Във всеки вариант има „за“ и „против“. Затова правдивото решение е извън рамките на противоположните доводи. Но преди всичко то трябва да узрее, а това винаги е трагедия. Вредността или ползността на всеки избор е относителна и човек смътно чувства това и го обхваща едно противоборство на желанията. Роботът няма никакви желания, та решението му е мигновено. Желания няма, но няма и съвест.

Още не знаем какво са желанията, но знаем, че ги има. Мъчим се да разберем причините за желанията, потребностите, но същността им е една — човек е нещастен, ако те не са удовлетворени.

Желанията ни се изпълняват и ние пак сме нещастни, тъй като най-често резултатите не ни удовлетворяват.

И много често изпитваме щастие тогава, когато съвсем не очакваме това. Тоест удовлетворени са някакви наши съкровени желания, за които и понятие не сме имали.

Не се знае как ще започне да се държи човек, сблъсквайки се с един и същ факт. Какво означава това? Че човек е нестабилен, че е нещо като мъглата или брауновото движение? Не. Няма нищо по-стабилно от човека. Само че неговата стабилност е от най-висш порядък. Всички негови безбройни, невъзможни за отчитане реакции осигуряват основната му стабилност, която го прави човек и безпогрешно го отличава от всеки животински вид.

Кое ли е това отличие?

Не ви ли се струва, че единственото нещо, което прави човека човек, съвсем не е способността му да изчислява и да анализира и да прави избор — това умеят да правят и машините, неприспособимостта му — това умеят дори и бацилите, не ви ли се струва, че само способността на човека да съчувствува, разпростираща се върху околните, го прави човек?

Ще кажете, че и това е мисъл и значи — опростяване?

Да, но само дотолкова, доколкото е изразена с думи.

Изберете, който и да е термин, наречете това чувство нежност, етика, душевност, състрадание, милосърдие, съвест, взаимно разбиране, с каквато искате дума наречете това чувство —

наблюдението ще си остане вярно: всичко човешко у човека е свързано с това, всичко животинско или машинно — с отсъствието на това. На кое това? На човечността. На човечността!

Та не може ли, запитах се аз, без да се чака да стане известен механизмът на човечността, да се измисли механизъм, който да улавя и използва симптомите на хуманизма? Щом съществува това чувство — то трябва да има и симптоми.

Всяко чувство е процес, тоест някаква енергетика и следователно на изхода му винаги има изменение на биотоковете. Значи, те могат да се запишат, може да се получи енцефалограмата на всяко чувство, в туй число и на главното — на това.

Щом може да се запише енцефалограмата, тя ще може и да се възпроизведе. Ще може да се построи генератор, способен да предава на разстояние сложната звъняща енцефалограма на човечността и тя ще наслагва синусоидата си върху целия спектър на човешките биотокове и ще предизвиква резонанс и ще отеква като ехо в човешката душа и, значи, тази задача с цялата си сложност е чисто техническа, а това вече е по моята част. Така си мислех.

„Слушайте — мислех аз — а нима не се занимаваме с това ежедневно? Нима цялата педагогика, възпитанието, училището, семейството още от детството ни не се занимават с това? Само че те го правят с думи, звуци, цветове, които извикват образи, а аз ще мина без междинно звено и, значи, ще мога по-просто да стигна до големи дълбочини и да направя рефлекс на човечността устойчив като необходимост.“

Но тук пред мен застава друг въпрос. Откъде да се вземат образци?

Кой ще се реши да направи енцефалограма на един човек еталон за всички останали? При всички случаи си остава съмнението: а няма ли по-висш образец? И освен това, къде е доказано, че самата човечност е статична, не се изменя, не еволюира? Къде е доказано, че във всяко следващо поколение не може да бъде достигната по-висша степен? Кой ще се реши да спре този велик процес и да вкара човечността в един, макар и най-просторния калъп?

Така възникна въпросът за последствията.

Днес вече не може да се пренебрегне етическият смисъл на науката изобщо и на всеки експеримент в частност. Разбра се най-после, че научното откритие, изобретението не са неутрални. С чука може да се забие гвоздей, но може да се пробие и глава. Важното е в чии ръце е чукът.

Науката не може да се спре, но учените поумняха и никой вече не започва експеримент, без да предвиди „фулпруф“, защита от глупака, без да разработи техника на безопасността.

Как трябваше да постъпя аз? Как да премахна противоречието между необходимостта да се провери тази идея (твърде примамливи бяха последствията) и необходимостта да се обезопаси човечеството от тази идея (твърде страшни бяха последствията)?

А се намери много прост изход. Ето каква е моята задача, лично моята конкретна задача, като на учен. Моята задача е: да монтирам генератор, способен да задушавашинусоидата на безчовечността. Това е всичко.

Ето и изхода от противоречието между науката и етиката.

Не трябва да се създава единен еталон на човечността и така да се спъва нейната еволюция. А трябва да се задушавашинусоидата на безчовечността и така да се спъва нейната еволюция.

Да създават идеали — това е работа на откъсналия се от земята Памфилий и държащия се за земята Якушев. Аз не съм художник. Не е моя работа да създавам идеали. Моята работа е — да оплевявам всичко, което пречи на техния цъфтеж.

Кой ще ми помогне в тази работа? Човек, комуто е най-лесно да види отстрани земната норма, човешкия вид като цяло и който, от друга страна, сам по нищо не се отличава от нормалния човек. Кой е той? Познахте. Марсианецът.

А сега трябва да разкажа за четиримата младежи, заради които всичко свърши благополучно. Ако, разбира се, може да се смята за благополучен един несполучлив експеримент.

Главната сред тези четирима беше една гъркиня. Тогава още и понятие си нямах, че е стара позната на Костя Якушев.

Беше с буйни коси, с огромни, полуогнени, полумеланхолични очи. Устата ѝ винаги беше полуотворена.

Понякога като се втренчи, и гледа. И не можеш да разбереш мисли ли за нещо или просто чака кога най-после ще си идеш.

Отначало всички я смятаха за глупава. Но това бързо мина.

— Теле — каза нашият сътрудник Кожин. — Втренчила се и гледа. Интелект на точката на замръзването.

И още много неща каза. А после още по-интересно заговори. Всички забравихме дори за какво се беше разприказвал. А когато стана съвсем интересно и той вече одобрително я поглеждаше и си мислеше: ето най-после нещо живо в очите ѝ — точно в този момент тя се усмихна и го попита:

— Стараеш ли се?

И после си тръгна и откъсна едно стръкче трева, дълго-дълго. А ние я гледаме как върви, изнесла далече назад сгънатата си в лакътя ръка, тъй като тревичката беше дълга-дълга, а тя беше стиснала светлото ѝ връхче с устни.

Как вървеше. Да бяхте видели как вървеше! Кожин беше бледен.

Той пак се разприказва за нещо, но Толич каза:

— Кой знае защо беше интересно да те слушаме, докато тя беше тук. Сега не е интересно. А може би си глупав?

Кожин тогава се обърна и си отиде. От Толич винаги могат да се очакват нелепи изводи. Той с това се славеше.

А как танцуваше! Боже! Разпуцаше тежкия сноп коси, тръсваше глава и те се разпиляваха по гърба ѝ, Грива! И тогава започваше да танцува. Китките на ръцете ѝ, изнесени встрани, крачките ѝ дълги, завъртанятията ѝ — не можеш да ги проследиш, талията ѝ — като тръстика. А в очите пак никакъв израз. Не можеш да разбереш — интересно ли ѝ е, че я гледат, или просто чака кога ще се изморят да я гледат и ще се разотидат. И през цялото време една летяща грива от коси.

А, общо взето, тя не се надуваше, не беше обидчива или саможива. Дружеше с три момчета. Най-неинтересните от всички, които някога сте срещали в живота си. Понякога бихте могли да ги видите четиримата. Тогава тя слагаше ръка на рамото на някой от тях и четиримата те гледаха.

Най-много дразнеше това, че ей така те разглеждат, преценяват те и си отиват. И не че при това многозначително ще се погледнат или после ще си кажат дума за теб, ще те обсъдят. Не. Те просто имаха

еднакво мнение за всичко. Затова ще те погледнат и ще си отидат и всеки от тях ще е сигурен, че всички имат едно и също мнение. Ама че кучета!

Би могло да се помисли, че насаме водят съдържателни беседи — разказват си сюжети на филми, задават си въпроси „Как прекара деня?“ или: „Харесват ли ти новите стихове, напечатани във вестника?“ Не. Насаме и четиримата не водеха съдържателни беседи. Не водеха и несъдържателни беседи. Не водеха никакви беседи. Мълчаха.

Би могло да се помисли, че вече са си разказали всичко. Не. И понятие си нямаха от миналото един на друг. Това точно се знаеше. А може би ги свързваше някаква тайна! Или се бяха родили в една къща или в един родилен дом? Или родителите им бяха загинали, завещавайки им... Общо взето, всяко предположение, което би могло да ви дойде на ума по отношение на това, защо беше тя с тези три момчета, най-неинтересните от всички, които някога съм познавал, имаше отговор „не“.

Запознахме се с цялата четворка на един остров. Това лято реката беше сива. Праскахме волейбол в кръг. После се появи тази четворка. Някога, много отдавна, ходех на лекции по история на киното само за да погледам стари филми. Знаете ли, такива едни старинни звукови филми, където играят още обикновени живи артисти като в театъра, без да разбират, че театърът е ежедневна игра, лентата е нещо машинно, нещо като живопис или скулптура. Чудно. Но малко ли неща сега са ни чудни. Сега например ни се струват чудни старите обтекаеми форми на колите. Помня, че ги правеха такива заради скоростта, сякаш не могат да сложат по-силен мотор. Там видях един исторически филм, казваше се, струва ми се, „Богдан Хмелницки“, да, точно така. Там имаше един кадър, когато глашатаите обявяваха: „Татарите са на острова!“ — и се, показваха татарите, вървейки разпръснато нагоре по брега. Ето така тези четиримата вървяха по брега, леко наведени напред, когато ги видяхме за първи път. А ние си играехме волейбол и на нея — нула внимание, извънредно забележителна беше тя и немислимо ярка. Във вестника имаше нечия рисунка, портрет на „Мис фестивал“, кубинка от последния международен фестивал, помните ли? Ето на кого приличаше тя.

Когато после намерихме тази рисунка у Кожин, веднага всички се досетиха защо я пази.

После като свърши работата и всички си заминахме от острова, мислех, че повече няма да ми се наложи да имам работа с нея. Но ето че сега, когато апаратурата беше завършена и стоеше въпросът за експеримента прехвърляйки в ума си картотеката на хората с необходимите данни, картотека сто пъти прекарана през статистическите машини, все по-често се натъквах на една група от четири фамилни имена, трите, от които бяха мъжки, а едното — женско.

И чак в последния тур на подбора, когато трябваше от десет да избира един абсолютно нормален човек (за да мине експериментът чисто, трябва винаги да имаш работа с нормата), реших на края да погледна снимките. Тъй като външният вид също имаше значение (Костя например предлагаше да започна подбора от външния вид, но аз не се реших). Когато погледнах снимките, веднага ги познах и четиримата. Нея и трите най-скупни, обикновени до втръсване момчета.

„Слава богу — помислих си аз — поне тези тримата не съм длъжен да взема.“ Въпросът за единствената кандидатура бе решен веднага.

Не, не защото тук е имало някакви лични мотиви, точно нормата не обичам, Костя обича нормата, аз обичам изключенията, обичам Катя, това е жена ми. Изборът ми падна на тази девойка, тъй като освен всичко останало, беше гъркиня. А вие сами знаете — у всеки от нас има тайно почитание към човешката порода, създава най-високата норма, типа. А аз исках да предвидя всичко.

И предвидих всичко. Освен едно. Не предполагах, че ще откаже да проведе опита без унилата си свита.

Отказа категорично.

А те мълчаха и ме гледаха сънливо и разбираха нещо свое, непонятно за мен, и пак бяха съгласни един с друг във всичко и аз се чувствах идиотски.

Беше извършена огромна работа, дори ме е страх да кажа колко години, сили и средства прахосахме за този експеримент. Само среднестатистическият подбор струваше..., няма да назова сумата... И изведнъж тази особа заявява, че отказва и поставя глупаво условие.

Все едно първият космонавт да заяви преди полета, че ще полети само с добрите си приятели, иначе се отказва.

Какво ми оставаше да правя? Плюх и се съгласих. В края на краищата не е ли все едно — един или четирима. Това почти няма да изисква разходи.

Започнахме с марсианеца да подготвяме апаратурата.

Той каза:

— Най-напред ще опитаме върху себе си... Да не навредим на другите.

Това ме трогна. Я го вижте! Пришълец, може да се каже командирован, какво го засягат нашите земни работи, защо му трябва да се бърка в експеримент, чиито резултати са неизвестни?

Ако не бях го опознал през това време и не бях го обикнал, веднага бих му казал „не“. Защо в този чисто земен опит да се забърквам с един неизвестен (щях да кажа човек) марсианец?

Така каза и гъркинята, макар че никой не я питаше.

— Не го забърквайте в тази работа — каза тя. — Кой го знае какви биотокове има.

— Глупости — казах аз. — Той по нищо не се различава от човека. Това показаха обективните изследвания.

— Там е работата, че са обективни — каза тя.

Ядосах се. Съвсем не можех да разбера и да оправдая откритата ѝ неприязън към марсианеца. Вглеждах се в него през цялото време и с изключение на някои странности като например това, че не правеше нищо без разрешение, не можеше да направи ни крачка, без да попита: ще разрешите ли? — което, впрочем, се обясняваше със страха му да не наруши някои земни правила или привички — и всички го бяха обикнали за тази му мекота и тактичност и обслужващият персонал беше направо във възторг от него, аз го бях обикнал за неговата любезност — нищо лошо не можах да забележа през цялото време. Но на мен ми е ясно, разбира се, че каквото и да напиша и каквито и доводи да привеждам сега в полза на марсианеца, всеки, който чете тези редове, вече е нащрек, доколкото тази красива мълчалива девойка се е изказала за него неодобрително.

А какви изследвания трябваше да проведа — субективни ли? Проведох ги и видях, че той е един малко безинициативен обаятелен младеж, който е донесъл от другия свят колосално количество устна информация и с нея сега се занимават учените от целия свят, а конструкторите изследват малката ракета, която не може да се върне обратно. Видях, че в негово лице сме се сблъскали с едно абсолютно доверие към нас. И ето сега, когато той, трогателно самотен на нашата земя, ни предлага изследване на биотоковете на своя мозък, кой знае защо ние трябва да сме нащрек повече от него и да му отвърнем с недоверие. Нелепо и некрасиво.

— Съгласен съм — казах аз. — Да опитаме върху себе си.

Разбира се, в това имаше елемент на риск. Взаимно да запишем характеристиките на мозъците си не представляваше никаква опасност. Опасно беше да предадем един на друг усилените си енцефалограми: не се знае какво поведение ще има мозъкът при сблъскване с непознат спектър на излъчване. Но съдейки по всички предварителни изследвания, показателите на неговия мозък принципно по нищо не се различаваха от показанията на нормалния човешки и освен това можеше да се започне с малка мощност на предаване, добре бяхме обмислили системата за автоматично блокиране, в случай че мозъкът на изпитаемия прояви, макар и малко неудоволствие по време на експеримента. Накратко — предвидено беше всичко възможно по въпроса за безопасността на експеримента. И онази микроскопична доза риск, която още оставаше, не можеше въобще да се сравнява с възможността аз пръв да видя образите на чуждия свят. Ето с какви чувства започнах този експеримент, завършил така печално.

Ето описанието на това как свърши експериментът. Мързи ме пак и няма защо да преразказвам цялата верига от дребни събития, които постепенно предизвикаха в душата ми чувство за досадно стоене нащрек и желание изобщо да се откажа от този замисъл. Не можех да се откажа, ако не исках да унижа в свое лице целия човешки род.

Всичко, което трябва, ще разберете по-нататък, за това веднага преминавам към онова, което се случи след експеримента, пропускайки несъщественото.

Когато всичко бе свършило и се гледахме зашеметени един друг като хора, видели случайно през ключалката нещо неприлично, не можахме да заговорим веднага.

Накрая той прекъсна мълчанието.

— Това ти ли беше?

Отдавна вече бяхме на „ти“.

— Аз. А това ти ли беше? — попитах аз.

— Аз.

— Не е особено добре — казах аз. — И не е много интересно.

— Да.

Чуваше се как снегът драска по стъклото.

— Не мога да се смятам за лош човек — казах аз.

— Аз също — каза той.

— Малко ли следи от избор и отхвърлени желания може да предизвика една насрещна енцефалограма. Нито един експеримент не е защитен от влиянието на експериментатора. Нова къща не се строи с бели ръкавици. За да постигнат два мозъка, две личности разбиране, е нужна търпимост. В миналото има не само вина, в миналото има и беда. Не бива да се живее без доверие в бъдещето. Не бива да чакаме всички да станат ангели, за да започнем да живеем добре. Главното е — да чистим авгиевите обори на душата си.

Той нервно се засмя.

— Не ти ли се струва, че тук става дума за нещо повече от постигане на взаимно разбиране? — попита той.

— Друго нищо няма тук. Не е толкова малко, а? — казах аз. — Какво имаш предвид?

— Миличък мой — каза той — става дума за власт над света.

Така-така...

— Т-ю... — казах аз и повече нищо не можах да кажа.

Той помисли.

— Винаги съм знаел, „че ти общо взето си ограничен човек“ — каза той.

— Аз също — отвърнах. — Но мен това ме задоволява. А ти как си представяш властта над света и изобщо какво значи това?... И изобщо за какъв дявол ни е нужна тя?

— Добре, за последен път ти предлагам — каза той.

— Какво ми предлагаш? Власт над света ли?

— Да.

Тук се засмях.

— Целият свят, нали? И да имаме власт над него?... Добре, хайде. Как си го представяш ти?

Той замислено си почеса носа.

— Да записваме това, което е в нас, не е интересно — каза той. — Тук си прав. Не сме деца. Натрупал се е всякакъв боклук от обиди и прочие от този род. Интересно е бъдещето. А него трябва да си го представиш. Ако запишем това, което си въобразявам аз... или ти — добави той, след като помисли — идеалите си, как например аз си представям хубавия живот... действително... тоест всички потайни желания, всички възжеления, изобщо всичко — разбираш ли?

— Е, та... — жадно казах аз. — Продължавай.

— А-а — проточи той. — И тебе ли те зачовърка?

— Зачовърка ме — казах аз.

— Та ето. Ще можем да натрапим своя вариант на живот на цялото останало човечество... Нещо повече... Ще го заставим да иска да живее както на мен ми харесва. На тях ще им се струва, че е доброволно.

— Е, та...

— Какво „е, та“?

— А как ще го направиш?

— Дребна работа — каза той. — Изстрелваме няколко спътника и от тях ще ретранслираме едно поле над цялото земно кълбце.

Така и каза: „кълбце“. А аз си спомних как два часа вървахме до бензиностанцията по скрипящия сняг и каква огромна беше земята на залез-слънце, а бяха само шест километра. И изглеждаше, че земята е плоска както преди Магелан и колко беше приятно това.

— Представям си — казах аз.

— Да — каза той. — Ето така.

И се отдалечи към прозореца.

А зад прозореца под снежеца тичаха хора. Властта беше именно у тях. А сега, значи, властта ще бъде у нас. Никога не бях се замислял над това обичам ли хората. Не някого отделно, а всички вкупом. А сега изведнъж разбрах: обичам ги. Сега мога да направя така, че всички те да се отнасят към мен добре. Сега ще срещам само усмивки и всички

ще ме обичат, направо ще ме обожават и ще бъдат щастливи от това, че обичат най-много мен. Тогава сигурно ще престана и да работя, а само ще ходя по гости, ще се пропия сигурно, а?

— Чудовищно — казах аз.

— Защо? — попита той. — На тях ще им се струва, че е доброволно... А щом е доброволно, следователно ще бъдат щастливи... Знаеш ли какво?...

— Какво?

— Може да не се изстрелват спътници, а да се възползваме от вече летящите... Дяволски много ги има сега... Като начало... А после те сами ще ги изстрелват, доброволно. Представяш ли си?

— Не — казах аз.

— За какъв дявол?! Ти подиграваш ли ми се? Кажй направо?

— Не — казах аз. — Просто не мога да си представя какви ти са толкова идеалите, че да си струва трудът за тях.

— А ти напълно ли си щастлив? — попита той.

— А как ще бъде по отношение на взаимното разбиране? — попитах аз.

— Значи, не. А искаш ли да си щастлив?

— Всеки иска.

— Можеш да опиташ.

— Тоест?

— Сега — каза той.

Това не ми беше идвало на ум.

— А кой ще опита? — попитах аз.

— Да... там е въпросът... Който опита пръв, ще застави другия... и така нататък...

— Каква глупост — казах аз. — Е, да хвърлим жребий.

— Не... — каза той. — Аз не бих се подчинил на жребия... Това е сяпа работа.

Помислих си: къде се дяна неговата плахост, вежливост, почитателност? Та когато се появи, видът му беше такъв: с масло да ме ядете, всичко е наред, благоговей и това е. Да бяха го видели сега онези, които вярваха в ангелските му качества.

— Тогава не знам — казах аз.

Той целият трепереше. Устата му винаги е била малка и женствена. Сега така я беше стиснал, че беше заприличала на кокоше

дупе.

— Има един начин — каза той.

— Какъв?

— Борба.

— Способен ли си да се биеш с мен? — попитах аз с интерес.

— Да.

Той извади един пистолет и го насочи към мен. „Интересно откъде има оръжие?“ — помислих аз. Почти докосваше таблото с пусковите копчета.

— Глупак си ти — казах аз. — Махни се от таблото. Щом искаш да опиташ, опитай върху мен, дявол да те вземе.

— Наистина ли говориш? — попита той и вдигна предпазителя.
— Мога да проверя.

— Проверявай, като искаш — свих аз рамене.

Трябваше да съобразявам бързо. Но навън имаше сняг и вървяха хора. Топли, меки младежи и девойки. И всеки със своите желания. И като си помислих какво може да направи този измет с девойките... Или със стариците. Той никога не е обичал стариците. Той просто ще ги унищожи. Когато върви сама старица по улицата, иска ми се да плача. Спомням си за мама.

— Не се плаши — каза той с глас на силен човек. — Няма да те пипам. Наистина ли си съгласен?

— Наистина.

И веднага разбрах. Спомних си кого ми напомня той. Не е чудно, че не се досетих веднага. Разглезихме се, отвикнахме, изгубихме си имунитета. Прикрепихме този тип към признаците на бита, към канарчетата, към остарелите мебели. Еснафа. Ето кого ми напомня той. Озверелия еснаф. Резерв на фашизма. Най-загадъчният феномен на предишната историческа епоха. Последният социално-исторически тип. С изчезването на класите може вече да се говори само за психологически тип. И си помислих „Интересно е, дявол да го вземе, какво пък ако опитам?“

— Да опитаме — казах аз.

— Внимавай, без глупости.

— Глупости няма — казах аз. — Встъпвам в коалиция с теб. Винаги ще ти е нужен един умен помощник.

Той не заговори веднага. Отначало помълча.

— Сега вярвам — каза той.

— Господи, защо? — попитах аз.

— Виждам, че имаш реален интерес. Възможността да оцелееш те заставя да се съгласиш с ограничаването на възжеленията ти.

— Да, с ограничаването — казах аз.

— Не се измъчвай — доброжелателно и презрително каза той. — И без друго всичко това е временно. За мен то е само началото. После ще отлетя и ти ще станеш господар на земята. Е, разбира се, с подчинение на централната планета, която избира от Слънчевата система. А после в Галактиката. Земята, разбира се, е провинция, но още Юлий Цезар е казал: по-добре да си пръв в селото, отколкото втори в града. Така че не се огорчавай.

— Юлий Цезар е бил еснаф — казах аз.

— Каква е разликата? — каза той.

— А къде е гаранцията, че ще ме събудиш? — попитах аз.

— Чудак! Нужен ми е умен помощник.

— Дявол да го вземе — казах аз — сега вярвам. И аз виждам твоя реален интерес.

— Ето, разбра най-после. Винаги ме слушай. Ще науча да живееш.

„Откъде е тази лексика у него? — помислих си. — Не. Не мога да се откажа от този случай. Представя ми се неповторим случай да съзра идеалите на еснафа не отвън, а отвътре. Именно идеалите. Не канарчетата, от които се страхувахме в миналото, не нижепоклонството пред вехториите, а свободата на волята на еснафа.“

— Добре — казах аз. — Слизам в мазето. Ще включа общия токопрекъсвач. А ти наблюдавай приборите.

Той вдигна пистолета.

— Не прави глупости.

— У бездарния човек съмнението се изразява в недоверие — казах аз. — Господи, с теб е невъзможно да се работи.

— Ще ти припомня това — просъска той.

— Ще ни е нужна всичката енергия, телефоните са изключени, оръжието и ключовете са у теб. Какви други гаранции ти трябват?

— Е, върви...

— Страх те е — казах аз. — Ех, ти!... А искаш да управляваш Галактиката.

— Вън... че иначе ще се откажа — каза той. — И ще те убия... а-а... без много да му мисля.

— Усвояваш идиоми, страхливецо — казах аз и тръгнах навън.

И ми дойде на ума, че само големият страхливец може да мечтае за власт над света. Тъй като само тя може да му създаде илюзия за безопасност — така си мисли той и жалко, много жалко, че не са запазени енцефалограмите на великите тирани. На страхливеца му е нужно да опита да завоюва света, той не може да си позволи разкоша да се откаже от това, той трябва да се подsigури.

И тогава си помислих: а не, от това не мога да се откажа. Да узная истинските идеали на еснафа, без лъжа, в действителност, без игра на свръхчовек, на силна личност, без паунови пера, без игра на цинизъм, да го видя така да се каже без долно бельо, голичък, да вляза в подсъзнанието му — а не, от такова пътешествие не мога да се откажа. Извънредно важни съобщения бих могъл да донеса на хората. А рискът? Нека да има риск. Трябва да се пътешествува, а да си запазиш живота не е задължително е казал Магелан. Душеше ме ярост.

Слязох в мазето.

Разбира се, и четиримата бяха дошли, както заплашваха. Господи, какво щастие, че бяха нарушили заповедта ми да не идват!

И четиримата бяха седнали на голямата тръба за въздушно охлаждане.

— Опитът успя — казах им аз. — Наистина, хората може да надникват един друг в душата си. Момчета, юнаци сте, че дойдохте. Аз съм пън. Общо взето, опитът успя.

— Последният, надявам се? — попита тя.

— Предпоследният — казах аз. — Всички врати са заключени, а ключовете са у него. Телефоните ние сами ги изключихме, за да не ни пречат, но работата е там, че той има оръжие. Вие бяхте прави, деца. Той е измет.

— Така е — каза тя.

Момчетата бързо скочиха на пода и я загледаха. Къдрокосият взе един железен лост.

— Остави — казах аз. — Трябва да проведе последния опит. Нямам време да ви обяснявам. Отнася се за идеалите му. Трябва да знам. Ами ако е нещо полезно?

— Какви идеали? — каза тя. — Всички сте се побъркали... Единият изгубил любовта си в миналото, другият в бъдещето, а третият изпробва върху себе си отрова — иска да узнае идеалите на една измет... Нещастни фантазьори!...

— Момчета — казах аз на тримата — ако трябва да избирате себе си ли да спасите или нея, какво бихте направили?

И тримата кимнаха към нея.

— Ясно... Сега видяхте ли? — казах, ѝ аз.

— Много се страхувам за вас, Альоша — каза тя.

— Момиче, всичко ще бъде добре — казах аз.

Тя рязко вдигна ръка.

Веднага разбрах. По стълбите шумоляха стъпки. Леки, сякаш тичаше плъх. После всичко утихна. После се завъртя дръжката на вратата.

— Отвори... — каза той иззад вратата.

— Слушай, измет — казах аз — отивай горе и ме чакай там. Ако дойдеш още веднъж — всичко се отменя. Разбра ли ме?

— Ще стрелям — каза той.

— Пухенце — казах аз нежно — това ще е край за теб. Освен мен никой няма да се съгласи на този опит, а имаш време само до сутринта. Сутринта ще дойдат хора.

— Ще се съгласи... — неуверено каза той.

— Стига глупости — казах аз. — Омръзна ми. Идвам към вратата. Стреляй, мръсничко. Хайде!

— Добре. Ще почакам още — каза той. — Само че по-бързо, не се мотай... А защо ти трепери гласът?

— Имам колебания... Боря се със себе си — казах аз, затискайки устата на кърдросия и мъчейки се да измъкна от него железния лост.

— Аха — каза той. — Сега вярвам.

И се заизкачва по стълбите.

Кърдросия го извлякохме настрани.

— Видяхте ли? — попитах аз.

Всички дишаха тежко.

— Щастие е, че чухте как се прокрадва — казах аз.

— Имам голям опит — рече тя. — Трябва да се опита.

— Значи така — казах — когато стрелката покаже максимум, насочете потока към него. А мен ме изключете, ясно ли е? Но не по-

рано... Всичко е много просто.

— Да поседнем — предложи niskият.

— Поседнахме.

После аз станах.

— Аз вече съм старец — казах. — Загубата не е голяма.

Предайте на Катя, че съм се държал добре.

И излязох. Зад мен бравата щракна предпазливо. Край. Време беше да се потапям в мръсотията.

Пропускам обикновените картини на натрупани вехтории и душевно затлъстяване, картините на корист и завист, картините на патологични страсти, войни, убийства, зверска ненавист към таланта и презрение към необикновеното. Пропускам картините на обикновено удовлетворяване и картините на лакомия, които, ако оставим подробностите, приличаха на нещо като баня, където топлата водичка се плиска около едно възвишаващо се твърдо островче, неговия корем. Въздухът беше пълен с благовонна мъгла и на фона на тази мъгла се прожектираха възбуждащи кинофилми, за да трепти фантазията му и да не му дава да заспи. А под сводовете на банята се разнасяше класическа електронна музика, полезна за клетките на организма му.

Пропускам елементарните картини и преминавам към изисканите удоволствия. Към идеала му за щастие, за който той може би и сам не знаеше, но който изяви и вбиваше в мозъка ми безжалостно усилване.

В тези изискани удоволствия главна роля играех аз, неговият помощник.

Ролята ми се състоеше в това, че бях длъжен да лижа задника му.

Аз лижех задника му, но трябваше да го правя така, че той да не забелязва това. Да го усеща като лек повея на топъл ветрец, повишаващ настроението му, а заедно с това и жизнения му тонус. Стараех се да го правя така, че да не почувствува, боже опази, благодарност към мен, която би го наскърбила.

Лижейки го, с тънко усвоено майсторство правех така, че той имаше впечатлението, че е автор на всички мои бивши и бъдещи мисли и трудове, и открития, и наблюдения и естествено е собственик на всичката човешка доброжелателност, слава и любов, които биха се

падали на мен, и заедно с това имаше възможността да се откаже от мен в случай на нужда.

Но всичко това се отнася към задачите ми по отношение на човечеството. Що се отнася до моята лична съдба, главната ми задача в процеса на лизането беше да получа твърдата му увереност, та аз мисля, че той е по-умен от мен и че от всичко това съвсем не ми се повдига и съвсем не искам да се обеся.

Защото ако ми беше минала мисълта, че искам да се обеся, той би разбрал, че мога по някакъв начин, макар и деликатно, но все пак болезнено да го ухапя за задника и ще му се наложи леко да се отдръпне. А това телодвижение би могло да бъде неправилно изтълкувано от изплашеното човечество като пряко указание съвсем да се самопрезира и изобщо да не диша. А то би могло да се отрази вредно на здравето и числеността на човечеството и заедно с това — и то е най-важното — на неговото настроение.

Насладата му от моето лизане ставаше все по-остра, ставаше почти болезнена. Езикът ми се беше вдървил и аз чувствавах как приближава моята гибел. Защото ме обхващаше неудържимото желание да се изплюя.

Да се изплюя в помътнелите му, тясно притворени от възделение очи, а с това да се изплюя и на съсипания си живот. Вече ми се насъбираше слюнка, а зад прозорците на залата, украсена с орли, ликторски пискюли и пречупени кръстове, чувах весел лай на овчарски кучета и дрезгави гласове на команди и от душегубките се носеше миризма на изгоряло.

И в този момент всичко свърши.

Юнаци са тези четиримата.

Юнаци са това момиче и тези три момчета, които можаха да се сторят скучни само на един такъв стареец будала като мен, момичето Атина и трите трудови момчета, тримата майстори — крепостта, корените, кръвта на човечеството, гордостта на земята и нейната велика норма.

Младо утро заливаше осквернената лаборатория. Розоцветната Аврора се издигаше над заснежената приказна гора в далечината.

— Здравей, Аврора — казах аз.

И ехото прокънтя по празните коридори: Аврора... Аврора...
Разнесе се предпазлив шум.

Огледах се. Той седеше на пода, притиснал се към стената — този неосъществил се хибрид на електрониката и Чингис хан. Гледаше ме учудено и не можеше да ме познае.

— Здравей — казах аз.

— Здравей...

Той закима с глава и бръкна с пръст в носа си.

— Какво чувствуваш?

— Нищо.

— Прекрасно — казах аз. — Искаш ли нещо?

— Не.

— Време е да закусваме — казах аз.

Измъкнах изпод него пистолета и излязох. Нищо. Шокът скоро ще мине.

На стълбите срещнах младежите.

Като ме видяха, спряха се и ме загледаха спокойно и празнично. Само на възрусия, къдрокосия, най-емоционалния от тях му трепереше брадичката.

— Златни мои, красавци мои, празнични мои... — казах аз. — Обичам ви всичките, дяволи, дори не можете си представи колко ви обичам... Винаги съм ви обичал, само че този път, струва ми се, можах да го докажа на дело...

— Не плачете — каза niskият. — Получи се чудесна енцефалограма. Акуратна като диктовка.

— Имам една догадка по отношение на него — каза Атина.

— Дайте му да закуси — наредих аз.

Започваше да се разсъмва.

Те долетяха...

Нататък ще разкаже художникът.

ПУНКТЪТ НА СРЕЩАТА ПРОДЪЛЖАВА ДА РАЗКАЗВА КОСТЯ ЯКУШЕВ. ПОБЕДА.

... Някъде лети самолет.

В синьо-бялото небе бръмчи самолет.

Какво ще видим, ако се облакътим на нагорещения от слънцето перваз на прозореца и погледнем навън през широкия, ярко очертан като на картина на Лактионов прозорец?

Ще видим долу теметата на пешеходците, отдалечени на девет етажа, и как при ходенето си изхвърлят напред направо изпод главите си ходилата на краката си.

Ще видим едно белезникаво синьо небе и облачета, разположени на сближаващи се към хоризонта редове. Разположени са така, за да създадат усещането за перспектива и пространство, реещо се някъде зад далечните върволици къщи, приближаващи се към нас като силуети, прощриховани от слънчевите ивички на покривите.

Виждаме светлия полет на гълъбите.

Черния полет на лястовиците в небето.

Виждаме и Москва.

А звуците... Боже мой, какви звуци чуваме! Чуваме припряното тиктакане на часовника върху масата, далечния сливащ се шум на колите по магистралата и шепота на листата на дърветата, натикани между залетите от слънце покриви на къщите. Чуваме още бръмченето на една муха на прозореца, чуруликането на птиците и далечната басова прозявка на летяща тройка изстребители, които правят завой и затова ти се струва, че летят в надпревара.

А ако се отстраним от горещия камък на перваза и се огледаме вътре в стаята, ще видим един квадратен будилник от Втори държавен часовникарски завод марка „Сигнал“ и две зелени стрелки, които показват дванадесет.

Ще видим и една млада жена, която спи на походно легло посред този бял ден и ще видим един бял чаршаф, който тихо лежи до нея, хвърлен на земята от сънената ѝ ръка.

Тя спи посред бял ден, защото вчера имаше гости, малко си пийнаха, крещяха песни, а после тя и аз, художникът Костя Якушев с детския прякор Да Винчи, останахме двамата.

След това имаше една къса лятна нощ и едно дълго разсъмване, които не се описват в романите, за да не научат момченцата и момиченцата, които четат дебели списания, преждевременно, че това е хубаво.

В детството си се увличах от фантастични романи, в които се разказваше, разбира се, за бъдещето. И мен като всеки ученик, на когото тепърва му предстои да вземе участие в нечуваните удоволствия на възрастните, ме интересуваше, естествено, как ще изглежда там, в бъдещето, хубавият живот. А тъй като възрастните бяха отделени от мен с възрастов интервал, който все не се съкращаваше и границата му се отдалечаваше със същата скорост, с която се стремях да порасна, все не можех да се отърва от впечатлението, че възрастните са някакво особено племе, в което лично на мен все не ми се удава да попадна и което злоумишлено ме оставя зад борда.

И колкото и да възмъжавах, както и да пресмятах годините, които ме приближаваха към заветната граница, колкото и да преяждах от информация, сиреч знания, които ми се струваха синоним на възмъжаването, в резултат имах печалното съзнание за своята инфантилност и интелектуална незрелост.

Разбира се, аз с нищо не бях по-лош от болшинството порядъчни хора, които не се отклоняват от задълженията си към близките. Но в тези минути на прозрение ме гнетеше това, че с нищо не съм по-добър. Защото само усещайки себе си за нещо повече от другите, можеш да изпитваш радостното чувство на равноправието.

Четях тогавашните фантастични романи и като прескачах междупланетните битки, заледяванията на планетите и кибернетичните ужаси, всички тези поразяващи изводи от недостоверни данни, търсех сред монбланите от измислици онези места, където авторът разказва как според него изглежда хубавият живот. И точно тук започваше най-омразното, да не казвам ужасното.

Основната маса от прогнози по въпроса за хубавия живот, ако се махне камуфлажът и увъртанията, се свеждаше или до безделие, или до изпитания.

Безделието в тези случаи се осигуряваше от автоматиката, а изпитанията от услужливите стихийни бедствия, а също и от аварията на същата тази автоматика, тоест все от тази тренировка, а по-точно казано, дресировка на личността по предмета, среща с неочаквани неприятности, без които авторите не си представяха хубавия живот. Струваше ми се, че всичко това би могло да се нарече хубав живот само по недоразумение.

И на никой от тях, кой знае защо, не му идваше на ум, че хубавият живот се намира не толкова вън от човека, колкото вътре в него. Защото ако зависехме изцяло от външния живот и не притежавахме дискретност и самостоятелна неповторимост, бихме се изменяли изцяло с изменението на външните условия и тогава не би било възможно да се говори за човешки вид. Какво ти за човешки! Тогава и картофът, посят в тропиците, би станал да речем ананас, нещо, което, както е известно, не става.

Имаше, разбира се, фантазори, които показваха как би трябвало да изглежда хубавият живот, ако човек вътрешно е подготвен за него. Но такива автори ги обвиняваха в ненаучност и затова те не принадлежаха към ведомството на фантастиката. Александър Грин, например.

Може би съм против науката? Боже опази. Против нейната самонадеяност съм.

Щом науката престава да разбира, че е само работник на строежа на етическия максимум, тя се превръща в спирачка и измама.

И в резултат — една огромна природа и едно треперещо човече на края на неизвестното.

И тогава си спомнят за поетите. Ето кой е максималист. Колкото и обич да му дадеш — все не му стига. Любовта на мъжа и жената, любовта на човека към човечеството, любовта на човека към природата — все му е малко. И ето любовта към по-малкия брат и търсенето на общуване, и нежността към звяра, и това, че човек не може да се нагледа на молещите очи на кучето и носи в пазвата си

котенце или зайче и казва, че човешкото дете прилича на мече, и казва: ето зверчето бурундук^[1] — то е мъничко и опашката му е пухкава, седи на рамото ти и яде хляб от ръката ти, има три черни ивици, на ушите си пискюлчета и личицето му е умно — така една девойка ми описваше зверчето бурундук и аз повече никого не искам, дай ми един бурундук и край — обичам го. Ето програмата максимум. Нищо друго не искам, дай ми това и всичко е наред и ще описвам: него, и ще го описвам, търсейки наоколо трохичка от този рай дори под прага, дори в най-затъntenите места, дори на война, където хората се бият до смърт, изливайки един върху друг безпомощността и злобата си заради мъката по ненамерения рай. И тогава яростта на объркания човек се обръща към учените — докъде ни доведохте вие, учени хора? Измислихте самовара и газената лампа и мислите, че съм щастлив и с това сте ограничили желанията ми и ето, бия се със себеподобния до смърт и дори развъждам добитък за клане. И тогава си изливат злобата за ненамерения рай върху поетите: защо пробуждате неизпълними желания, защо ни съблазнявате с неосъществими картинки, защо ни карате да тъгуваме по невъзможното? И ето че в пияна мъка бия любимата си за това, че не е безсмъртна и дрехите ѝ, които ѝ трябва само за да ги свалят в любовната игра, или са уродливи, или крият вехнешото ѝ тяло.

Да изпеем песен за Гошка, по прякор Памфилий, защото той доказва.

Да възпеем мъжа, неговата сила и доблест, неговата нежност и ярост, чувството му за лакът и вяра. Защото няма безнадеждна битка и следата в сърцето е следа навеки. Защото вечно е в тревога човешкото сърце и няма такъв, който да е постигнал покой. Защото поетът е казал: забвението е празен и лъжлив звук, понятен само в гроба. Ни миналите радости, ни щастието, ни мъките си сме в сила да предадем на забвение. Каквото заседне в душата ти — там си остава. Няма по-дълбоко море, ни по-тъмна бездна. Да изпеем песен за Памфилий, защото той доказва.

Помните, че беше долетял един марсианец, нали?

А после се случи тази история в лабораторията на Альоша. Когато стана ясно, че марсианецът прилича не просто на човек, а на най-лошата му разновидност и че опитът на Аносов, при всичките му благородни намерения, е пълен с най-неприятни последствия.

И така, оказа се, че ние и тримата, както вече е бивало неведнъж, бяхме болезнено прекатурени и този път, изглежда, непоправимо. Защото годините вече са други и все по-малко са надеждите ни. Сроковете, дадени ни за мечти, бяха свършили и бе настъпил трезвен здрач.

Бяхме безнадеждно остарели. Моята елинска красота за последен път блесна и изтече като струйка през шепа. Лъошка си блъсна челото в проклетия избор между научното откритие и неговия етичен смисъл. А Памфилий вместо среща с живия идеал и неземната разтапяща нежност видя един голям марсиански кукиш.

... И седяхме ние тримата и димяхме с цигарите си. И не забелязахме как здрачът се превърна в нощ и изведнъж се разнесе тропане на много крака по стълбите и навън зад отворения прозорец. И изведнъж зачукаха по стената ни и зазвъня телефонът.

— Включете радиото! — викаха ни. — Включете телевизора!

Започна се.

Пристигат.

Кацнаха. Първа излезе тя. После той.

Да запеем песен за Гошка Памфилий, защото той позна.

Особено разбиране, безпогрешна разтапяща нежност и сила, струяща като ручей. Кожата на ръката ѝ е нежна като вятър.

Засмя се.

— Сега — каза тя.

И допря ръка до челото си.

После започна бавно да говори.

Тълпата замря, притихна. Отстрани микрофона, но нищо не се измени. Звукът достигаше до нас по някакъв друг начин...

Той, Памфилий, всичко позна, всичко позна този проклет клоун. Само не позна, че ще бъде по-хубаво.

Опасенията не се потвърдиха. Нямахме ни паника, ни обърквана атомна защита, никого не свалиха от пришълците и не се наложи да се оправя кървавата каша на недоразумението.

Просто в черното небе, затъмнявайки светлината на звездите, се появи светещ надпис:

„Пристигахме.“

Мярна се мисълта — мистификация и веднага отпадна. Не се наложи да се разшифрова. Надписът се появи над всички столици на света на езика на столиците.

— Долитал ли е някой преди нас? — попита надписът.

— Да — отвърнаха столиците.

— Чуваме ви... Какво става с него?

— Всичко е наред.

— Летим като приятели. Не се бойте — каза надписът.

После надписът изчезна.

Цяла нощ светът бе чакал. На разсъмване те долетяха.

В някои страни се издигнаха във въздуха за баражировка атомни ракетоносачи.

Не, нашите не се изложиха. Нашите излязоха юнаци. Кой пръв се досети, не се знае точно. Казват, че едно момче — радиотехник от московската радиостанция. Пусна с пълна мощност:

— Ние сме работници от всемирната... велика армия на труда...

И замлъкна.

Правителството потвърди:

— Да продължи.

Великият химн полетя в космоса.

— Разбрахме ви — дойде отговор.

Звездолетът кацна предпазливо във Внуково.

Гошка лежеше по очи на тахтата, покрил глава с куртката си. Огледах се. Телевизорът не беше включен. Зад стената гърмеше радио.

— Гошка — повиках го аз — колата е долу. Тръгваме за Внуково.

Раменете му потрепваха.

— Какво, старче? Нали всичко е както ти искаше!... — казах аз.

Наведох се над него и повдигнах куртката. Той обърна към мен прибелялото си лице.

— Никой няма да повярва — каза той. — Никой...

Всичко това го видях по-рано. Никой...

Телефонът зазвъня диво.

— Гошка — викаше далечният Аносов — Гошка, незабавно идвай... Костя, ти ли си? Хващай го и го докарай тук... Тя е, същата... която съчинихме в детството си от фотографиите, която ти издяла от дървото... която намериха в Африка... Гошка, идвай — гърмеше слушалката. — Тя изглежда на много по-малко от дванадесет хиляди години...

Когато долетяхме във Внуково, тълпата беше заляла аеродрума, във въздуха кръжаха вертолети, а от камиони направо върху бетонните плочи с лопати хвърляха около звездолета цветя.

— Пуснете го да мине — каза тя, гледайки над главите.

Не всички разбраха веднага. А после разбраха.

И ние разбрахме едва когато около нас се образува изплашена пустота, която започна да се разширява пред нас и се превърна в път към звездолета.

— Вървете, вървете — раздадоха се гласове. — Тя ви вика.

Гошка стоеше със затворени очи, стар — стар.

Хванахме го под ръка и тръгнахме тримата. Като на погребение.

Тя слезе по стъпалата.

— Дванадесет хиляди години ти ме обича — каза тя. — Аз дойдох.

Гошка отвори очи и си помислихме: къде сме виждали този човек? И веднага си спомнихме. Виждали сме го в нашия двор, на Благуша, преди много години.

Гошка беше млад, седемнадесетгодишен.

„Колко е прекрасно да почувствуващ единството на цял комплекс от явления, които при непосредствено възприятие изглеждат разединени“ — е казал Айнщайн.

Разбира се, това би трябвало да прави зашеметяващо впечатление, когато човек изведнъж изкаже някое предположение, нямащо никакви основания и всички казват — глупости, а точно то се потвърждава. И тогава околните казват, че, общо взето, всичко това е отдавна известно и си припомнят хиляди потвърждения. Само че, кой

знае защо, на тези факти никой не е обръщал внимание, докато някой ги свърже в своето съзнание и изкаже на пръв поглед нелепата мисъл.

Нататък пропускам почти всичко. Няма ни цветове, ни линии, засега още всичко трепти и се прелива в седефена мъгла.

Искам само да разкажа за един разговор. Трябва да разкажа.

Този разговор се водеше в градинката до музея на изобразителните изкуства на Волхонка.

Вървяха посетителите, изкачваха се по каменните стъпала, за да видят копията на старите богове, а ние седяхме на пейката и разговаряхме с марсианеца.

Не, не с оня първия, а с този, истинския. Той беше като всички нас и затова беше незабележим. Но само да заговориш с него и веднага разбираш: не, всичко е друго. Зад лицето му, зад външността му се усещаше друг свят, друг опит, нормите на други отношения. Друга норма се усещаше в погледа му — ето каква е работата.

И после това тяхно мислене „по същество“, а не с „думи“, и мигновено разбиране. Изведнъж ще ти благодари за нищо, изведнъж ще се обърне въпросително. И все не можеш да съобразиш веднага кои части от речта да пропуснеш, за да не тъпчеш на очевидното. Имаш впечатлението, че те заставят да говориш не в проза, а по логиката на стиха.

— Отлитаме — каза той.

— Разбирам — рекох аз.

— Този път ще се върнем скоро.

Но в действителност още много неща не разбирах. И той виждаше това.

— А как все пак долетяхте? — попитах аз. — Нали казвате, че у вас не е развита техниката.

— Не сте разбрали: у нас тя е развита, но развитието ѝ е вървяло по друг път, противоположен на вашия. Още много отдавна ние умеем да пътешествуваме извън пределите на планетата, но почти не умеем да произвеждаме енергия. Винаги сме я имали даром. Сега положението се измени. И хайде взаимно да се учим...

— Предайте на Аносов — на прав път е. Но е важна не само енцефалограмата, важен е целият спектър на биотоковете на човека. И още нещо. За вас. Запомнете. Външността е изградена по закони, външността, не маската, маската е лъжа. Затова едни имат нужда от

продължаване на външността навътре, а други — от извеждане на вътрешния свят навън. Още лошо се изразявам с думи. Разбирате ли ме?

— Разбирам — казах аз. — Но отговорите ми. Науката се стреми да премине позволената граница и влиза в противоречие с етиката. Как да се премахне противоречието? Често между хората има стена от въздух.

— Преодоляването на отчуждението е равно на преодоляването на етичната граница, това не е пробив в психологията, както мислеше Аносов. Етичната граница — ето с какво ще се заеме вашата наука сега. Човекът не е средство, а цел. Човекът е пунктът на срещата на цялата вселена. Който мисли иначе, той е...

— Еснаф — подсказах аз.

— Да. Главният ви враг — каза той. — Това е последният ви и решителен бой...

— А вашият?

— И нашият — каза той. — Но ние долетяхме да заимствуваме вашия опит... При нас развитието е вървяло по друг път.

При тях развитието тръгнало не по линията на техниката, а по линията на саморазвитието. С техниката едва сега се заемат сериозно, вече готови за нея нравствено.

— Как се е получило така? — попитах аз.

На земята използването на атомното разпадане е венецът на развитието на материалната култура, на цивилизацията, а при тях това е началото. При тях условията са се сложили така, че урановите източници са били за тях в древността, както за нашите неандерталци главните от горския пожар. Нямали нужда да осигуряват външния си живот, затова историята им в основни линии е развитие на вътрешния им живот. Едва сега започнали да се изчерпват природните им източници на енергия и се нуждаят от нашия външен опит, а на нас донесли плодовете на вътрешния си опит.

Ето защо досега не са долетели. Ние също не сме успели.

Сега спокойно. Сега трябва да разкажа нещо, което обръща наопаки всички обикновени представи и което ми се стори тогава убедително като аксиома, а сега, след тяхното отлитане прилича на фантастика.

Слушайте. Те вече долитали веднъж.

Долетели и заварили една раса на прекрасни хора и разбрали, че хората са узрели за красотата. Помните ли, за това бе разказал Омир — първи опит с красотата приличащ на Льошкиния експеримент с техниката. Атина е мъдростта, Хера — обикновенният живот, Афродита — красотата. Парис избрал красотата и Афродита му отворила очите за красотата на Елена. Помните ли какво се получило тогава? Парис си присвоил красотата. И започнала война между хората, видели цената на красотата. Видоизменяйки се през епохите, тази война продължавала до двадесетия век, докато хората съобразили, че войната е по-лоша от отказа от красотата и настъпило обикновението.

— Парис е бил първият еснаф — каза той.

Странно, не се засмях и това много ме учуди. Помня.

— Тогава изхождахме от нашите представи — каза той. — И затова избрахме Парис, прекрасния младеж, нормата. Тогава още не знаехме за вашия път на развитие, противоположен на нашия, и мислехме, че просто изоставате по фаза. Затова избрахме нормата и пропуснахме изключението, обещаващо по-висока норма — Омир. Него го смятаха за слепец. Те грешаха. Просто погледът му ставаше стъклен, когато превеждаше нашия начин на разбиране с вашите думи... Сега долетяхме, защото ни извика вашият приятел. Разбрахме, че настъпва епохата на нова норма. Това е всичко.

— Не... — не е всичко... — казах аз.

Тресеше ме. Стояхме до една колона и докосвах с ръце студените канелюри и в очите ми струеше синевата на Егейско море.

— Щом всичко е така, както вие казвате... щом вашият свят е такъв... то кой беше този, първият, когото изпратихте?...

— Не сме го изпращали. Отлетя сам.

— Кой е той? Коя е тази воняща смес на електроника и Чингисхан, този озверял еснаф?

— Избяга от болницата и едва не обърка всичко. Той е просто един наш умопобъркан — каза той. — По вашему психопат. Мисля, че и при вас еснафството е безумие.

... Утрото беше розово, тихо.

Тя спеше още, моята Афродита. Моята Елена, моята благородна норма, момичето на Златния век, и на шията ѝ пулсираше една синя

жилка.

Припомних си всичко. Целия свой живот през последните хиляди години човешка история и в душата ми звучеше прощалната песен на Гошка Памфилов, на Памфилий, който не се подчини и отгатна, отмечта своята любов и тя се претвори. Това беше песента за Аелита.

*Вий, мъже, търсете Аелита!
Гледай, момко, кактуси цъфтят!
Златната си песен постели ти
и дочакай вкъщи красотата.*

*Седем пътя — все едни и същи,
осмият — пияна е вода.
От друг свят ще долети невеста,
годеника да открий по песента.*

*От ракетата ще зърне китариста
и пияния ще позове на век,
ще отрони своя смях сребрист
и ще затрогне простия човек.*

*Има тя изваяни колени,
нежен смут в очите ѝ трепти,
Постъкни главните разпилени,
Аелита с песен приюти.*

*Все едно, не си момче сезонно.
Пееш, а не изчисляваш ти,
всичко туй за тебе е резонно —
с песни марсианките приспи.*

*Ей, разляно кактусово пиво,
ей, към Марс и къща полетя.
Вий, мъже, търсете Аелита,
Аелита — вечната жена.*

*Не беда е воят електронен,
стари песни в мене все звучат!
Отстъпете, Хаос, Космос, Хронос!
На сърцето ще лети гласът!*

Винаги ми се е искало да прочета или да напиша роман, а може би повест, която да завършва така:

„... Той седя на масата до сутринта, заспа, сложил глава на ръцете си, после се събуди и видя, че е настъпило утро. Стана, изтри лицето си с длани. Панорамата на зданията се отдалечаваше в леката августовска мъгла. Стараейки се да не гледа непознатата стая, където бе живял много години, прекрачвайки през боклук от хартии, през съдове и груби платна, той излезе от квартирата и я заключи. Когато мина през главния вход, в ушите му нахлу приглушеният призрачен шум на улицата. Панорамата на зданията се отдалечаваше в леката августовска мъгла. Чуваше се шумът на строежите, звъняха трамваи. Извади от джоба си ключа от квартирата и приближавайки края на тротоара, го пусна в най-близкия водосток. Панорамата на зданията се отдалечаваше в леката августовска мъгла. Трябваше да се живее. Звъняха трамваи...“

Събудих се и видях, че е настъпило утро. Бяха ми изтръпнали хълбоците върху одеялото, постлано в ъгъла на ателието. А някога можех да спя на каменните плочи като на пух и за възглавница ми служеше пистолет ТТ, покрит с фуражка. Стареем, майчице, моя. Пък и пистолетът ТТ отдавна е излязъл от въоръжение. Узнах това в незапомнени времена на един следвоенен офицерски сбор, на който набързо ни показаха разни нови оръжия, и тогава на всичко повярвах, на всички новости и не им се учудих. Учудих се само и не повярвах, когато ни казаха, че ТТ е изваден от въоръжение. Кой знае защо ми се

струваше, че лично оръжие е ТТ и че това са синоними. А как могат да се отменят синоними?

Трябваше да мине много време, докато разбере накрая, че синоним на ТТ е не само „лично оръжие“, а и „фронт“, и „лице без бръчки“, и „непознаване на живота“, и „прибързани обобщения“, и „умение да спиш на плочите, подлагайки под главата си личното си оръжие, покрито с фуражка“, и „младост“.

И трябваше да мине съвсем малко време, да отминат тези кратки, бързи месеци и да разбере, че младостта на духа не се отменя, нежността към трудовите хора и към малчуганите, ритаци с крак тротоара и с вой налитаци върху вас със своите ролери, и към врабчетата, и към площадката в зоологическата градина с малките на животните не се отменя, ненавистта към паразитите със сладки гласове не се отменя, и към натрапниците, и към плужеците, към тлъстите плужеци след очистителен дъжд не се отменя, главното не се отменя: от всеки според способностите не се отменя. Защото за художника винаги е била най-важна първата половина на формулата: от всеки според способностите. Защото трагедията му започва тогава, когато от него престават да изискват според способностите му и той не може да е щастлив дори ако му дават според труда му или според потребностите му дори. Защото главната му потребност е да чакат, да мечтаят, да се надяват на проявите на неговите способности, да изискват от него според способностите му.

Художникът има големи потребности. Нужна му е безплатна храна, безплатен покрив, безплатни пътувания до всички краища, безплатни бои, безплатни стени, безплатни градове, безплатен свят, който би могъл да украсява безплатно с цветовете на своята душа и който би чакал проявите на неговите способности. Нужно му е съвсем мъничко. Нужен му е светът, описан преди 150 години от двама художници в „Комунистическия манифест“.

Панорамата на зданията се отдалечаваше в леката августовска мъгла.

Пих мляко и започнах полека да разтребвам разхвърляното ателие. В душата ми звъняха травмите на моето детство.

Тя все още спеше.

— Благородна норма — бе казал някога старецът.

Тя спеше.

Наведох се и загледах тази трепкаща на шията ѝ синя жилка, в която бе заключена светлата и яростна надежда на цялата мислено обозрима вселена.

[1] Бурундук — вид сибирска катеричка. — Б.пр. ↑

РАЗВОДАЧ НА КРОКОДИЛИ

Каква по-голяма радост може да има от тази да се любоваш на таланта на човека?

Другарю! Знай и вярвай, че ти си най-необходимият човек на земята.

Максим Горки

ВДИГАЙ ВОЙСКАТА

... В този момент изключиха апаратурата и настъпи пълна тишина.

Оставиха го малко да си почине, а после отвориха дебелия врата и изтикаха креслото в светлата стая.

Изтриха потта от челото му и откопчаха ремъците на креслото. Стана и се протегна с прачене.

Момичето лаборантка го гледаше съчувствено и доброжелателно. Защото беше знаменит учен и добър човек.

— Готов ли сте? — попита тя.

— Да... Днес беше съвсем ясно — каза той. — Можем да започваме.

Лаборантката натисна копчето. Ученият взе микрофона. В лабораторията се бяха струпали всички сътрудници. Чакаха със затаен дъх.

— ... Ордата спря и скърцането на каруците стихва — започна да диктува ученият — препуснаха конници край каруците с насядали в тях жени. Подплашена от шума, във въздуха се издигна тънка чапла и се отрони на земята синьо перо... Полетя, момък на гривест кон...

На горния етаж затракаха телетипите...

... Ето, наведе се както препускаше и вдигна от земята синьото перо на чаплата... Приблужи се към каруцата, в която стара жена кърмеше дете и като извади перото, лекичко погъделичка по ухото старата жена. Тя махна с ръка, мислейки, че е муха. Той пак я погъделичка.

— Мамо, това е нашият Одон — каза момчето, което седеше в каруцата.

Майката се обърна.

— У-у, безсрамник — каза тя, като го заплаши с юмрук. — Ще те науча аз тебе.

Момъкът прихна и препусна нататък, пущайки поводите на коня и забождайки в острите си коси синьото перо.

— Ах, колко е красив нашият най-голям син! — каза майката, гледайки след него.

... Надойдоха воините. Струпаха конете си, очаквайки заповед. Веят се на копията боядисани конски опашки и шаманите^[1] се ваят в праха на пътя. Откъм групата на военачалниците се пръснаха конници в разни посоки и войската започна да се разделя на хиляди. Ето, строи се и бързо тръгна напред с грохот на копита. И където минеше тази войска, там оставаше само черна пръст.

... Конете зацвилиха.

— Вода — каза първият, вдишвайки с ноздри утринния въздух.

Бавно излезе войската на брега на широката река, конете се втурнаха към водата, но ездачите ги възпряха.

Излезе войската на брега и спря, притаила дъх.

В първите лъчи на слънцето, в утринната мараня, високо върху хълмовете се бе разпрострял Киев. Татарите като замръзнали гледаха нататък, където бяха белите хълмове сред зеленината, където блестят безброй куполи, където във влажната сянка спят белите къщи и каменните стени на Кремъл.

... В тишината се разнесе конски тропот. Към момъка с перото на чаплата в косите препусна воин. Без да каже ни дума, той хвана коня за юздите и се понесе с момъка към групата на военачалниците. Когато долетяха, двамата паднаха от конете на земята. А когато станаха, срещнаха кривия поглед на рицаря, чието единствено око блестеше изпод черния китайски шлем.

— Субадай-Багатур — каза пристигналият воин и кимна към момъка — този ще отиде.

Едноокият се обърна въпросително към стоящия до него млад монголец с лице на рис. Младият, облечен ярко, небрежно кимна в знак на съгласие и се обърна.

— Хан Батий реши: нека да замине — каза едноокият и момъкът с перото на чаплата в косите скочи на коня си и препусна към реката.

Навлезе във водата и заплува към Киев редом с коня, държейки се за високата дъга на седлото. А Батий, останалите ханове и цялата войска гледаха след него.

... Киев е на хълма. Мълчание. Скърцане на кладенец. Тишина. Плясъкът на Днепър.

Татаринът е преплувал Днепър и гледа от храстите...

Девојката загреба вода од кладенеца и звънки капки падат върху дървените капаџи... И татаринът се успокои, разбра, че на брега няма войска. Но е такoва утро, че девојката се озърна към Днепър. Приближи до реката, която тихичко гали камъчетата, и без да сваля кобилицата, се наведе към водата и откъсна една лилия до самото лице на татарина. И когато се наведе съвсем ниско, обръщайки към него нежното си ухо, момъкът предпазливо извади синьото перо от косите си и погъделичка девојката по ушлето. Тя недоволно махна с ръка ѝ тръгна нататък. Момъкът се усмихна, испращайки с очи тънката фигура, която се отдалечи от него, полюшвайки се боса по росната трева. Ето, изгуби се в зеленината...

Момъкът извади парче овчи кашкавал, отхапа си, подъвка малко. Безшумно отпи вода од Днепър, още веднъж се усмихна, поглеждайки нагоре към стръмния склон и държейки се за опашката на коня, заплува обратно, за да събџи, че войска няма.

... На юг Киев се простира до дола Перевесище, на изток се спуща стръмно към река Почайна. Кръст след кръст се възправят в зеленината и слизат надолу — там тече и се прелива златен блясък. Там Днепър-Словутич тече по камъчетата, по речния пясък. Градини. Слънце.

Девојката влиза през вратичката и върви към къщата, която е в градината до самия склон.

— Ставайте, дядо Митуса... е? — казва тя. — Че изворна вода съм ви донесла... Такава студена водица, изпод самия склон — казва тя, оставяйки дървените ведрa на утринната земя.

Един висок човек стои до градинката и гледа право пред себе си по посока на Днепър и лек ветреџ полъхва редките му бели коси. Челото му е високо и изпъкнало, очите му са светли, ноздрите тънки и цитра във везан калџф е праметнал през рамо. Исправен гледа нататък, откъдето вятърът донася скърцане някакво или шум.

— Та вие вече сте станали! — учуди се девојката. — А заџо не спите? Какво слушате така?

— Кажи ми, Марюшка, кажи, скъпо мое дете, не чуваш ли скърцане отвџд реката?

— Не, дядо Митуса, не чувам. А защо сте взели цитрата си? Или си отивате от нас? Та къде ще идете? Вече сте стар. Сигурно костите ви скърцат.

— Не костите ми скърцат, а мъката наша пристига на скърцащи каруци, чужда войска се катери по брега.

— Дядо! Дядо! Сторило ви се е! — вика девойката.

— Не ми се е сторило, детето ми... Вдигай хората и бягайте в крепостта... А аз ще тръгна по земята помощ да събирам... — каза славният певец Митуса и заплака.

И в отговор на сълзите му полетя и се заби в небето припрян и отчаян камбанен звън.

... Дъжд се лее неспирно. От мокрите къщи и градини се вдига пара. Митуса влезе в града.

Митуса влезе в двора и го въведоха при княза.

— Митуса, дойде, княже — каза воинът.

Тънкият княз стоеше до прозореца. Една три мънистена обеца трептеше на ухото му. Митуса се приближи.

— Вест донесох, княже Рюрик — тихо каза Митуса. — Хан Батий е обсадил Киев — майката на руските градове.

Князът се обърна рязко, погледна в лицето Митуса и се отдалечи от него.

— Побързай, княже — каза Митуса високо. — Забрави враждата.

— Не — звънко каза князът и се обърна към прозореца.

А зад прозореца сено возят, дъжд ръми. И с огнени очи гледат Митуса приближените на княза хора. Като него тънки и силни. И тогава Митуса взе цитрата си.

— О-ой — протяжно изрече Митуса и удари по струните.

И всички видяха как се залюля и се изкриви хоризонтът.

А по изкривения хоризонт препусна витяз на гривест кон.

Вдигна тежка десница над очите си и погледна право напред.

И страшно, и близко се раздвижи изведнъж огромното му лице.

Удари още веднъж Митуса по струните и надвисна черен облак.

Разкъса се на парцали и врани накацаха по черепите.

— Ти, Митуса, проклет карпатецо... Галичанино отречен... Езичнико... — каза князът.

А Митуса пееше.

... и видяха всички...

Падат гръцките статуи на Женския пазар.
Падат бронзовите коне пред Десетинната църква.
Корнизите от бял мрамор и стените.
Цокълът от полиран червен гранит се пропука.
— Вдигай войската — извика Митуса — и отивай да спасяваш
Киев!...

[1] Шаман — магьосник. — Б.пр. ↑

НИКОЙ НЕ СЕ СМЕЕШЕ

По възвишения и ями, спъвайки се в каменните издутини и пропадайки в цепнатините, пълзеше мравка. Това съвсем не беше най-лошият път, но унинието и безкрайността на пътя я дразнеха. Лесно е да си представим с какви думи ругаеше пътя, на който беше попаднала случайно и чието безплодие сега съзнаваше. И хич не се сецаше тази глупава мравка, че отдавна вече пълзи по лика на Венера, когото хората считаха за прекрасен.

Пришълецът се отстри от мравката, протегна се с пращане, свали от цокъла торбата си и скочи. Мраморната Венера се открояваше добре на фона на тъмната зеленина на крайпътните насаждения. Красива жена, спокойна. Потупа я одобрително по рамото и продължи нататък.

Беше заспал до крайпътния паметник на Венера и му се присъни нелеп сън. Изобщо той обичаше да си поспива и сънуваше много интересни неща. Този път му се присъни историята за Адам и Ева. Беше забавно.

Всичко съвпаднаше. Адам и Ева се оказаха биологични киборди. Дяволът — умопобъркан сътрудник на лаборатория. Не устоял пред изкушението да сводничи, развалил великия експеримент и върнал хората към низшите форми на размножаване. Всичко съвпаднаше. Адът — купище от бракувани биокиборди, не желаещи да се самоусъвършенствуват, Чистилището — ремонтна работилница, Раят — свят на самообновяващи се цивилизации. Адам и Ева нямаха пъпове — създадени са дискретно, а реброто на Адам е просто израстък, като филиз на дърво.

Той престана да мърмори и да размахва ръце, защото чу звук, който го зарадва като приятелско повикване. Отначало не повярва на ушите си и замръзна на мястото си. Но звукът нарастваше, приближаваше се, пееше, ликуваше и ето, иззад завоя се показва автомобил. Истински автомобил с хубава обтекаема форма, с чисто предно стъкло, върху което танцуваха утринни розови зайчета, с

бензинова опашка, след която е още по-пронизващ ароматът на утринната зеленина. Автомобил — въпреки че са минали толкова години, автомобил — въпреки че някой вече е измислил вечния двигател и значи, никакъв бензин не може да има и транспортът трябва да е друг... Автомобилът приближаваше.

Пришълецът излезе на средата и замаха с ръце. Шофьорът натисна спирачките.

„Интересно — помисли си пришълецът — а пари дали имат?“

— До града колко ще ми вземеш?

— Ще се разберем. Ще ми дадеш една-две рубли и край.

Вратата се затвори. Пришълецът се повъртя на седалката. Струваше му се, че се е върнал вкъщи и стига само да свърнеш зад завоя и ще влезеш в града, по-хубав, от който никъде няма. Защото това е твоят град.

Шосето полетя насреща им. Пришълецът затвори очи... Вече няколко часа вървеше по този път, по който нищо не се случваше и дори започна малко да се безпокои, макар че отдавна вече беше станал спокоен и непредприемчив човек. Защото нищо не излезе от необикновените планове и замисли, с които се бе заемал някога. Разрив между мечта и действителност — ето как се наричаше това. Все не можеш да ги свържеш, дявол да го вземе. Само пълзеше по възвишенията и ямите и пропадеше в пукнатините. И макар сам отдавна да подозираше, че пълзи по лика на Венера, все не можеше да разбере точката, откъдето това би било видно. И ето, вървеше той сам по пътя, размахвайки кибритена кутия, стисната в юмрук и поглеждаше встрани с леко уплашено дружелюбие.

Правеше му силно впечатление отсъствието на многоетажни здания. И отсъствието на любопитство. И още много нещо от това, което очакваше да види, липсваше. Новости в транспорта, необикновени дрехи, струпвания на хора.

Никъде ни следа от строежи или полска работа. Поне един заводски комин на хоризонта, поне пътя да поправяха. Нищо. Само веднъж пресече шосето един неоседлан кон, спря се и го погледна иронично.

— Виждам, умник си — каза той.

Конят кимна с глава и подаде за поздрав предното си копито.

— Ти пак улучи.

Конят гръмко се засмя и побягна нататък, размахвайки опашка. Цвиленето му затихваше в далечината.

Вървеше като плах провинциалист по съвършено непозната страна. Сами разбирате, ако отдавна не сте били в познатите ви места, имате право да се надявате на големи промени.

... Остър завой. Пришелецът отвори очи. Отпред в розовото сияние на изгрева се изправи градът, по-хубав, от който няма никъде. Неговият град. Това, разбира се, е невъзможно, но все пак приятно е да мислиш така. До първите къщи в покрайнините имаше около три километра, не повече.

Пришълецът се радваше, че вижда хора, стари поанти. Да си признаем, той се боеше. Ами ако за тези години са започнали да развъждат хора в колби. Науката отиде толкова напред!

— А децата у вас как се раждат? — попита той. — В колби ли?

— Децата? Защо в колби?

— Та науката отиде толкова напред.

— Отиде — с неохота каза шофьорът. — Само това и прави, върви. Ето тук един мъж накара мишките да се размножават чрез пъпкуване. Като амеби. Взема от една мишка кост и съединителна тъкан и създава нова. Смята, че така могат и хората.

— От ребро?

— От ребро. Както при Адам и Ева. Мнозина вярват... Пусни — каза той на пришълеца. Защото се беше вкопчил в дръжката на вратата, дори пръстите му бяха побелели. — Ще отвориш, без да искаш и ще се изтърсиш.

Пришълецът разбра — това е сънят му. Ставаше зловец. Той потърка очи.

— Тфу, дявол — каза той. — Не можах да се наспя. Всякакви глупости ми се навират в главата.

Наближаваха първите постройки.

— Спри, моля ти се — помоли пришълецът. — В града трябва да се влиза пеша.

Слезе и се разплати, стараейки се да направи това небрежно и шофьорът не се учуди и взе парите, пуснати преди много години. Ама как, у тях нищо ли не се е изменило, дявол да го вземе? Може би просто му се е присънило, че дълго е отсъствувал? Ами да, присънило му се е. А умопомрачителните нощи на размишления, а годините на

изследвания, а тоновете книги, прочетени от кора до кора? А странствуванията, а умората, а това, че не може да се познае в огледалото? Смейте ли се, граждани? Той се огледа — никой не се смееше.

И ЗАПОЧНА БОЙ

Движи се войска по степта.

Прах се издига като стълб.

Отпред върви княз Рюрик. Бунчуци^[1] се веят на вятъра, първите конници бият дайрета.

Ето излязоха на пътя, отъпкан от много каруци и иззад хълма се показва друга войска, която също бързаше към великия Киев.

Макар че и тази войска е руска, спряха се първите конници, а след тях и всички.

И двете войски се гледаха нерадостно.

Защото княз Рюрик бе срещнал брат си.

И няма за него по-голям враг от брат му княз Давид.

И застана на пътя славният певец Митуса и всички войни го познаха.

— Гори... Киев гори — каза Митуса. — Черен облак лежи над града, а вашите войски гледат в различни посоки... Ти, Буй Рюрик, и ти, Давид! Не вашите ли храбри дружини реват като диви бикове от саби ранени. Не вашите ли храбри дружини вървяха потънали във вража кръв чак до златните шлемове! Тогава отмъстете, князе, за обидата наша! За земята руска!

Тихо е в полето, гласът на Митуса се чува.

В този момент долетя от Киев пратеник на запенен кон.

В този момент дотичаха от Киев прашни бързоходци с окървавени крака.

Не ги гледат князете.

А се гледат един друг като люти вълци и мечовете им са наполовина извадени.

Гледат войските в различни посоки. И ни една не бърза към боя.

И тогава се развика Митуса:

— Вие князе, Всеславови внуци!... Свалете стяговете си и ровете земята с посрамените си мечове... Защото сте отхвърлени от славата на дедите!... Защото с кавгите си надоведохте поганците в

руската земя, Всеславовото отечество! Заради вашите разпри идва бедата от незнайната татарска земя!

Но дръпва княз Рюрик поводитите към себе си и като изправя коня на задните му крака, обръща войската си назад.

И препуска нататък войската, вдигайки прах до небесата.

И стои в праха старият певец.

... Гори Киев...

Гори Киевската лавра. Черноризци вдигат кръстове. Безспирно бият камбаните и сажди се стелят върху старите храмове.

... Във въздуха свистят стрели и се вие гъст прах, скривайки картината на убийството. Отново диво зазвучаха тръбите на славяните. Като безумни се хвърлят те напред. В боя ножове о ножове се удрят и брони хвърчат от тежките удари на мечовете. Там пехотинци се втурват и заколват отдолу конете, а на падащите конници забиват нож в шеговете на доспехите. Там един ранен се спъна и се мъчи още веднъж да се вдигне, преди да е изтекъл животът му... Жребци се хапят и щитовете с кървава пяна и кал са залени.

И тогава, в самия разгар на битката, в татарските редове се вмъкна воеводата със свитата си. Промъкнаха се до бунчуците на Батий и Субадай-Багатур, прескачайки през купища трупове и мъчейки се да пробият стената от крепко стоящи като кули богатири. Но посрещнаха княза с копия. Раниха коня в ноздрите и той започна да се мята на всички страни с човешки вик. А на княза и шлемът му падна, и щита му смъкнаха. А коня му намушкаха с копия и от стените се посипаха камъни като дъжд. Беше го намушкал с рогатка един немец, но препуснаха двама от дружината да го спасят. Пресякоха копията и конят се изправи на краката си. Изнесоха княза от боя и тогава падна конят му.

Натискът на славяните отслабна. Останалите живи търсят спасение в бягството. Все по-бързо настъпват победителите. Оръжието им се е притъпило от тежките удари. В краката им се търкалят щитове и блестящи шлемове. Под купищата мъртви умират живи, затиснати, недокоснати от желязото. Малцината славяни накрая се скриват зад стените, обкръжаващи величествената Десетинна църква.

... Вечерни сенки лягаха вече на земята, когато звук на рог върна преследвачите. Победителите се разположиха по киевските стени и по брега на Днепър, обграждайки се с верига от стражи. А между това в

кървавото вечерно небе над страшната долчина, която е легнала между стените на Киев и стените на Десетинната църква, над телата на убитите вече кръжи черна врана. А от степните ями излизат вълци, очаквайки безлунната нощ. Двете войски се разположиха да нощуват.

Ето че се добра накрая до Киев славният певец Митуса, добра се до страшната долчина между двата лагера.

И без да се бои от нищо, запява Митуса последната си песен.

Изправят се воините от двете страни, изправят се и хората върху покрива на Десетинната църква, върху стените и слушат как пее Митуса, защото певците винаги ги слушат и рядко ги чуват.

— Свършиха се добрите времена... И брат на брата говореше: „Това е мое, а и това е мое!“ И в княжески крамоли човешкият живот се съкрати. Само враните грачат, когато делят труповете помежду си. Тогава не стигна кървавото вино. Тогава свършиха пира храбрите руси... И сватове напоиха... а и сами паднаха... за земята руска...

Изсвистя стрела.

Падна върху покрива на Десетинната църква една девойка и от косите ѝ падна лилия.

И в отговор изсвистя стрела! И удари в откритото чело един татарин.

Падна татаринът от стената и само се завъртя във въздуха синьото перо на чаплата.

И веднага помръкна въздухът от стрели.

И вдигна лилията Митуса и се разсмя и сълзи потекоха по лицето му.

И започна бой. Но и той не заглуши гръмкия смях на Митуса...

[1] Бунчук — къса тояжка с конска опашка (символ на власт у татарите). — Б.пр. ↑

НАЙ-ИНТЕРЕСНОТО

Първото здание на града беше едно крайпътно кафене — стъклен сандък, закрит отвътре с бели завеси. На вратата се клатеше табелка „ЗАТВОРЕНО“. Пришълецът спря. Появи се и изчезна тиктакане на часовник. Пришълецът разтвори юмрука си и погледна кибритената кутия.

— Гущер... — каза той. — Аз съм, здравей гущер... Ще те нахраня, крокодилче... А сега гледай да не се показваш от кутийката. Иначе ще дойдат пионерите и ще умреш. Ще те сложат в буркан с формалин и ще направят от теб нагледно пособие... Защото науката иска жертви, изкуството иска жертви, любовта иска жертви и дявол знае само какво не иска жертви... Всички искат жертви и никой не се сееща, че живите помагат на прогреса повече от покойниците... А сега ще си поспя, гущер.

Той си избра едно местенце върху зелената трева недалеч от вратата на кафенето, постла плаща си и се настани удобно и привично.

— Много дълго вървах, а сега ще си поспя — каза той. — Спя.

Но после се надигна на лакът.

— Всички батальони спят — каза той спокойно.

*Тихо хрупат конете.
И тръбата ръждяса
на веригата стара.
Тази немощна нощ
под случайния чул
е забравила тропота
в татарската степ.*

— Спя... — каза той. — Спя... — и отново се надигна. — Сън, ей сън.

— Да... — отвърна сънят.

— Присъни ми се — помоли пришълецът.

— Бива — каза сънят.

— Нещо немного глупаво.

— Добре, спи.

— Преди много години бях в едно градче, е знаеш ги тези градове — в магазините продават перални машини, сборници с фантастика и шифер според справките на градския изпълком. В градината — паметници на партизаните от последната война и от войната с Наполеон, а до църквата — пияни велосипедисти. Сутрин и вечер ми се искаше да се заселя там завинаги, а денем и нощем — да избягам, накъдето очите ми видят...

— Стига си дрънкал — каза сънят.

— Ето, казват, че любовта и гладът управляват света — рече пришълецът. — Интересно е да се знае къде управляват! Та нали градчето чака... Там гъски отскачат от мотоциклетите, там неделята не започва без водка, там в магазина си купих книжката „100 идеи за сръчни ръце“ и в реката хванах кротушка. Не забелязах в градчето нито любов, нито глад, но забелязах тъга по необикновеното. Как мислиш — може ли тя да управлява света?

— Не ми пречи да работя! — каза сънят. — Не мога да работя при такива условия! Сега е друго.

— Какво? — попита пришълецът. — Сънувам ли те вече?

— Да. Сънуваш ме! — каза сънят.

— Цялата ми беда е в това — каза пришълецът — че всъщност никога не съм бил сигурен къде се намирам. Ту тук ми се присънва, че съм там, ту там ми се присънва, че съм тук. Ето например метачът... надявам се няма да почне да вдига прах под носа ми.

„Вжик, чжик...“ — каза метлата на метача, но прах нямаше. Само много мъничко, съвсем мъничко.

— В този град има ли кръчми? — попита пришълецът метача, когато оня се приближи.

— В този град няма кръчми — каза метачът. — Не сте ли тукашен?

— Дойдох отдалече — каза пришълецът.

— Амнистиран ли си? Или турист? — попита метачът.

— Оригинално мислите — отвърна пришълецът.

— Ех, нима ценят това сега — каза метачът. — Метач съм, а бих могъл да бъда фтизиатър.

— Какво е това фтизиатър?

— Откъде да знам?

— Вие, виждам, също не сте тукашен.

— Всички не сме тукашни — каза метачът.

— Слушай, метачо — каза пришълецът. — Според мен днес трябва нещо да се случи. А според теб?

— Дяволът ви знае вас — каза метачът. — Само се шляете тук, само се шляете.

— Не е твоя работа — каза пришълецът. — Обичам да сънувам каквито си искам сънища.

— Това приятно ли е? — попита метачът.

— Невинаги — отвърна пришълецът. — Но винаги е претъпкано.

— С какво?

— Със събития — каза пришълецът. — Не ти ли се струва, че днес нещо трябва да се случи?... Вече се случи...

Той каза така, защото иззад ъгъла на кафенето излязоха две жени. Едната на средна възраст. Другата по-млада.

— Ти сънуваш, чудако — каза метачът.

— Не. Това вече не е сън — каза пришълецът.

— Донесете ми нещо топло — помоли по-възрастната.

— Валентина Николаевна — каза по-младата. — Тук някой спи.

— Нищо. Ще поспи и ще се събуди — по-възрастната се наведе над спящия. — Ох!... — каза тя, като се изправи.

— Валентина Николаевна, какво ви е?

Жената тихо се засмя, после изтри сълзите си и отново се наведе.

— Спиш — каза тя. — Все пак ти дойде, скитниче... Чакай поне да те погледам... Приличаш.

— На кого прилича? — попита младата.

— Изменил си се... На себе си прилича...

— Валентина Николаевна, а кой е той?

— Той? Страшен човек.

— Господи...

— Най-големият лентяй на света. Шампион по лентяйство. Стара школа.

— Познавате ли го?

— Малко. Това е мъжът ми — каза тя. — Бившият, бившият...
Половин живот не съм го виждала...

Тя разтърси спящия за рамото.

— Събуди се.

Пришълецът отвори очи.

— Знаеш ли, докато спях, в главата ми дойде една идея — каза той. — Разбрах защо не обичам да ходя на театър... Купуваш си билет и ти показват живи хора, като в трамвай. Но в трамвая това струва четири копейки. Разбира се, ако си без багаж. С багаж е по-скъпо... Е добре, аз ще поспя още. Имах там редица интересни срещи. Не догледах как ще свърши всичко.

Той пак затвори очи.

Но жената го хвана за раменете и започна да го друса.

— Е-е, не, няма да го бъде — нареждаше тя. — Сега ще ми се събудиш миличък-миличък. Е... ставай.

Тогава пришълецът стана.

— Може би ще поздравяш най-после? — попита жената.

— Здравей, Валя — каза пришълецът. — Чух, че си станала известна актриса. Или ми се е присънило? И все още играеш сервитьорка?

— Валентина Николаевна я знае цял свят — предизвикателно каза младата.

— Според мен вие сте сервитьорка — каза ѝ той. — В това кафене.

— Откъде знаете?

— Знам — каза пришълецът. — Имате ли в кафенето мухи?

— Започва се — каза актрисата.

— Вие какво, гражданино — каза сервитьорката. — Да не сте се побъркали? Нашето кафене е най-доброто в района... Какви мухи?

— В кафенетата, където ходя аз, миличка, всички сервитьорки са търпеливи — каза пришълецът. — И учтиви. Всички. До една.

— Аз не ви наскърбих...

— И умни — добави пришълецът. — Там отгатват поръчката на клиента по очите...

— Не ги обичам такива — каза сервитьорката. — Всичко преиначавате.

Пришълецът удари с юмрук по дланта си.

— Мога ли да намеря в това кафене чифт хубави мухи?! — попита той високо. — Или не? Питам ви! Гущерът ми не е хранен!

— Чувай, не плаши човека... Какъв гущер? — попита актрисата.

— Взех го от едни млади естественици — каза пришълецът и като полуотвори кутийката, показва малкия скупен гущер.

— Ой какъв е зеленичък... — каза сервитьорката.

— Вие сте добро момиче — каза той.

— Такива гущери имаме колкото искаш — каза тя.

— Вие сте лошо момиче — каза той.

— Моля ви, вървете... Трябва да поговорим — каза Валентина Николаевна.

Сервитьорката каза „добре“, после кимна към него, завъртя пръст на слепоочието си, разбиращо намигна на Валентина Николаевна, качи се по стъпалата на кафенето, отвори с ключа си вратата и влезе вътре.

— Е, разказвай — уморено произнесе актрисата.

— Преди да заспя, гледах гуцера и ми се присъни един крокодил във вид на метач.

— Искам да знам къде живееш, как живееш, какво работиш?

— Живея добре — отвърна смирено той. — Живея навсякъде. Работя като разводач на крокодил.

— Жалко — каза тя. — Мислех, че ще си поговорим като хората.

— Валя, та ние говорим като хората — меко възрази той. — Само че в думата „хора“ влагаме различен смисъл. Като всеки неталантлив човек ти обичаш сложностите.

— Не те разбирам.

— Ти никога не си ме разбирала.

— Не си прави илюзии — каза тя. — Аз винаги съм те разбирала. Затова не сме заедно. И за неталантливостта лъжеш. Нещастен дърдорко. Значи, така и пропиля целия си живот в разни играчки... Все така спиш, все така безделничиш, все така разказваш измислици и завързваш спорове, с когото ти падне... Ти обичаш сложностите. Аз живея ясно и просто. А ти си засукан като тирбушон.

— Не, Валя, аз не обичам сложностите. Те мен обичат. Какво по-просто има от желанието да поспиш? А все ми пречат, будят ме. Ето и ти винаги си ме будила, когато не трябва.

— Трябва да се работи, гълъбче, да се работи! — каза тя — Всички хора работят и създават ценности!

— Това не е едно и също, Валя — каза той. — Да работиш и да създаваш ценности. Добре. Не искам да споря.

— Лекции ми четеш... — Гласът ѝ стана зъл. — Интересно ми е да знам ТИ какви ценности създаваш, нещастен сънливце!

— Сега ще ти покажа — каза той и се озърна към идващата сервитьорка.

— Донесох мухи — каза сервитьорката.

— Разбра ли? — попита той актрисата.

— Добре. Аз тръгвам — каза тя. — Не мислех, че ще се срещнем така. Струваше ми се, че все още мъничко те обичам... Илюзии, илюзии... Глупачки сме ние жените.

— Прости ми, Валя, ако можеш.

— Бог ще ти прости. Чужд си ми — каза тя.

— Нищо не си разбрала — каза пришълецът. — Ето виж...

И той се обърна към сервитьорката.

— Слушайте, при вас е пълно с такива гуцери, а вие на този му донесохте мухи.

Тя се усмихна.

— Този вече ми е като познат — каза тя.

— Разбра ли? — попита той жената на средна възраст и изглежда със средни способности, той винаги е знаел това, но се надяваше, че е поправимо.

Актрисата го гледаше яростно.

— А сега си върви — каза той. — Не съм си догледал съня. Събуди ме, когато започваше най-интересното.

И двете си отидоха.

ПО-РАНО БЕШЕ СПОКОЕН

Вечер. Градина. Пълноводие от цвят и листа.
На каменната пейка две жени.
Старата ниже гердан. Младата пее:

*В моите сънища
се притиснахме силно
Ний двамата с теб.
Ний двамата с теб.
Обиците щом трепнат
на моите уши,
сам ти си потрепнал
в мойто сърце.*

Младата е положила лютня на коленете си.

Тя е с бяла рокля от прозрачна коприна, извезана с малки букетчета мирта и жълти цветя. На главата ѝ гирлянда от шипков цвят и клонки чемерика.

Тя откъсна китка мента и като я стри между пръстите си, размириша в горещия въздух наоколо.

— Ох, не обичам тази песен — каза старата. — Все пееш, все пееш. А вече коя година си омъжена. Време е да улегнеш.

— Чакай, Анита... — каза младата и бързо стана. С бързи движения поправи косите си, пак седна. — Като че ли пристигнаха.

— Сляпа да бях, дано... Ти цялата гориш...

— Върви, Анита... Върви... Аз съм щастлива... — каза тя, гледайки към идващите по пътеката.

Отпред е един висок. Дълга брада, дълги коси.

— Здравейте, синьора Джоконда — каза той.

— Здравейте, синьор Леонардо — отвърна тя тихо.

— Днес можеш да не се преобличаш — каза невисок пълен човек (мъжът ѝ). — Синьор Леонардо няма да рисува. Заминава.

— Заминавате ли?

Тя го погледна с недоверчив поглед на селско момиче, учудващ за такава зряла и добре облечена дама.

— Заминавам, Мона Лиза... На войната с пизанците краят ѝ не се вижда. Синьорията ми поръча военна картина...

Спътниците на Леонардо стояха мълчаливо.

— А моят портрет? — попита тя.

— Ще се върна, Мона Лиза... както винаги... Сбогом.

И Леонардо си отиде заедно със спътниците си.

— Както винаги — каза мъжът ѝ, гледайки след него. — Не ви ли се струва, синьора, че портретът ви малко се протака?...

Мона Лиза не отговаря нищо и мъжът ѝ си отива, свивайки рамене.

А Мона Лиза свежда глава и изтрива сълзата от страната си.

Тя отново взема лютнята:

*Станах, лампата угасна в здрача,
светла е високата луна.
Зная, че не бива да заплача...
Но отрони се една сълза.*

— Да — казва тя, след като е престанала да плаче. — Изпаднахме в беда, синьора.

... Пътуват конници по равнината на залеза.

Спокойно крачат конете.

Отпред е Леонардо с таке с перо чак до раменете.

Ниското слънце залязва зад полето, пасат свини. Далечни сини хълмове. Дълги сенки са легнали на пътя.

Това е часът на мъката за пътешествениците, часът на нежността в сърцето на оня, който неотдавна е казал прости на милите си приятели.

Близката нощ ги догонва и те пришпорват конете.

Изгря луната, огромна, жълта, и освети пътя с бедите призрачни фигури. Това бяха волове. Бели волове от тосканска порода.

Те бродят по окосеното поле, докосвайки се с рога, един друг и теглят бронзови оръдия с уродливи колела.

В далечината се показва градски хълм.

Зъбчати стени и кули сред отъпканите житни поля на брега на река Арно, а зад стените на град Пиза се издига алено зарево. Театърът на военните действия, е, какво пък, да слезем в партера.

... Край селото.

Жена, бедно облечена, рие земята с лопата. До наполовина изкопаната яма стои каче. Две дечица уморено и отдавна плачат.

— Дечица мои... мили мои... — майката не поглежда към тях.

— Ма-а-мо... искам да ям...

— Рожбички, няма ядене, не плачете... Няма ядене...

— А в качето?

— Вrabченца мои... то не е наше... Ако опазим каченцето от войниците, стопанинът на хана ще ни плати.

Тихо се приближава Леонардо със спътниците си, гледа мълчаливо и момчето го забелязва.

— Мамо... там има един чичко...

— Къде? Къде? — обръща се жената. — Не давам, проклетници, не давам! Ние умираме от глад! А-а-а-а! Не давам!

— Недей, гълъбче — казва Мелци. — Няма да го вземем. Недей.

— Не знам, нищо не знам! Ние не сме виновни!

— Мълчи... Хайде... мълчи! — казва Зороастро. — Как да стигнем флорентинския лагер?

— Ето пътя... Той ще ви заведе.

— Сбогом — казва Зороастро, но майката се обръща към Леонардо.

— Подарете милостиня, за бога.

И Леонардо мълчаливо ѝ дава пари.

— Да ви даде бог здраве, синьор... Да ви даде бог щастие... Синьор, може би ще се намери у вас парче хляб?... Детенцето все плаче и другото и то все иска да яде... С пари тук нищо не може да се купи... Войниците всичко отмъкнаха...

Леонардо заповяда да ѝ дадат хляб и Зороастро изважда хляба от кожената чанта. Жената жадно хваща хляба, дава на децата. Извинявайки се, гледа към Леонардо и изведнъж обгражда качето.

— А-а-а-а! Не давам! — крещи тя.

— Опомни се, жено — сурово казва Зороастро. — Нашият сеньор не е грабител.

— А защо той... така страшно гледа?

— Страшно? — Зороастро се обръща към Леонардо. — Гледа към тези, които са ви довели до мизерията.

— Какво лъжеш... Тук няма никого...

— Не ни пречи да мислим, жено сурово казва Зороастро.

И Леонардо печален препуска коня в галоп и учениците му — след него.

... Огромна стая на крайпътен хан. Зад прозореца в далечината гори прекрасният град Пиза. Трима окъсани войници пият вино.

— Скоро всички ще измрем от глад — казва единият. — Шест месеца не ни дават заплати. Храни се както знаеш... И проклетите селяни не ни хранят.

— Те самите няма какво да плюскат — каза вторият.

— Стойте, момчета! — вика първият. — Идват хора от отряда на Колеони.

Дотичва воин, след него друг.

— ... А, вие сте вече тук! — закрещя войникът. — Марш!

Счепкаха се... Бият се...

— Стой! Чакай!... — казва първият войник. — Да си починем.

Двата отряда се спират. Навъсено се държат за мечовете си, тежко и пресипнало дишат.

— Бихме ви напердашили, бергамци крастави — каза първият войник — вече второ денонощие сме без храна...

— Кучета! — закрещя дошлият войник. — Ами ние?! Те били гладни! А ние? Ние първи стигнахме до селото! Селото е наше!

— Ваше?... Вземете си го, щом е ваше — отвърна войникът.

— Ще си починем и ще си го вземем.

— Вземете го!

— Ще си починем и ще си го вземем.

— Е, май си почина — каза войникът и вдигайки меча си, се хвърли върху война.

Боят пак започна и всички се отдалечиха, сражавайки се.

В хана стана съвсем тихо. Заревото на горящата Пиза осветяваше небето.

И тогава стопанинът излезе и вдигна съборените пейки.

— Лоши времена настанаха... Джузепе! — викна той. — Ей, Джузепе! Уплаши ли се? Не бой се, глупчо... Всички си отидоха.

— Отидоха ли си? — отвърна гласът на невидимия Джузепе и се измъкна един момък.

— Трябва да разтребим всичко — каза стопанинът, като гледаше през прозореца. — Затова сме и стопани на хана, за да гледаме боеве от цялата околност... Излезе ли, Джузепе? Добре... А сега се скрий отново... Пак идат войници...

— Ох — каза Джузепе и се скри.

— Е, чакай... войниците са дребна работа — каза стопанинът. — По-важни господа идат... О господи, самият гонфалониер на Флоренция синьор Содерини ни прави чест и с него кой е този не мога да разбера?... Джузепе! Дяволе проклет, ще излезеш ли най-последно от ямата?!

— Ида, ида — каза Джузепе.

Влязоха Леонардо и Содерини, невисок човек с голям нос и голяма челюст.

— По-спокойно, маестро, по-спокойно — каза той — моите войници ще ви изпратят. Ако се наложи, ще посплашат мародерите.

— О! Ще ги посплашат! — обади се Леонардо. — Всеки се плаши от някого... Мирните волове и те оръдия влачат... Сладостен военен живот... Храна няма, но затова пък кръв има много...

— Е, е, не се разстройвай... Ти по-добре помисли как да спечелим тази война... Такъв велик инженер като теб е грешно да се отказва...

— Вече помислих.

— Шегуваш се... Вън отук всички... Оставете ни двамата.

Всички излязоха.

— Е, говори — жадно се приближи Содерини.

— Трябва да се направи така — каза Леонардо, гледайки през прозореца. — Трябва да се склучи мир с пизанците.

— Какво? — изуми се Содерини. — Е, добре... Продължавай.

— Трябва да се склучи мир... Това, първо... Трябва да се построи канал на река Арно, който ще съедини град Пиза с Флоренция... Това, второ — каза Леонардо твърдо.

Содерини внимателно погледна Леонардо и се отдалечи, свивайки тънките си устни.

— Изследвах реката... Това е нещо възможно... Каналът трябва да се построи съвместно с пизанците...

След това войните ви ще се прекратят, защото каналът ще обогати и двата града... Направих изчисления.

— Ти си луд — каза Содерини, гледайки втренчено Леонардо. — Значи, затова скиташ тук между двата лагера... Всичко не мога да разбера... Е, сбогом — и си отиде...

— Здравейте, майстор Леонардо — каза стопанинът. — Отдавна не сте наминавали към нас.

— А ти си все същият, какъвто си беше — каза Леонардо. — Неграмотен като францисканец, но весел.

— Затова съм и весел, защото съм неграмотен, синьор Леонардо.

— Не се прави, приятелю, на по-глупав, отколкото си.

— Много сте остарели, синьор Леонардо... Но пък много сте успели, чувах.

— На пари съм беден, но пък съм богат на раздели. Е, сбогом, тръгвам и аз...

И Леонардо излезе от хана.

— Остарял е... Остарял — каза стопанинът, гледайки подире му. — По-рано беше спокоен.

НЯМА С КОГО ДА СЕ РАЗГОВАРЯ

А в това време пришълецът сънуваше. Но тъй като беше настъпило лятно весело утро и градът се беше събудил и на никого не му беше до чудака, който беше заспал в сянката до крайпътното кафене в покрайнините, мозъкът му чуваше звуците, шумовете, пеенето, музиката на града. И изключената воля не пречеше на мозъка му да преработва информацията посвоему и да я довежда до съответствие с жизнения опит на пришълеца, с тайните му желания, с таланта му. А какво е талант — никой не знае. Може би това е способността да бъдеш понякога в четвъртото измерение и оттам да видиш нашите три.

И тогава пришълецът вижда как на пейката под часовника сядат старец и девойка.

— Сън, ей сън — каза пришълецът. — На теб говоря!... Сънувам ли те?

— Остави ме на мира, господи — каза сънят. — Ами че аз съм на работа!

— Омръзна ми това тиктакане — каза пришълецът. — Сили не ми останаха.

Тогава старецът щракна с пръсти и тиктакането изчезна. Остана само писъкът на транзисторите.

— Хората не обичат да забелязват как тече времето — каза старецът.

— Какъв сте странен, гражданино — каза девойката. — Някъде съм ви виждала.

— Едва ли бихме могли да се срещнем — каза старецът. — Аз съм дяволски стар. Фактически съм ви прадядо.

— Какъв сте странен, гражданино — каза девойката.

— Вие седите под часовника — каза старецът. — Значи, сте дошли на среща. Логично ли е?

— Дойдох просто така. Общежитието ни е още затворено. Аз съм обикновено момиче.

— Още една луда! — каза пришълецът. — Можеш да помислиш, че наистина има обикновени девойки... Слушайте — каза той на стареца. — Вие наистина ли сте онзи същият?...

— Да, разбира се, онзи същият съм.

— Забавно — каза пришълецът. — И тъй, на булеварда се срещнали трима — поет от оня старомоден тип, който вярва във вдъхновението, една девойка, считаща се за обикновена, и богът на времето Хронос.

— Да. Аз съм Хронос — каза старецът. — Поетът не би трябвало да се учудва. Бил съм и ще бъда винаги.

— Между другото, времето е относително. Това го е доказал Айнщайн.

— Е-е... — каза старецът. — Отделният човек не забелязва това... Лошо е, когато поетът обърка времето.

— Не разбирам.

— Разбираш, но се боиш да признаеш... Младостта на човечеството мина. Младият измерва времето с биенето на сърцето си и не гледа часовника. Тик-так — трака времето му и той върви подир сърцето си. След това първата уплаха — вижда деня, вижда нощта и те не съвпадат с биенето на сърцето му. Тогава се признава за победен и измисля часовника... Какво?

— Не го слушайте — каза девойката...

— Не се бой — каза пришълецът. — Той е прав.

— Човекът стана малък — продължи старецът — и сърцето му престана да влияе върху живота. Биенето на сърцето не променя нищо... Времето реве в микрофоните и песента на човека е само писък на мишка.

— Е-е... не бива така — каза пришълецът. — Вече си стар. Ще получиш удар и ще излезе един банален сюжет...

— Сюжет — презрително каза Хронос. — Картинки от живота, в които можеш да намериш каквото щещ, само не истината... Колкото по-далеч отива сюжетът, толкова е по-далеч от живота. Обърквам сюжетите ти — каза Хронос и замахна с ръка.

Хвърли във въздуха пачка изписани листчета. Бяла вихрушка. Вик на девойка. Тя хваща пришълеца за ръцете, мъчи се да улови листчетата. Но Хронос изчезва и часовникът започва все по-силно да трака: Тик-так... Тик-так... Тик-так...

— Не смей! Не смей! — крещи девойката.

— Късно е — казва пришълецът. — Хронос започна работа...

— Какво да се прави? Какво да се прави? — с отчаяние пита девойката.

— Ще гледаме...

— А ти не се ли боиш — продължава девойката — че той е прав?...

Тик-так... — трака часовникът. Тик-так... — металическо тракане на механизъм. Нещо скърца, хрипти, грухти и мазно мляска — и все това тик-так... Тик-так... Девойката със страх чака отговор.

— Ако поезията е истина — казва пришълецът — ще я видиш и сред развалините.

— А ако не е?

— Значи истината е в очите ти — казва пришълецът.

— Обичаш ли ме? — пита тя.

Как се казваш?

— Не кой знае как. Имам грозно име... Най-напред ми кажи — обичаш ли ме?

— Не знам... — казва пришълецът. — Не знам...

И си слага черни очила.

— Обичаш ли ме? — казва девойката. — По-бързо!

— Как се казваш?

— Казвам се Муска... Съкратено — Муска... По-бързо!

— А изцяло?

— Изцяло се казвам Муза — казва девойката.

— Какво?!

Тогава той изхълца и се събуди.

... Слънцето печеше с всичка сила.

Такава горещина беше, че на всички минувачи им се бяха подули коремите.

Масичките от кафенето бяха изнесени на самия пек и там имаше само един-единствен посетител. Озверените от горещината сервитьорки седяха със сините си манти под навеса като сини кокошки и се занимаваха със саботаж.

„Ако му кажа — помисли си пришълецът за посетителя — че климатът окончателно се развали, интересно какво ли ще ми отговори?“

Приблѝжи се до него и седна на масичката.

— Не, не... аз не за климата... — каза пришълецът. — Вие не ме разбрахте.

— А нима съм казал нещо? — отвърна оня.

Това беше същият онзи учен, който първо изслушваше, а после диктуваше по микрофона древни истории и това се предаваше на телетипите — ето какво значение придаваха на всяка негова дума. Беше знаменит в своята област.

— А нима съм казал нещо? — отвърна той.

— Няма значение — каза пришълецът. — А бирата им студена ли е?

— Това никой не знае.

— Защо?

— А вие опитайте да повикате сервитьорка — каза знаменитият. — Половин час чакам.

— Сега ще опитам — каза пришълецът и извика: — Момиче, плащам...

Той се обърна към знаменития:

— Сега ще се разкудкудят и ще започнат да спорят чия е тази масичка. После, тръскайки корема си, ще дойде едно тридесетгодишно момиче с тефтер като на пресконференция... — Точно в този момент към тях приближи една сервитьорка. — Четири бутилки бира, два таратора, две шишчета. — Той отброи парите. — Вземете.

Сервитьорката прелиства тефтера, сънено гледа пришълеца, после се нажежава.

— Вие какво, гражданино?! — казва тя.

— Чакам точно три минути — каза пришълецът и си погледна часовника. — След три минути ще имате пре-е-големи неприятности. Тараторът ще го донесете студен, а шишчетата топли... И сменете покривката... Да, и още нещо — повикайте управителя... И не забравяйте да вземете книгата за оплаквания.

— Вие какво, гражданино?! — високо каза сервитьорката.

— Внимавайте — каза пришълецът. — Ако кажете, че съм нахалник, ще повикам милиция, ще запечатам касата й ще позвъня във Върховния съвет... Бирата ми донесете веднага... — и добави високо. — И ще назнача основна ревизия... Хляб — бял и черен.

— Какво става? Защо не обслужвате клиента? — попита оберкелнерът, поглеждайки към пришълеца.

— Обслужвам го, обслужвам го — каза сервитьорката и си отиде.

— Погледна ни с широко отворени очи — каза пришълецът. — А дали няма да ни отрови?... Тогава ще ѝ се присънвам... Не, чувайте... кога ще свърши всичко това? Никой не иска да си гледа работата.

— Наистина ли трябва да отговоря? — каза ученият. — Това ще свърши заедно със скучните професии. Когато не необходимостта ще вкарва хората в професията.

— Дайте на човека вечен двигател и всичко ще бъде наред — каза пришълецът.

— Дайте. Хайде, вземете и дайте — каза ученият. — Аз нямам.

— А аз имам — каза пришълецът.

В този момент се приближи сервитьорката.

— Да не сте намислили да ни отровите — каза пришълецът — всичко сме предвидили. Ще ви се явявам насън.

Тя със страшна скорост отвори бутилките и си отиде...

Пришълецът наля бира.

— Не съм побъркан, не съм — каза той.

— Мислите ли четете?

— Не.

— Няма да се карам с вас — каза ученият. — Бирата е студена и после вие все пак ми поръчахте обета.

— Какво е вашето мнение? — попита пришълецът. — Може ли един човек да спаси човечеството?

— Сам?

— Сам.

— Не може — каза ученият.

— А защо?

— Защото е горещо — каза ученият. — Ако беше по-хладно — тогава може би... А от какво да го спасява?

— От глупостта.

— А може ли един човек да спаси друг човек от глупостта? Само един. А не цялото човечество.

— Не. Един не може — каза пришълецът. — За да се спаси един от глупостта, нужно е цяло човечество.

— Излишна загуба на енергия.

— Господи — каза пришълецът. — Какво все се обиждате?

— Слушайте — каза ученият. — Имам впечатление, че сте живели в пустиня, където е нямало с кого дума да си размените. Нима не ви идва на ума, че просто не ми се иска да разговарям? Уморен съм след работа.

— Да, няма с кого да се разговаря — каза пришълецът. — За това, за което ти се иска — няма с кого. Затова и дърдоря, с когото ми падне.

Ученият го погледна внимателно и стана.

— Трябва да вървя... Бързам — каза той. — Бих искал пак да ви заваря. Ще поседите ли тук?

— Да... Може би — каза пришълецът.

ВЗЕМИ СЪС СЕБЕ СИ ПОРТРЕТА

... Шум на тълпа около картина в огромна зала.

Изобразена е „лошата война“, както казват италианците. Пак се носи конница сред нивите... Пак пращната пехота смесва артилерийския дим с праха... Въздухът е пълен със стрели... А под краката на конницата в праха — скърцане, човешки писък и звън на ножове, които разпарят доспехите като стриди...

„Битката при Анхиари“ — платно колкото стената е изложил Леонардо да Винчи в залата на Съвета във Флоренция. Тълпят се възмутени и възхитени.

Гонфалониерът на Флоренция Содерини стои, сложил ръка на бедрото си, и с гняв гледа тази чудовищна картина. Но не нея гледа Леонардо и не забелязвайки нищо, наднича в лицето на Содерини и страстно му говори за своя проект за канала и разгръща чертежите.

— Тук е отбелязано разстоянието между главните градове, които каналът ще пресече — казва Леонардо. — А тук — стойността на изкопните работи. А сто тук — изкусна иригационна система. Тя ще накара водата да оросява полята. Прато, Пистоя, Пиза и Флоренция ще печелят годишно по двеста хиляди златни дуката! Който пожелае, ще може да получи съкровище за акър земя...

— Не — казва Содерини, почти без да отваря устата си, и тръгва към вратата.

Настъпва тишина и в тази тишина се чува само шумът от стъпките на отдалечаващия се Содерини.

И в тази тишина се чува навън детски глас:

— Мамо!

Содерини върви, без да спира, и сред тълпата на мръсниците търговци се разнася хихикане. Хихика Джокондо.

Но Леонардо, бледен, крачи след Содерини и чува как детски глас иска да яде, и вижда как бедната майка заравя в земята чуждата храна...

— Стой! — казва Леонардо и Содерини спира.

Тогава Леонардо, обезсилен, безмълвно му показва големия чертеж на канала. После започва да хвърля на пода пред него безценните си рисунки, но Содерини дори не гледа.

— Не — казва Содерини. — Няма да позволя. Уморих се от теб, Леонардо... От измислиците ти. Твоите безумни фантазии само сеят вълнения сред гълпата...

— Синьоре мой, хората трябва да ядат... — казва Леонардо, задъхвайки се. — Трябва да има толкова храна, че да не се мисли за нея... За да стига за всички, са нужни канали, машини и знания. И тогава бедата няма да витае над града.

— Просто на ушите си не вярвам... Та ти не си вече млад — каза Содерини учудено. — Стар човек си, а с детски мечти се забавляваш... Господи, още един маниак, който иска да направи света по-добър... Колко старо е всичко това! Просто те е страх от кръвта, Леонардо!... В нашия живот трябва да си герой — каза Содерини.

И тогава Леонардо дойде на себе си. Устата му стана такава, каквато ще я нарисува в Уиндзорския портрет — свита и презрителна.

— Скоро в Италия няма да останат хора — каза той. — Само герои ще останат... Вярно, от това Италия ще загине, но струва ли си да се говори за такива глупости... На героите навсякъде им е тясно, непрекъснато се сражават, дявол да ги вземе. Един разсича друг наполовина и така ги прави двама. Размножават се чрез деление, като отровни гъби... Това изобразих в картината си.

— Мълчи! — тропна с крак Содерини — Вместо да повдигнеш духа на хората ти ги смути с това кърваво видение...

— Какво е вашата битка с пизанците? — каза Леонардо. — Двама съседни, които живеят на двата бряга на реката, се бият на моста до смърт...

— Ти стана безполезен, Леонардо — каза Содерини. — Кой си ти и какво си? Помисли, учениците ти са бездарни... Картините ти са нищожно малко, че и те пред очите ни овехтяват... Машините ти не е видял никой — така, само слухове... Напразно си живял живота си, Леонардо... Та ти си старец, засрами се, безполезен си — каза Содерини с презрение.

И Леонардо отвърна:

— Чифт коне теглят колата на живота... И всеки дърпа към себе си... Колата прави зигзаг из полето... Аз все се мъчех да насоча бяга

на конете право по пътя.

И Леонардо излезе.

... Леко препускат конете по меката трева сред аромата на мента и копър, който се носи от пожънатите поля.

Слънцето залязва.

Цвърчат лястовички.

И камбани възвестяват със своя звън раздялата с Леонардо.

... Ето, Леонардо седи в градината с Джоконда и пред него е портретът, по-хубав, от който не съществува.

Джоконда гледа Леонардо, без да откъсва очи, и без да откъсват от него очи, го гледат дойката Анита и учениците му Зороастро и Мелци.

— Проклетата война — казва Леонардо. — Погуби всичките ми усилия. Всичките ми най-добри дела... Управниците и князете се бият като паяци в буркан. Наемните войски безчинствуват из страната... Испанските орди се надигат и няма кой да се бие с тях. Тръгвам да търся управник, който би обединил страната. Днес заминаваме...

И тогава Джоконда стана и каза бързо и звучно:

— Не заминавайте. — И замълча, и всички погледнаха към нея, и тогава тя започна да говори и петна избиха по страните и.

— Не, това не може да бъде... Как така изведнъж? А портрета ми? Та вие не сте го довършили, Леонардо... Това е престъпление пред изкуството.

— Изкуството! — каза Леонардо. — Изкуство е да принасяш полза! И така съм постъпвал през целия си живот, доколкото можех: По-бързо... По-бързо... — каза той, приготвяйки се.

— Не заминавай, любими... — тихо и отчаяно каза Джоконда.

И стана съвсем тихо, и всички престанаха да се движат, и Леонардо обърна към нея бледото си лице:

— Какво... казахте сега... Мона Лиза?

— Любими мой... — каза Джоконда с ясен глас. — Колко сладко е да казваш „любими“...

— Какво говориш, безумна! — викна ѝ дойката Анита. — Пред хората!

— Ето, сега ти знаеш — тържествуващо каза Джоконда. — Нека! Все едно... Толкова време съм мълчала... Да, обичам те... ти си мой! Ти никъде няма да заминеш сега!...

— Какво говори тя?! Какво говори... Опомни се... ти си омъжена — със страх каза Анита.

— Моят мъж — с презрение каза Джоконда. — Той ме получи за дългове, когато баща ми се разори... Но душата за дългове не се дава... Аз я отдадох на теб, Леонардо... Ти няма да посмееш да се откажеш...

— Аз! — възкликна Леонардо, гледайки Джоконда с мъка и щастие. — Да се откажа от такъв дар?! Още преди да те срещна, те обичах, когато те срещнах — само си припомних! Какво ми е пречело да ти кажа това? О, мадона! Нима този катър, който те е купил като чувал овес?! Аз познах, че ще те срещна, не познах само как ще стане това...

— Няма да заминеш, нали? — каза Джоконда.

— Сърцев мое, разкъсвай се... — каза Леонардо.

— Няма да заминеш!

— Какво да правим?! Кажи? Нима като кучета, докопали се до кокала, да се скрием в колибата си? Нали това, което живее в душата ми, няма да ми позволи спокойно да ям и пия, когато за дългове се продават девойки, когато бедните деца просят хляб! Техните хилави немити ръце са ме хванали за сърцето...

— Да, ще заминеш — тихо каза Джоконда. — Не познах.

— Мълчи! Мълчи! Не ме гледай така! И аз ще престана да те гледам. Хайде да погледаме портрета.

И Леонардо сложи ръце върху облегалото на креслото, което стоеше пред статива.

— Сбогом — каза Леонардо. — Сбогом! Тук е всичко, което умеех... На това платно сме се слели ти и аз... Погледни очите — познаваш ли ги? Това са моите очи. Погледни устата — това е твоята усмивка... Знам, че съм създал нещо удивително. Сега виждам... Тук всичко звъни като песен. Тук ръцете умеят да разговарят... Виждаш ли, едната ръка зове: „Не заминавай!“ — „Сбогом, сбогом!“ — отвръща другата... А гласовете им отекват в гънките на ръкавите като печално ехо...

И Леонардо отпусна глава на ръцете си, сложени върху облегалото на креслото.

И тогава, тежко преглъщайки буцата от сълзи, Джоконда каза с равен глас:

— Вземи със себе си портрета, Леонардо... Нека винаги да бъде с теб... Където и да си... Така искам... И... този шал — каза тя и метна върху платното дантеления си шал. И каза: „Сбогом!“

И тогава Франческо Мелци по знак на Зороастро сваля покрития с чер шал портрет и го изнася.

И тогава дойката Анита, която ненавижда Леонардо, повдига главата му, прекръства я и го повежда към вратата. И Зороастро го отвежда.

А Джоконда прикрива с длан устата си и мълчаливо плаче.

И в този момент влиза съпругът.

— Какво става? — пита той. — Какво се е случило, Мона Лиза?

— Синьората се разстрои, защото, ще прекратят да рисуват портрета ѝ — казва дойката объркана. И отвежда Джоконда.

— Н-да... — казва съпругът — странни особи са това жените... И плачат, и се смеят — все не на място...

Той плясва с ръце, влиза момче.

— Измитай и затваряй прозорците на къщата... — казва синьор Джокондо. — Навън е свежо...

... Ученият поседя мълчаливо, затворил очи, после свали шлема и помоли да го пуснат.

Изтикаха креслото. Откопчаха ремъците. Човекът взе микрофона.

На горния етаж, като отскубнали се от верига хрътки, надпреварвайки се, затракаха телетипите и отпечатваха встъплението.

— Вечер. Градина — каза човекът. — Пълноводие от цвят и листа. На каменната пейка седят две жени, стара и млада. Младата пее: „В моите сънища се притиснахме един към друг... Ний двамата с теб... ний двамата с теб...“

БИВШАТА УЛИЧКА

— Съомина — каза оберкелнерът. — Да беше поне помела около масичките си, а?

— Няма — каза сервитьорката. — Много ми е притрябвало.

— Не я упреквам — каза приятелката й. — Създайте условия — после искайте работа.

— А ти мълчи — каза оберкелнерът.

— Съомина е добър работник — каза приятелката й. — Но не е длъжна да търпи подигравки.

— А ти мълчи — каза оберкелнерът.

— Разбира се, ние сме длъжни да сме учтиви, но и посетителят трябва да е на висота — каза приятелката. — Такъв за пръв път виждам... Ту спи, ту спори, ту дреме, ту се заяжда.

Пришълецът тъкмо доглеждаше последния си сън в това кафене резерват, където нищо не беше се изменило след толкова години. Така и заспа, прислонил буза на масичката. Пияница ли? Не. И не беше пил нищо. Съомина знаеше това точно. Болен може би? Едва ли. Валентина Николаевна се отнасяше към него като към здрав. А това стига! Валентина Николаевна е умница, нищо не върши току-тъй. Ето и сега, седи си тихичко и чака кога този мърльо ще се събуди.

Сервитьорката Съомина застина. Стори й се изведнъж, че вижда съня, който сънува пришълецът.

— ... Метач... — недоволно каза пришълецът. — Що за работа е това за вас, ей богу... Образован човек да работи като метач.

— Не съм образован — каза метачът (вжик... вжик... — метлата) — интелигентен съм.

И запя:

*В Москва на далечна застава,
где в злато стои планина,
проклет сам съдбата си скитник*

се носи с издути платна.

— Ще оглупея от теб — каза пришълецът.

— Ще оглупееш тук... — отвърна метачът.

— Как се казва тази уличка?

— Бивша... Казва се „Бившата уличка“.

— Странно название.

— Нищо странно няма — каза метачът. — Единствената уличка, където се е запазил калдъръмът. Музей-резерват под открито небе. Сега това е модно. Тук живеят разни знаменитости.

— Идвам, Валентина Николаевна, идвам! — каза сервитьорката Съомина и изтича да вземе поръчката на знаменитата артистка.

Взе поръчката, старейки се да не гледа спящия. Знаменитата артистка я докосна за лакътя.

— Някак си странно е — каза артистката. — Нали? Хем задушно, хем студено? Не намираш ли?

— Не... — каза сервитьорката Съомина и потрепери. — Как? Никак не е студено.

— Как мислиш, може ли в тази къща да се наеме стая? — попита пришълецът, оглеждайки едноетажната къща зад кафенето.

— Съмнявам се — каза метачът. — В първия апартамент живее Венера.

— Каква Венера?

— Каква! Обикновена. Милоска — каза метачът. — Ще ти даде ли стая? Няма да ти даде. Има си любовници. Стеснява се... Във втория апартамент живее Теодор Амадей Хофман, фантаст. Не си подходящ за него. Той обича солидните хора. Които не се учудват. А ти все се учудваш.

— Не се учудвам — каза пришълецът. — А в третия апартамент кой е?

— В третия апартамент живее Александър Македонски. При него сам няма да идеш. По цял ден крещи. Командва.

— А не са ли психопати? — попита пришълецът.

— Ти самият си психопат ненормален. Те се трудят, не се шляят сутрин.

— Като какви се трудят? — попита пришълецът.

— Според специалността си — каза метачът. — Венера е акушерка, Хофман — фризьор, Саша Македонски — майстор на ковчези.

— Слушай — каза пришълецът нерешително. — Слушай, а може би ти също си...

— Какво „също си“?...

— Е, някаква знаменитост...

— Каква ти знаменитост? — скромно каза метачът. — Крокодил съм.

— Не ви разбрах... — объркано каза пришълецът. — Аха... Разбрах... Да... Кажете ми, не ви ли изглеждам на болен?

— Мислех, че сте по-умен — каза метачът.

— Днес си като чумава — каза на сервитьорката Съомина приятелката и. — Трети път даваш една и съща поръчка.

— Мислех, че сте по-умна — каза сервитьорката Съомина.

— Като чумава си — каза приятелката. — Единственото хубаво нещо у теб е, че си натурална блондинка.

— ... Извинете... — каза пришълецът, когато дойде на себе си от учудването. — И как така вие?

— Какво как? — попита метачът.

— Ами изобщо...

— Ами така, мета... (Вжик... вжик... — метлата).

— Аха. Метете... Крокодил... А зъбите ви, извинете, а опашката?...

— А защо собствено съм длъжен да бъда с опашка? — попита метачът. — Странно е да го чуеш от поет...

— Аха... Значи, да си ги въобразиш? — попита пришълецът.

— Именно!

Пришълецът съвсем се разчувствува.

— Дайте да ви стисна лапата, извинете, ръката... — каза той. — Всичко поставихте на мястото му... Защо собствено съм длъжен да виждам опашка и прочие? Нима това, което си въобразяваме, не е така реално за нас, както това, което виждаме? Нима то не влияе по същия начин на нашия живот?... Благодаря ви... а-а, не знам как ви е презимето...

— Метач — каза метачът. — Просто метач. Наричайте ме просто — метач... Ето и обитателите се заизнизваха на работа.

И запя:

*Тогава със ръката си могъща
притисна той персийката за стана...*

— Добро утро, Венера Михайловна — каза той на минаващата покрай него жена, която гризеше ябълка.

— Добро утро — отвърна жената.

— Кажете, как стана така, че сте акушерка? — попита пришълецът.

— Смешен въпрос — каза жената. — Дайте да запуша. Най-важното нещо е хората безболезнено да раждат. — Тя запали цигара. — Благодаря... Да се влюбиш, е дребна работа, половин работа. А да износиш и да родиш — на това всеки не се решава... Всичко хубаво. Искате ли ябълка? Тодик, закъснявате.

В този момент излезе великият писател Хофман. Косите му бяха щръкнали.

— Слушайте, вие сте фантаст — каза пришълецът. — Защо станахте фризьор?

— Отказах се от фантастиката, мили. Сега мога само да подобрявам прическите. Разбрах, че хората се влюбват не в човека, а в прическата му... Моите разрошени коси са просто сигнал за бедствие. Венера Михайловна, почукайте на прозореца на Саша.

— Той идва — каза метачът. — Този никога няма да закъснее.

И в този момент влезе Александър Македонски, изтривайки с ръкав пожарникарската си каска.

— Нима нищо не разбираш? — попита сервитьорката Съомина приятелката си. — Нали живеем на Бившата уличка.

— Разбирам, че трябва да си вземеш отпуск. Ето какво разбирам — каза приятелката.

— ... А на мен ми казаха, че по професия сте майстор на ковчези — каза пришълецът на Македонски.

— Александър Македонски — представи се оня. — Много ми е приятно. Вие за пожарникарската каска ли?... Просто гася пожара на живота. Уви, за мен се е съставило погрешно мнение — смятат ме за завоевател. Винаги съм страдал от това.

— Защо?

— Защото това съблазни мнозина и аз се озовах в лоша компания. — Чингис хан. Наполеон, Хитлер... Сбирщина от измети! — разгорещено прибави той.

— Да беше замълчал — каза метачът. — И на твоята съвест тежи това-онова!

— Да, тежи — каза Македонски. — Но аз исках да пътувам! В моите завоевания беше заложена идеята за туризма!

— Е, добре, а защо си майстор на ковчези?

— Е, това е толкова ясно — каза Македонски. — Толкова е грациозно! Това е единствената неостаряваща професия!

— Марш оттук — каза метачът.

— Отивам, отивам... — каза Македонски.

— Нима нищо не забелязвате? — попита сервитьорката Съомина.

— Съвсем се отпусна момичето — каза оберкелнерът. — Соня, сменете я.

— Не-не! Недейте! — каза сервитьорката Съомина и хвана подноса.

Успя да дойде точно в момента, когато пришълецът се събуди.

— Привет! — весело каза той, оглеждайки двете жени — знаменитата артистка и сервитьорката Съомина.

— Привет! — каза актрисата. — Ама здравата спиш, миличък.

Сервитьорката Съомина мълчаливо слагаше яденето на масата.

— А на мен ми се присъни Бившата уличка — каза той. — Дали не защото има къде да се върна. Вие не умеете ли да разгадавате сънища? — попита той сервитьорката.

— Не умея — каза тя, тракайки със съдовете.

— Това може да значи само едно — някой тук много ме чака.

Каза го високо. И цялото кафене се впери в него. Горещината беше спаднала и около масичките бе насядал сума народ. Разнесе се слухът за разговорчивия посетител и масичките се напълниха.

И в този момент той видя да минава един метач. Същият онзи, с когото бърбореше насън.

— Метачо! — простена той.

— Да — каза метачът.

— Мета-а-ачо!

— Да-да... Е, какво има?

— А-а... здравей!

— Здравей — равнодушно каза метачът.

— Не ме ли познаваш?

— За пръв път те виждам — каза метачът.

— Какво значи за пръв път?! — Ти нали си крокодил?

— Пък ти си фулюган — каза метачът. — Ти си крокодил.

— Нищо не разбирам — каза пришълецът. — Сънувам ли те или не?

— Май аз теб сънувам — каза метачът и завъртя пръст на слепоочието си. — Ей сега ще кажа на участъковия да те събуди.

Той си тръгна, а пришълецът смаяно гледаше след него.

Минавайки покрай крайните масички, метачът кимна към пришълеца и още веднъж завъртя пръст на слепоочието си, очаквайки одобрение и морална подкрепа. Но одобрение не получи. Масичките мълчаха.

— Не-не — каза мъжът от крайната масичка. — Мисля, че тук работата не е в това.

Той и още двама с чанти станаха едновременно и се приближиха към масата на пришълеца. Това бяха сътрудниците на учения. От неговата лаборатория.

— Създава се впечатление, че имате отношение към тази работа — каза единият.

— Към коя работа? — попита пришълецът.

Те се спогледаха, не отговориха нищо и приседнаха на масичката му.

— Днес, например, ми се присъни — каза пришълецът — че Адам и Ева са първите биокиборди, дяволът е безотговорен експериментатор, пуснал в ход неуправляем процес, адът — купище от неудачни варианти, чистилицето...

— Чистилицето — ремонтни работилници! — подхвана първият.

— А раят — сборище от самоусъвършенстващи се вечно живи индивиди — продължи вторият.

— А защо казвате, че това е ваш сън? — попита третият.

— А чий?

И тримата погледнаха към бюфета и всички посетители започнаха да гледат към бюфета, после някой се засмя, после още някой се засмя, а после всички започнаха високо да се смеят, радостно и язвително. Само тримата с чантите не се смееха.

— Какво цвилят тия? — попита пришълецът.

— Така — неохотно каза единият, стараяйки се да не гледа пришълеца. — Глупаво излезе. Извинете. Тук има едно момиче. Грубо същество.

— Сервитьорката Съмина ли? — попита пришълецът.

— Можете да не ни обяснявате откъде я познавате. Да, точно тя. Малограмотен, зъл човек. Та ето, именно тя предложи този вариант за произхода на човека.

— И точно с тези думи — каза вторият. — Всички бяха поразени.

А третият каза:

— Всички си помислиха, че вече се започна...

И се запъна.

— Какво — се е започнало? — попита пришълецът.

Но не му отговориха. Наоколо гръмко се смееха и се веселяха с пълна сила. Тримата мрачно затваряха чантичките си.

На пришълеца му омръзна всичко това. Той пхна два пръста в устата си и изсвири силно, колкото сила има. Отдръпнаха се от него, запушвайки ушите си, а после се впериха в него. Гръмкият смях секна.

— Е, какво се смееете? — каза пришълецът. — Смехът е освобождение от авторитета на нечия глупост. Значи, трябва да си

сигурен, че ти самият си умен. Зарадвахте се... смеете се на Съомина... Вижте какво направихте с момичето.

Всички погледнаха към бюфета. А там, до тезгяха, забила се в ъгъла, стоеше сервитьорката Съомина. Стоеше изправена, прехапала устна. Очите ѝ бяха затворени, а спуснатите ѝ ръце стиснати в юмруци.

— Паметник някакъв, а не сервитьорка — каза пришълецът. — Зарадвахте се... Решихте, че е чула от мен тази идея и я представя за своя... Глупаво... Не искам да имам работа с вас... — той измъкна торбата си и затегна връвта.

— Напразно говорите така — каза единият от тримата. — Истината е по-скъпа от всичко. Ако знаехте какво чакат всички, колко е важна тук точността, вие не бихте...

— А нима съм казал, че тази версия е моя?

— Не, не сте казали... — нерешително измънка третият.

— Тогава що за съдилище устройвате? Това аз от нея го чух! Ясно ли е? От нея го чух! Тя ми го разказа, затова ми се и присъни.

Той си тръгна сред пълна тишина.

Всички слушаха как тропа надолу по стълбите.

— Струва ми се, изпуснахме необходимия ни човек — каза първият с чантата. — Другарко Съомина, извинете.

— Извинете, другарко Съомина — вторият с чантата стана и огледа кафенето. — Трябва да изпратим някого за него и да се опитаме да го задържим...

В този момент сякаш някакъв вихър се понесе по площадката. Така бързо побягна Съомина.

... А после той вървеше по пътя и тя се мъкнеше след него.

— Е, какво искаш? — попита пришълецът.

— Нищо.

Пак вървят.

— А какво се мъкнеш? — попита пришълецът.

— Нищо.

Шествието продължава.

— Не искам да си отивате — каза сервитьорката Съомина.

— Малко ли работи не искаш — каза пришълецът.

Стигнаха до един кръстопът.

— Ти си неискрено, лъжливо същество — каза той. — Такива не обичам.

— А какви обичате? — попита тя.

— Съвсем не такива.

— А какви?

— Други.

— А какви други?

— Това вече не те засяга.

— Обичате такива като Валентина Николаевна ли?

Той не отвърна нищо.

— Вие сте неискрено, лъжливо същество — каза тя. — Защо излъгахте, че сте чули тази история от мен?

— А нима не беше така?

— Вие излъгахте. Аз нищо не съм ви разказвала!

— Но ти в действителност измисли цялата тази история сама, нали?

— Не! — завика тя.

— Да!

— Е, и какво? — каза тя. — Начетох се на фантастика и я измислих.

— Ето така... — каза той. — Сега можем да се връщаме. Значи, наистина скоро ще започне.

Когато се върна, сътрудниците на лабораторията и ученият го чакаха.

— Струва ни се, че вие сте човекът, който ни е нужен — казаха сътрудниците.

— А ето че аз още не съм разбрал... дали вие сте онези хора, които търся? — отвърна пришълецът.

КАКВО СА ДЪЖДЪТ И ВЯТЪРЪТ? НИЩО!

Мъгла, мъгла, мъгла.

Пиесата свърши. Тълпата се изсипва от театър „Глобус“.

Пияният граф Ретланд каза:

— Винаги е прав този Уили... Умник е... Кажи, Уили, а защо изобщо пишеш пиеси е, разбирам. За тях ти плащат пари... Но нима тези пари ще ти върнат живота, който си изразходвал, за да ги получиш? Значи, работиш безплатно... Струва ли си изобщо да се работи? Може би е по-добре да пиеш? А? Вземай пример от мен. Ето, аз не работя, а пия.

— И това ви радва, сър? — попита Уилям.

— Ти си безсрамник... Нима може да се пита така? И то кого? Граф Ретланд?... Да. Може... Ще отговоря... Това ме радва... Когато съм пиян, не забелязвам как жена ми се старае да ме направи умник. Каква логика! А? Не намирате ли?

— Нервничиш — каза червенобрадият граф Есекс и погледна към жената с маската.

Тя през цялото време стоеше мълчаливо. Но всички разбираха: много от нещата се говореха заради нея. Разперваха паунови пера в нейно присъствие. Тя никога не се бе стремела към това. Но нищо не можеше да се направи.

— Ти също си прав, Есекс — каза пияният. — Всички сте прави... Ще изразходвам втората половина от живота си, за да изуча грешките на първата.

— Ако пиеш така, може и да не преживееш втората половина — каза Уилям.

Косите му бяха редки и безцветни и той много губеше до тези момчета.

— ... Умниците са слабост на жена ми — каза Ретланд.

— Време е да си ходим, господа — каза Есекс и поведе Ретланд към изхода.

Всички го последваха, освен жената с маската, която чакаше да стихнат крачките по дървената галерия.

— Уилям... Уилям — каза тя, хвърли се към Шекспир и го хвана за раменете. — Не смея да те хваля, не смея да се застъпя за тебе, когато те обиждат... и така цял живот... и нищо не може да се промени. Уили, какво да правя?! Ретланд пие... Цяла Англия е пияна... Сякаш се е разделила с любимия си... Няма свобода на този свят...

Уилям я прегърна и каза:

— Ти си моята песен.

И тогава жената каза:

— Сбогом, Уилям... Трябва да вървя...

И си отиде, потраквайки с токетата си по дъските на галерията, която обкръжаваше партера, и Шекспир гледаше след нея.

И в този момент на вратата се показа човек с тъмни дрехи и каза скърцащо:

— Ей, покъртителю на сцената! Къде си се заврял! От мен ли бягаш?

Шекспир погледна надолу към подпухналото лице.

— Как са вашите учени пиеси, сър? — попита той.

— Не... Сега няма да ми избягаш — каза подпухналият, ликувайки. — В пиесите ти намерих такива нещица, че дори и магаретата ще ти се смеят.

— Не ми е за пръв път — учтиво каза Шекспир.

Той изобщо беше много учтив и тих човек, но кой знае защо всяка негова дума правеше неочаквано впечатление. Понякога обясняваше какво е имал предвид, защото винаги имаше предвид нещо най-обикновено, но това не му помагаше. Тъй като всеки влагаше в думите му свой смисъл. Ето кое беше особеното в него. И затова винаги го обичаха или ненавиждаха по недоразумение. Но нищо не можеше да се направи.

— Мълчи, неук! — закрещя подпухналият, когато разбра, че Шекспир го нарече магаре. Не, не, Шекспир не искаше да направи това, но стана така, че оня сам се навря в шамарите му. — В трагедията ти „Юлий Цезар“ гърмят барабани, които ги е нямало по онези времена, и оръдия, които също ги е нямало.

— Остаряла си, сянка моя — каза Шекспир.

— А, не! Ще ти докажа! Ще ти докажа аз!

— Още ли не си умрял? — меланхолично попита Шекспир.
— Ти ще умреш скоро, а аз съм безсмъртен.
— Сигурно е така.
— Искях да кажа — моите творби са безсмъртни.
— Не уточнявай. Ти го каза много по-добре.
— И още нещо. Доказах, че не знаеш латински. Значи, не можеш да пишеш хубаво... Аз всичко виждам!
— Гледай насам... Виждаш ли? — казва Шекспир.
... Черноврани конници гърмят по моста... Конете с пръхтене се вдигат на задните си крака... Зелените плащове метат праха по пустия път...
— Готспур е довел хора... Виждаш ли?
— Какъв Готспур? — смаяно казва скърцащият. — Какво е това черноврани конници? Такова нещо не съществува. Не ме прави на глупак... Занимаваш се с изпаднали в немилост графове и си насъбрал сума глупости...
— Махай се — казва Шекспир повелително. — Върви и докажи, че аз изобщо не съм съществувал.
— Какво значи — изобщо не съм съществувал?
— Изобщо ме е нямало. Че Шекспир не съм аз, а да речем ти. Защото ти знаеш латински. Върви.
— Правиш ме на глупак... — казва подпухналият и си отива.
А Шекспир остава сам в празния театър, където няма осветление, където няма покрив над главата. Където широко отворената врата води направо в мъглата.
Всички се бяха разотишли, бяха стихнали сълзите и шегите и Шекспир седна на пода, провесил крака от галерията. Остана сам, сериозен и измъчен, вперил в пространството всеразбиращите си учтиви очи.
Прегърна с ръка стълба на галерията и притисна страната си о него.
Тихичко запя. Беше измислил тази песен за шута, но сам той я пееше, защото не можеше да разбере какво ще прави по-нататък в този театър с небе вместо покрив, където за ум смятаха недоброжелателството, а за страст — самолюбието. Лоша беше работата му. Но нищо не можеше да се направи.

*... Когато аз нещастно се ожених,
какво са дъжд и вятър? Глупост!
С жена си никак аз не се разбрах,
а дъжд и вятър има всеки ден.
Когато се промъквах към постелята,
Какво са дъжд и вятър? Глупост!
Едва ли има по-пиян от мен.
А дъжд и вятър има всеки ден.
Отдавна диша този тленен свят.
Какво са дъжд и вятър? Глупост!
И що ми е! Пиесата завърши.
А дъжд и вятър има всеки ден.*

И после заспа сам в празния театър, сгушил се в галерията, защото вкъщи — ама съвсем нямаше защо да си ходи.

*Какво са дъждът и вятърът? Нищо!
Дъжд и вятър виждаме всеки ден.*

— пееха вратите на „Глобус“, люшкани от вятъра.

И когато в едно мъгливо февруарско утро Шекспир приближи към Лондонския пазар, чу далечно биене на барабан, което се разнасяше в тишината.

Далече на пазарния площад стоеше неголяма група добре облечени благородници.

Един от тях биеше барабан, друг размахваше ръце и нещо крещеше, разтърсвайки шпагата си. Но бяха далече и думите им не се чуваха. Останалите се бяха хванали за шпагите си и тъпчеха от крак на крак.

После бързо тръгнаха през пустеещия пазар покрай дюкяните на занаятчиите и търговците, които бързо затваряха кепенците.

Когато групата приближи толкова, че можеха да се видят лицата, Шекспир чу как вървящият отпред червенобрад Есекс викаше, разтърсвайки шпагата си:

— Да вървим към двореца и да свалим властта на тиранията...

Но никой не се присъедини към тях.

И така вървяха те по безмълвната улица и граф Ретланд, който вървеше отпред гологлав, с гола шпага в ръка, започна да се задъхва... Разкопча яката си и се видя белоснежната му риза.

А улицата пустееше пред тях и вървящите имаха отчаяни очи. Ретланд срещна погледа на Шекспир — и мина покрай него... Но нищо не можеше да се направи.

И ето, прелетя конница по улиците на Лондон след жалката шапа благородници, тръгнаха срещу кралицата.

... Бързо, за седмица и половина, проведоха следствието срещу Есекс.

— Признавате ли, че имахте за цел да убиете кралицата? — гърми глас в огромната зала.

— Не! — високо отеква друг глас.

— Признавате ли се изцяло за виновен?

— Не! — и ехото отскача от таваните.

— Смятате ли да ходатайствувате за помилване?

— Не!

— Да се отведе.

И хората отвеждат граф Есекс.

... Тълпи от хора стоят около Тауер и площадът е като чаша. Чаша за кръв. Камбанен звън.

Сред тълпата стои Шекспир и също гледа каменните, в ледени шушулки стени. Но под погледа му мрачните стени губят плътност и той вижда как през двора на крепостта палачите водят човек към ешафода.

Есекс се изправи върху подиума и се огледа и ризата му белее върху черно-лилавите камъни на вътрешния двор. Есекс погледна към Шекспир.

— Глупаво се получи, вие бяхте прав, Уили — каза Есекс. — Но нищо не може да се направи.

— Сбогом, Есекс — каза Шекспир.

Есекс застана на колене и палачът вдигна меча си, стар образец.

Настъпи оглушителна тишина.

Шекспир се извърна.

Камбаната спря да бие. Чу се удар...

Тропот на коне.

По улиците на Лондон със свитата си пътува към двореца кралицата на Англия. Камбаните отново забиха.

Но народът мълчи и не приветствува своята кралица.

Свитата се струпа около каретата и процесията ускорява крачка. И народът мълчи и не приветствува своята кралица.

И така по всички улици. Но нищо не може да се направи.

... На вратата на спалнята на кралицата застава канцлерът на нейно величество. Влиза и спира пред кралицата, която седи съвсем бледа.

— Ваше величество... — казва той.

Тя вдига очи и го гледа.

— Какво искаш?... — казва тя накрая.

— Ето материалите от следствието.

Кралицата не се докосва до книжата, само ги гледа. Ах, никак не е млада вече кралицата. Разбира, че е изгубила последния си шанс и сега седи пребледняла.

— Видяхте ли сред какво мълчание преминах през Лондон?

— Да, ваше величество.

Отново тишина.

— Как се държа Есекс по време на следствието?

— Оправдаваше съучастниците си.

— Знаех, че така ще постъпи... — казва кралицата. — Не е ли предал нещо за мен преди смъртта си?

— Не, ваше величество.

— Слава богу... — казва кралицата.

И ридае.

Канцлерът излиза през вратата, кланяйки се.

— Оправдавал съучастниците си — ридае тя и камериерката ѝ налива вода и зъбите на кралицата тракат о метала на чашата. — Кому е нужно проклетото му рицарство? Кому е нужно всичко това?! Аз го обичах, но самолюбието му страдаше все повече... Той си играеше с огъня... Аз те възпирях, но ти не ме слушаше... сега умря... Аз ти подарих пръстен, с който можеше да си спасиш живота... но ти не се възползва... не ми го предаде... Слава богу... — тя престава да плаче, затваря очи и мълчи.

НАЧИН НА ЖИВОТ

Така спокойно беше всичко в тази уличка, а сега тръгна една скрита възбуда и треска. Сякаш нещо се бе преместило, някакви сили се бяха раздвижили и макар че никой не признаваше, чувствуваше се, че всички си пречат един на друг, струпали се върху една педя място и чакат кой пръв няма да издържи и ще освободи място. Но никой не си отиваше. Тясно стана в крайпътното кафене.

— Добре, няма друг изход — каза знаменитият учен. — Ще трябва да ви разкажем това-онова. Слушайте.

Пришълецът и знаменитият учен седяха тъжни и все не можеха да се разберат. И двамата не казваха главното и значи същността на разговора стоеше някъде встрани и работата стигна до задънена улица и оставаше само един изход, най-прост и детски — пълната откровеност. Но точно от това ученият се боеше най-много.

— Да, боя се — каза ученият. — Опитът ни се базира на това, че някой непознат човек сам, без подсказване ще донесе решението, което търсим. Ако ви разкажа същността на експеримента, може да се счита, че не се е състоял... Добре... няма друг изход, ще трябва да ви разкажем това-онова... Слушайте...

Пришълецът отвърна:

— Защо ми трябва да слушам онова, което и сам знам?...

Ученият подскочи, пхна ръце в джобовете си, после погледна спокойното лице на пришълеца и пак седна.

— Защо все ме дразните? — попита той.

— Заради апломба ви — каза пришълецът. — Затова че сте очаквали да се появи някой по-солиден от мен.

— Не се сърдете — раздражено каза ученият. — Времената се измениха. Сега преобразуват света не странстващите ентусиасти, а крупни научни колективи.

— Считате изкуството за остаряла професия?

— Не професия... Остарял начин на мислене.

— Изкуството не е мислене — каза пришълецът. — По това се различава от науката... Науката може да ни научи само на това, което сама познава, а изкуството — дори и на онова, което не познава.

— Как може? Помислете...

— Науката има начало, а изкуството няма — каза пришълецът. — Щом човекът е оживял, преди да измислят лекарите, значи природата е измислила начини за неговото съхраняване, преди да се появи медицината. И така е във всичко. Музиката е съществувала, преди да измислят нотите. Литературата е съществувала преди писмеността, живописиста — преди откриването на анатомията и перспективата. Изкуството съществува толкова време, колкото и човекът. То се отличава от дишането само по това, че нуждата от дишане е еднаква у всички, а от изкуство — е различна. Затова в науката вдъхновението е рядък случай, а за изкуството то е задължителен минимум. Макар че също е доста рядък случай...

— Вие противопоставяте науката и изкуството — каза ученият. — Глупаво е.

— Не. Някога те ще се слоят. Само съм против високомерието.

— Е, стига толкова — каза ученият и стана. — Съмнявам се дали има някакъв смисъл това, което наговорихте.

— О, разбира се, че ви стига толкова — каза пришълецът. — Всеки интелегент скрито си мисли, че еволюцията е завършила именно при него... Отначало призовава към съмнение, тъй като съмнението е основата на науката, а после озверява, когато се съмняват не така, както той е призовавал.

— Получихте ли си го? — попита Валентина Николаевна. — Нали ви предупреждавах... Само дърдори... Доволна съм, че си получихте заслуженото... Безполезно е да се разговаря с него... Само си губите времето.

— А ти защо си лоша актриса? — попита пришълецът. — Нима така би играла, ако знаеше за какво е изкуството?

— Аз знам — каза тя.

— Сто хиляди трактата за изкуството не могат да отговарят на един-единствен въпрос — що е изкуство. Очевидно — това означава само едно: написани са не на езика, на който е зададен въпросът... Какво играеш сега?

— Офелия. Защо?

— Господи! — каза пришълецът. — Та ти не можеш да играеш Офелия! Ти си интригантка, а Офелия е скромна като лястовичка.

Актрисата го гледаше изпод вежди.

— Но мен ме хвалят не само глупаците... — каза тя. — Излиза, че само ти си прав?

— В изкуството това се случва доста често, Офелия, о нимфо!

— Значи смятате, че изкуството е по-прогресивен начин на мислене? — попита ученият.

— Ама не на мислене! — каза пришълецът. — А на живот! При това най-висш начин!

— Какво означава това на практика: изкуството — начин на живот? — попита ученият.

— Ами това, че когато човек възприема изкуството, той е друг човек, не като всеки ден. Не вярвате ли? Сега ще ви покажа...

Сервитьорката Съомина полека все се промъкваше и промъкваше и сега стоеше до масичката. Пришълецът се обърна към нея.

— Попитайте ме вярващ ли съм — каза ѝ той.

— Вярващ ли сте? — покорно попита тя.

— Да — отвърна пришълецът.

— Колко странно — каза тя. — Съвсем не ви личи. А в какво вярвате?

— Във вас — каза пришълецът.

— Нима не виждаш?! — развика се приятелката ѝ. — Той те занася!

— Не ме занася — каза сервитьорката Съомина.

— Тоест как не те занасям? — каза пришълецът. — Именно занасям те! Вие попитахте вярващ ли съм... Вярвам в това, че докато дълбоко в душата си знаете, че сте красавица, нищо не е изгубено... Вие сте красавица, нали знаете това?...

„Ама че го изтърси — помислиха си всички, когато погледнаха с уплаха сервитьорката Съомина. — Н-да, изтърси го. Лъжи, но с мярка.“

— Нали знаете това?

— Не...

— Не лъжете! — изкомандува той. — Съмнявате се в това само в метрото!

— Защо в метрото?... — жално каза тя. — Не...

Всички гледаха към тях. Разиграваше се някаква атракция. Само че каква, никой още не можеше да разбере.

— В метрото, защото когато седате на седалката, най-красивите младежи седат до вас... И тогава се съмнявате, че сте красавица... Защото те седат да гледат девойките, които са отсреща. Всички бяха с внимателни, напрегнати лица.

— Не се бойте от тях — каза пришълецът. — При всички е същото... Отговаряйте — истината ли казвам?

— Истината... — пресипнало каза тя. — Откъде знаете за метрото?

— Никой не обръща внимание на съседа си — каза пришълецът. — Всеки гледа само седящите отсреща — той обгърна с поглед всички. — Но сега... от този момент и вовеки веков... всички ще знаят, че вие сте красавица... Всички... Дори съседите ви в метрото ще знаят...

Що за същества са това жените, дявол да го вземе! На всички им стана даже страшно. Пред тях стоеше красавица. Пристигналият специалист по модата, като се промъкна до масата и огледа Съомина, бързо си записа в бележника: „Мръсна престилка! Перспективно!“ — и сложи удивителни.

— Как се казвате? — попита пришълецът почтително.

— Муска се казва! — язвително извика приятелката. — Галено Муска!

— А иначе? — попита той и се хвана за челото, сякаш се бе объркал.

— Иначе се казвам Муза — каза сервитьорката Съомина.

Пришълецът потърка челото си, взе си торбата, огледа всички и тихо си тръгна. После се върна:

— Така си и мислех... Така си и мислех, че се казвате Муза — каза той. — Кой друг може да им бъде сервитьор?...

После си отиде.

— Граждани, кой е този? — попита приятелката на Муза. — Валентина Николаевна, кой е този човек?

— Не зная... — каза актрисата. — Никога не можах да разбера... Беше клоун...

— Не плачи — каза на Муза приятелката й. — Не плачи...

— Обичах го... — каза Муза. — Цял живот.

И в този момент започна някаква блъсканица. Никой не разбра веднага. А после изведнъж до масичката се появи пришълецът.

— Слушайте, дайте да седна — каза той. — Това е моето място.

Вече никой нищо не можеше да разбере.

— Върнах се, за да видя какъв е ефектът — обясни той. — Порано това добре го правех... Страхувах се да не съм се отучил... Изглежда, не...

Всички станаха скучни.

— Ти сигурно и от ковчега си ще станеш да видиш как те погребват — каза Валентина Николаевна.

— Не. Няма да стана — каза пришълецът. — Смъртта е волев акт. Ако умра — значи, всичко ми е опротивяло.

— Защо е тази клоунада? — каза ученият. — Защо допускате да ви се надсмиват?...

— Недейте! — каза Валентина Николаевна. — Той винаги е смятал, че истинска клоунада е не когато зрителят се смее над клоуна, а когато клоунът над зрителите...

Хората мълчаливо се отдалечаваха от масичката.

— Ето — каза ученият. — Време е да започнем сериозен разговор... Ако сте готов, разбира се...

— Затова се и върнах — каза пришълецът. — Аз съм готов... А вие — не знам...

— Готов съм.

— Тогава ето какво... — каза пришълецът. — Работата е там, че в един прекрасен момент... приборите във вашата лаборатория откриха, че отнякъде от ефира започнаха да постъпват остро сюжетни видения...

Ученият рязко се отдръпна назад и напрегнато загледа пришълеца.

— Не само това — дружелюбно каза пришълецът. — С хората, които наблюдаваха тези видения, започнаха да стават странни неща... Всеки, който ги видеше, откриваше, че животът му върви не както трябва, че не е познавал себе си и че всъщност трябва да започне отначало...

— Минутка... — рязко каза ученият.

Извади една радиостанция, щракна копчето и каза невисоко:

— Първи се обажда... Да... Аз съм... Блокирайте крайпътното кафене... Глуха защита. Максимална... Ще я снемете, когато си отида...

Щракна копчето и пъхна радиостанцията в джоба си.

После повика оберкелнера и се разпореди всички да излязат от кафенето. Почака, докато всички сервитьорки и майстор готвачът, и оберкелнерът излязоха на поляната и седнаха на тревата при посетителите, преброи ги, после се върна при масичката.

— Сега... — каза той и се ослуша. — Сега...

— ... га... — отвърна ехото.

— Продължавайте — каза знаменитият. — Нужни са предпазни мерки...

Гласът му звучно отскачаше от невидимия купол, покриващ кафенето.

— Техника на границата на фанатизма — каза пришълецът. — А каква полза? Все едно, ще трябва да пуснете тук всички.

— В никакъв случай!

— Защото сега ще се убедите, че това не е ваш експеримент, а мой... А моят експеримент може да се проведе само сред тълпата и на нивото на тълпата.

КУКУРИГАНЕ НА ПЕТЕЛ

После кралицата казва:

— Доведете арестувания.

И канцлерът и стражата въвеждат Шекспир.

— Ти ли си авторът на престъпната пиеса, играна вечерта срещу бунта?

— Не, ваше величество.

— Какво значи това?

— Пиесата бе преписана преди много години. Това е стара пиеса.

— Не знаех — казва кралицата. — Аз добре се отнасях към вас, актьорите — а ето ти си под стража. Защо ме излъга?

— Не съм ви излъгал. Под стража съм, защото казвах истината.

— Истината?... Тогава кажи защо народът мълчеше, когато преминавах?

— Не трябваше да екзекутирате Есекс.

— Така... Защо не трябваше?

— Народът обичаше Есекс.

— Ако го обичаше, щеше да тръгне след Есекс.

— Народът обичаше кралицата.

— Ти все лъжеш! Какво го засягат народа графските разпри с короната?

— Цялата работа е в Ирландия... Народът се надяваше, че Есекс ще прекрати тази война.

Настъпи мълчание.

— Да — каза кралицата. — Не трябваше да го екзекутираме. Но нищо не може да се направи. Късно е... Дълго управлявах и доскучах на моя народ... Народът сега не ми вярва.

— Тълпата не решава нищо — каза канцлерът.

— Тълпата решава всичко — каза Шекспир.

— Той е прав. Не ми пречете, милорд — каза кралицата. — Кажете ми, защо живееш, защо пишеш пиеси? Не мога да те разбера, а не обичам така.

— За това вече ме пита граф Ретланд.

— Грачиш като стар гарван и всичките ти пиеси са пълни с кръв.

— Живеем върху буре с барут и предупреждавам за опасността!

— Така... Пак си прав... Това също е нужно на Англия. — Тя плесва с ръце и влиза слуга. — Повикайте стражата... Освободете моя актьор — казва тя на канцлера. — И пригответе указ за произвеждането му в камер-юнкер.

— Господарке — казва Шекспир — птиците в клетки не пеят, само така изглежда... В действителност плачат.

— Не ме сърди — възразява кралицата. — Прави каквото трябва. Върви.

И Шекспир излезе.

— Господарке, време е да вземете лекарството — каза камериерката.

— Оставете ме да умра спокойно... защото англичаните са ми станали толкова скучни, колкото и аз на тях! — каза кралицата.

И тук ние свършваме разказа за кралицата, защото Шекспир излезе на брега на Темза.

... Върху една мочурлива площадка край река Темза стои шестоъгълна кула. Тя е от греди, към върха се стеснява.

Около кулата има тинест зловонен ров. През този ров са прехвърлени мостчета. Те са хлъзгави от калта.

На върха на кулата се намира полуприведената фигура на Атлас, носещ земното кълбо. Това е театър „Глобус“. Вратите му са разтворени и е празен.

По дървеното мостче бързо върви жена. Загърнатата е в плащ и е прекрасна.

— Уили! — извиква тя и се спуща към Шекспир по хлъзгавото мостче.

— Защо си в града? — пита той, подхващайки я.

— Дойдох да те видя... Казаха ми, че и ти си заловен.

— Защо си сама? Къде са хората ти? Нали знаеш какво става в града?

— Дойдох да те видя... Искях да разбера нещо за теб в театъра... Мислех...

— Театърът е още празен. Днес спектакълът е по-късно... заради събитията. — Неочаквано той се усмихва криво. — Нали ще

представяме моята нова пиеса.

Тя го погледна недоумяващо:

— Написал си нова пиеса?... В тези дни?

— Да, завърших я. Но се боя, че никой няма да дойде... Може би ти ще дойдеш?

— Не, Уили, няма да дойда. — Погледът ѝ стана почти зъл.

— Имаш свиждане?

— Отивам в Тауер.

... Мрак в затворническа килия. Мокри стени, слама. Елизавета е навестила мъжа си в Тауер.

— Колко е хубаво, че дойде... Мислех, че няма да дойдеш — казва Ретланд. Той целият трепери. Тя също трепери и гледа настрани.

— Само мен ли обичаш, Елиз?

— Да, Чарлз, само теб... Тук е ужасно, Ретланд, но бъди мъжествен.

— В този ден се оказахме сами... Ето кое е най-ужасното, Елиз. А се надявахме, че това тъпо стадо ще могат да го вдигнат нашите викове или онази жалка пиеса, която поръчахме в навечерието... Елиз...

— Какво?

— Силно ли ме обичаш?

— Да.

— А защо все ми се струва, че си развратна.

— Е, няма какво да се прави!

... Рев на тълпа, намираща се на площада срещу двореца на кралицата. Скърцащ, подпухнал проповедник в черно държи реч пред хората, обхванати от страх.

— Истина ви казвам! Причината за въстанието е грехът, причина за греха — пиесите. Когато камбанният звън призовава на проповед — тръбите зоват на представление! Сатаната хвана в мрежите си самия граф Есекс и го тласна към безбожното въстание! И ето сега той е екзекутиран, а ние търпим поражение от еретиците ирландци! Причината за войната е грехът, причината за греха — пиесите! Опасни са театрите и актьорите са излишен сорт хора! Да вървим да разрушим свърталището на нечестивците! — крещи проповедникът, слиза от подиума и тълпата с рев тръгва след него по улицата.

... Рев на тълпа в театър „Глобус“, на чиято сцена представят пиеса в стихове и хората посрещат с рев думите на актьорите.

— Как, се казва пиесата? — пита един закъснял.

Не му отговарят.

— Кой е авторът?

— Запуши си устата и слушай!... Не ни пречи да гледаме...

— Е-де, е-де — заплашително казва закъснелият.

Но за яката го отмества една мръсна ръка и той, озъртайки се назад, разбира, че е по-добре да стои мълчаливо.

... Зад завесата стоят актьори, чакат да излязат и гледат през пролуката.

— Добре върви — казва един, чувайки ту мигновен рев, ту също така мигновена тишина. — Театърът е препълнен. Уили винаги привлича хората.

— Бедният — казва друг. — Жалко, че заминава в своя калпав Страдфорд при калпавата си жена, при калпавите си братя...

— Къде отиде той, Бербедж?

— Една жена дойде при него.

И всички чува виковете на приближаващата се тълпа.

— Долу нечестивците! — крещи подпухналият проповедник и тълпата повтаря след него. Но нестройно. Тъй като тълпата в театъра настръхва с тояги и ножове.

— Долу нечестивците! — самотно вика подпухналият.

После някой от приближилите се пита:

— А какво дават при вас?

— Трагедия — викат от театъра. — За нещастния датски принц и безпътната му майка, която го затрила!... Съчинение на Уилям Шекспир.

И тълпата отвън започва да оредява, без да обръща внимание на проповедника. Представлението продължава.

— Не мога повече... да си вървим... — казва Елизавета.

— Да си вървим — отвръща Шекспир.

И те излизат от театъра.

Мъгла.

— Странно е всичко това — казва Шекспир.

— Кое, Уили?

— Пристигнах в Лондон и попаднах на самото дъно на клоаката. Разбира се, там не ми хареса. После тръгнаха пиесите ми и образованите хора ги презираха. Но аз все пак се издигнах нагоре. Горе срещнах теб. Останалото също не ми хареса. И веднъж внезапно разбрах, че такъв като мен не трябва да бъде нито долу, нито горе. Трябва да бъде знаеш ли къде?

— Къде?

— Отпред... Ние вървим по страшен път и аз трябва да съм отпред. Това е най-трудното, но какво да се прави?... Между впрочем някога предполагах, че мразя хората... разбрах, че ги обичам — каза Шекспир и се засмя.

— Не бива, Уили... Защо се смееш?

— Защото ми се иска да плача... Нали се разделяме с теб, Елиз?

— Откъде знаеш?

— Веднага разбрах, момиченце... Затова си дошла.

— Не мога иначе — каза тя. — Знаеш какво време е сега... Хаос... Не искам да участвувам в него.

— Времето на Хаоса... Всички възли, свързващи хората, се разкъсаха... Жени убиват мъжете си, мъже жените си... Баща гони дъщеря си, дъщерите баща си. Брат брата предава и приятели приятелите си. Мъртвите излизат от гробовете си, за да плашат живите... Свирепи бури се носят над света... И ние с теб се разделяме, Елиз.

— Така обещах на Ретланд.

— Права си...

И в този момент изтичва от театъра един актьор.

— Къде се дяна? — вика той. — Сега е твоето излизане, сянката на бащата! Забрави ли?

Шекспир объркано търка чело.

— Ах, дявол да го вземе — казва той. — Сянката на бащата се появява втори път... Елиз, почакай ме, Елиз... Ей сега ще се върна... Не съм ти казал нещо важно...

Те побягват към театъра, а Елизавета Ретланд, графинята, поглеждайки след него, си отива с наведена глава и без да се оглежда. Та тя е обещала на мъжа си да не се среща с него, с този непонятен човек. Случва се, знаете ли, случва се, та нали... в действителност тя не е развратна!...

И когато Шекспир се върна, само вятърът вдигаше сламата по калния бряг и крещяха свраки.

Голите очи на Шекспир са като на китайско куче... като на болна маймуна. Така побледня, че върху лицето му се виждаха само голите зеници на очите му.

И в този момент към него се приближи проповедникът, черният графоман.

— Уилям Шекспир! — каза той пронизително. — Направих откритие. В предишната ти пиеса злодеят Ричард споменава Макиавели! Но Ричард не е познавал Макиавели! Съчиненията на Макиавели са излезли на бял свят след смъртта на Ричард!

— Глупак си ти — каза Шекспир. — Уморих се от теб.

— Аха, невежа! — закрещя черният графоман. — Хвана се в капана. Надува се, надува се и се пръсна!

— Гледай — каза Шекспир. — На покрива на нашия театър стои Атлас. Виждаш ли как се е превил о три? Защо се е превил? Носи земното кълбо... Тридесет години аз влачих земното кълбо... и се пръснах...

— Какво земно кълбо? — пита графоманът.

Шекспир мълчи.

— Смяташ ме за глупак... — казва тъжно оня и си отива.

Дотичва актьор.

— Сбогом, Бербедж — казва Шекспир.

— Къде отиваш? Пиесата още не е свършила!

— Пиесата още не е свършила, Бербедж, но в тази пиеса ролята ми е малка... Роля на беден призрак. В първо действие идва, във второ си отива. Аплодисментите получават другите... И това е справедливо... Кой ще аплодира един покойник?

Неистов взрив от аплодисменти и викове на тълпата от зрители в „Глобус“.

— Кукуригане на петел, чуваш ли? — казва Шекспир, сочейки към ревящия от възторг „Глобус“. — Щом кукуригат петли, значи скоро ще съмне... Порядъчният дух трябва да си върви... Няма какво да се прави.

Сред рева на тълпата, която го приветства, смъквайки перуката и избърсвайки с нея студената пот, грима и сълзите си, Уилям Шекспир се скрива в мъглата.

... Мъгла... Мъгла...

Какво са дъждът и вятърът? Нищо... дъжд и вятър виждаме всеки ден...

НАШИЯТ УЧЕН СТИЛ

— Уви — каза пришълецът. — Сега се шегувам само насън. Найаве съм сериозен като сапун.

Какви ти шеги. Този омръзнал на всички пришълец, този палячо, този клоун в оставка им съобщи, че знае как да приближи Златния век. Съобщи им с прозявка, със скучен глас, че вече се е заел с тази работа. Представяте ли си? „Едва ли това може да бъде работа на един човек“ — вежливо каза ученият, но пришълецът му обясни, че винаги от нещо се започва, че когато фашистите са настъпвали към Москва, а после тях ги погнаха назад, имало е някаква последна перушинка, която е преобърнала чашата на везните, и тогава е започнало тяхното отстъпление, че ако разтворът е пренаситен, нужно е само едно кристалче, за да започне всеобща кристализация. Разкри си картите, няма що.

— И вие ли сте това кристалче? — попита ученият.

— Аха... — каза пришълецът. — Аз съм кристалчето. Съомина е перушинката.

— Пак тази клоунада — каза ученият.

Никой не гледеше сервитьорката Съомина. Съвсем се бе отпуснала жената. Седеше като рохкава купчина до тезгяха и гледеше в пода. Но не я закачаха, защото се чувствуваха виновни.

— Разбира се, ще те сменя — каза на Съомина приятелката ѝ. — Но да беше се преоблякла или... Престилката ти е мръсна, неетична.

— Гледай си работата — каза оберкелнерът.

— Не разбирам — каза Валентина Николаевна — какво става? Защо всички се тълпят около него? Защо човек ви се надсмива цял ден и всички си дават вид, че така трябва?! Мъже, накарайте го да дойде на себе си!

Сервитьорката Съомина вдига глава.

— Не е хубаво, Валентина Николаевна — каза тя. — Знаменита артистка сте, не ви прилича.

И пак никой не се намеси. Само Валентина Николаевна допря кърпичка до очите си.

— Ах, оставете ме! — каза тя. — Просто съм уморена...

— Тя е уморена... — каза пришълецът. — Ти си се уморила, а на мен просто силите ми свършват... Ако знаехте как всички вие ми пречите... Когато провеждате експеримент, вие се заключвате в лабораторията, а какво да правя аз, щом моят експеримент е винаги сред тълпата... А отгоре на това искате да ви разкажа същността му... Добре, ако всичко се развали — сърдете се на себе си. Искан да бъде по-добре... Притиснахте ме в ъгъла, силите ми свършват.

Тихо стана в крайпътното кафене, в кафенето резерват, в музея на открито, където хората се събират, за да почерпят от старото време идеи за бъдещето.

— ... Преди много години тръгнах на поход за красотата... Бяхме трима, сега двамата вече не са с мен... Търсихме я всякак, и механично я търсехме — комбинирахме признаци, за да съставим еталон и прочие... Понякога я намирахме, понякога не и всеки път се натъквахме на феномен. Всеки път се оказваше, че красотата не е извод, а несъзнателно откритие, не е резултат от механично сумиране на признаци, а скок. И когато решихме да разберем този феномен, възникна нова трудност... Да разбереш — значи да опростиш... Този, който разбира, е по-сложен от това, което разбира. Затова, за да разбере себе си, човек трябва да стане по-сложен от себе си. Как може да стане това?... Оказа се, че човек може да разбере себе си, когато в мозъка му възникне образ... Какво е образът, никой не знае, но той възниква и ако възникне у великани на духа, този образ живее хилядолетия и всяка епоха намира в него сходство със себе си... Помните ли историята с Нефертити? Египетският скулптор е създал образ, чийто прототип е била някоя забравена царица. Няколко хиляди години разбирането, че този образ е прекрасен, е тлеело като въгленче, докато в двадесети век не избухна като огън и се появиха стотици хиляди високи и тънки момичета с бадемови очи и тънки шии на царици... А Ярославна, а Джоконда, а Офелия, а колко хора носят цял живот в себе си Бетховеновата песничка, в която не можеш да разбереш какво е мартот — зверче или дете... Образът омайва, примамва и човек се досеща какъв може да бъде... Откъде се взема образът, щом е породен от човек, който за миг е бил по-сложен от себе си?... Вдъхновение

отгоре?... А откъде отгоре?... Какво може да бъде по-горе от човека?... Не знаете?... И аз не знаех... А после се досетих — Човечеството... За да разбере човек себе си, е нужно човечество... Достатъчно е да застанеш на това гледище и много неща започват да ти стават ясни... И тогава си помислих: ами ако старият израз — идеите се носят из въздуха — трябва да се разбира не в преносния смисъл, а буквално? Ами ако те действително се носят, и човекът, който поражда образа, просто несъзнателно фокусира тези идеи в оня щастлив момент, когато е предразположен към това, когато е назряла в него мъката по разбирането и когато се е освободил от пречките? Ами ако индивидуалният мозък не еволюира, защото еволюира общият мозък?... Ами ако сме свързани един с друг много повече, отколкото ни се струва и несъзнателното влияние е по-силно от съзнателното?... И тогава си помислих — ако това е така, трябва да се отдалеча в някое затънтено място, за да се избавя от вредните пречки и ако образите са несъзнателното влияние на човечеството върху един човек, те ще ме застигнат и там... И отидох много години напред и дочаках да се родят образите и разбрах, че ги чакате, без сами да разбирате това и разбрах, че е време да се връщам. Започнах да мисля за тях вече съзнателно и вашите усилватели, драги господине, ги приеха... Това е всичко.

Всички мълчаха, сякаш се бяха събудили на разсъмване и не искаха да прогонят виденията си и да пристъпят към делата на деня.

— Как да се повярва в това?... — попита актрисата знаменития учен.

Но ученият мълчеше.

— А какво е мнението ви за Бетовен? — попита пришълецът. — Добър човек ли е или свадлив?

Ученият само махна с ръка. После извади една голяма носна кърпа и си избърса лицето. После дълго я сгъва, сякаш чакаше нещо.

Приблужи се сервитьорката Съомина. Очите ѝ горяха.

— Дайте да ви подстрижа — каза тя, протегна ръка и я прекара от долу на горе по тила му. — Аз умея...

— Безполезно е да кокетничиш с мен — каза той. — Аз съм омагьосан.

— Вие сте неподстриган — каза Муза. — Защо говорите така, сякаш ние не вярваме? Сега ние вярваме. И така всичко ни е ясно.

— Какво пък ви е ясно? — язвително попита актрисата. — Какво именно?

— Ами ясно ни е — каза Муза Съомина — че изкуството трябва, разбира се, да се занимава с познанието на човека... но главната му задача е — да въздейства върху човека...

— Не спя ли? — попита пришълецът и се огледа.

— Мълчете — каза сервитьорката Съомина. — Що се отнася до познанието, то колкото по-индивидуално е описанието, толкова е по-общо...

— Сериозно ви питам — не спя ли?

— Не спите, не спите — небрежно каза сервитьорката Съомина. — Казвам: описвайки индивидуалните дълбочини, ние се приближаваме към единството на вида с названието „човек“... Не е ли най-важното да търсим онова единство на противоположностите, което е съществено именно за човека и върху което могат да се изграждат примерите на дискретната красота.

Всички опулиха очи, а пришълецът подскочи силно възбуден.

— Не, аз, разбира се, не с всичко съм съгласен! — каза той. — От много неща отдавна вече съм се отказал! И ми беше забавно да се сблъскам с мисли, които вече са далеч от мен. Но чуйте! Чуйте, защо започнахте да говорите така?

— Как? — попита сервитьорката Съомина.

— Занимавали ли сте се някога с естетика?

— С какво? — объркано попита Съомина.

Пришълецът седна и започна да я гледа. После се удари по челото, обърна се към учения и каза:

— Как не се сетих веднага... Та това е вашият учен стил!

Ученият бавно вдигна глава. Сега всички загледаха него. Лицето му беше каменно, а през челото му се бе издула една вена.

— Почти повярвах — каза той. — Искам да повярвам... Но с какво можете да докажете, че това не е мистификация?... Защото ако всичко това е така, значи започва Златният век... Едно доказателство... Аз съм учен... Едно...

— Знам как ще започне това, което ще видите, когато се върнете при своята апаратура — каза пришълецът. — Сега вярвам, че експериментът успя...

— Как ще започне... това, което ще видя... как? — ученият почти не дишаше.

— Ще видите третия етаж на жилищен дом. Там ще се разнася много хубава музика... — каза пришълецът.

БЮСТЪТ НА ИМПЕРАТОРА

Това беше третият етаж на жилищен дом. Много хубава музика се разнасяше там. Защото на рояла, на прекрасния роял, казано между другото, седеше Лудвиг Бетховен, набит човек. Косите му бяха прошарени, започваха да побеляват, а лицето му червеникаво, и очите му огнено сини. Ето какъв печален човек беше този не последен в своята работа музикант.

После той престана да свири, а когато последният акорд увисна — той го задържа с педала и го спря във въздуха, а след това прибави към него още един. Пред него на поставката за ноти стоеше писмо и той вземаше писмото на акорди и не му даваше да угасне и излизаше, че това е началото на Лунната, само че акордът не преливаше в акорд, а сякаш Лудвиг нареждаше тухли, градеше стена.

И тогава той помисли и каза така:

— Някой кръсти тази соната Лунна... а аз, старият глупак, се съгласих.

И още си помисли:

— А защо пък не? Хората искат названието да буди спомен за миналото и тогава онзи, когото го няма при нас, идва и застава до нас.

Той взе писмото и прочете на глас: „Аз пристигнах... и сега ние с теб сме в един град, Лудвиг.“

— Но хората са заедно не само когато са един до друг — каза той. — Късно е, Жулиета, късно е.

И тогава взе и накъса писмото на малки късчета, а после се опита да ги съедини и се посуети малко с тях, после попъшка и ги смачка в дланта си и не знаеше къде да ги дене — не се решаваше да ги изхвърли.

— Господин Бетховен! — развика се един човек, влизайки в стаята. — Вече втори час свирите! Защо не ми давате отговор на писмото, до нощес ли искате да чакам?

Бетховен се обърна и погледна човека.

— Отговор няма да има. Ето ти за труда. И не викай толкова. Чувам прекрасно.

Пратеникът взе парите и тръгна към вратата.

— Чакай — каза Бетховен. — Ела тук. Финалът не се получава. Ето чуй — и той започна да нарежда акорди, сякаш градеше стена. — Казват, че това е Лунната соната. Не е вярно. Ето първата част — гледай. Това е мрак, предчувствие за мъка. А ето втората част — това е описанието на мъката... разбираш ли? — Бетховен хвана пратеника за ръката и надникна в лицето му. Бетховен е като едно голямо побеляло новородено — сини пламенни очи и коси в сива пепел.

— По-добре да тръгвам — каза малкият и като отскубна ръката си, излезе от стаята.

А Бетховен пак започна да реди акорди. И заговори високо, защото отдавна вече лъжеше, че чува добре... Беше му много страшно.

— Миналото като гира е увиснало на душата ми. Но миналото ражда съзлива музика... Настоящото ражда трезва проза и само бъдещето ражда мечта — така писах аз. Но откъде да се вземе това бъдеще?

Той се огледа.

Всичко е разбъркано в тази стая. Партитури, ризи чорапи, книги. Изтърси от дланта си хартиените късчета, подпря се тежко на коляното си и наведе глава. После въздъхна, намери цилиндъра си и излезе от къщи.

... Вървеше покрай масичките на пивницата, които стояха отвън.

— Момче, стол за господин Бетховен! — викна стопанинът и му донася чаша бира и всички започнаха да се озъртат, но това му беше безразлично, защото той беше Бетховен.

— Днес нямам пари, Филип — каза той.

— Аз от вас печеля — като се наведе, тихо каза стопанинът. — Тук идват заради вас.

— Не чувам — каза Бетховен.

Стопанинът махна с ръка и сложи бирата на масата.

— Безделничите днес, Лудвиг — каза един висок слаб човек от съседната маса.

— Здравей, здравей — разсеяно отвърна Бетховен, гледайки встрани.

— Какво? Не върви ли? — попита човекът, като се наведе. — Ето това? — и размърда пръсти във въздуха, сякаш свиреше гамата. — Вдъхновение ли няма? Боговете ли ни напуснаха?

— Боговете ни напускат, когато ние се отвърщаме от тях — каза Бетховен.

— Боговете ни напускат, когато нямаме пари — отвърна слабият. — Жена ми добре знаеше това... Сега дъщеря ми го знае.

— Мълчи, пияница — каза Бетховен. — Вдъхновението ни напуска, когато нямаме ясна мисъл. Вдъхновение не се ражда, когато виждаш, че мисълта ти е лъжлива.

— Глупости, Лудвиг. Вдъхновение и мисъл — какво общо има между тях? Вдъхновение е — когато сам не знаеш защо ти се пише. Твоята музика или моите стихове — няма значение. И ти знаеш това по-добре от мен.

— Прав си. Но се вдъхновяват все пак от истината, а не от лъжата... Ето казваш — сядай и импровизирай.

— Не съм казвал това.

— Не, каза го! Аз чух! Да, аз мога да седна на рояла и да засвирия. И така съм постъпвал не само аз. Отдавна е известно, че най-великите пианисти са били и най-велики импровизатори. Но как са свирили те? Не като днешните, които бягат по клавиатурата със заучени пасажки — ето така: пин-пин-пин — какво означава това? Нищо! Истинските виртуози са давали в свиренето си нещо цялостно. Свързано. Такава импровизация е изкуство! Ето какво е импровизация. Всичко останало нищо не струва!

Той дърпаше ухото си, сякаш беше натъпкано с памук.

Стана от стола. Слабият се озърна към масичките, на които седяха внимателни слушатели.

— Пий, Лудвиг — каза той.

— Замълчи! Правдивото съчинение е търсене на мярналата се и изплъзнала се мисъл. Аз я проследявам. Улавям я и виждам как бяга и изчезва в кипящата маса. С възобновена страст я улавям отново, не мога повече да се отделя от нея, нужно ми е да я размножа във всички модуляции — той пак седна. — Така се пише музика и така се печелят сражения, еднакво е. Това е вдъхновение.

— Това е от Наполеон. Модно е. Особено когато в града е пълно с французи. Които впрочем ти смяташ за освободители... — каза

слабият. — Нали си посветил музиката си на Наполеон, не е ли така?

— Да, аз му посветих работата си — тихо каза Бетховен. — Но го мислех за бог... А той се оказа жалък човек и се обяви за император! — закрещя Бетховен и удари с юмрук по масата. — На него сияеше венецът на свободата, а той се полакоми за кралски обноси с цяла Европа! Продаде Великата революция! Аз скъсах посвещението си!

— Внимавайте. Французи — каза слабият. — Не говорете толкова високо. Достатъчно сте известен.

Минава едно конте, френски офицер, целият в пера, млад и силен. Бетховен се обърна, заплаши го с юмрук и каза високо, защото така беше свикнал:

— Ако бях генерал и разбирах от стратегия колкото от контрапункт, бих ви дал да разберете!

Всички замряха от страх, но французинът сви рамене и си отиде.

— Ти си безумец, Лудвиг — каза слабият.

— Сбогом — каза Бетховен. — Отивам у княз Лихновски. Ако взема пари, ще се отбия при тебе.

— Шегуваш се — объркано каза слабият. — Няма защо да идваш. При мен е бъркотия. Десетгодишно момиче не може да бъде стопанка.

— Прекрасно. Тъкмо ще видя каква дъщеря имаш — каза Бетховен и излезе от кръчмата.

Бетховен отиде у княз Лихновски и отказа да свири, защото на гости бяха дошли красиви и учтиви френски офицери.

— Между живеещите днес композитори, както е ясно на всеки непредубеден музикант, единственият, който заема такова видно място като покойния Хайдн, е Бетховен — скърцащо каза граф Оперсдорф, човек във фрак. — Той съчетава един оригинален гений с една във висша степен изобретателна фантазия... Неговите съчинения, подобно на съчиненията на неговия знаменит предшественик, се слушат отново и отново и всеки път обещават ново удоволствие.

Но Бетховен не чу това и всички се обидиха, освен френските офицери, които нищо не разбраха, но наскочаха, когато Бетховен, отивайки си, засегна поставката с бюста на императора.

Императорът беше порцеланов, много красив, с позлатен венец на челото и се чувствуваше, че е правен, макар и набързо, но от умела

ръка. И въпреки че се счупи много шумно, парчетата му по нищо не се отличаваха от тези на един счупен сервиз. Впрочем, Бетховен не чу и това, защото в последно време, когато се вълнуваше, чуваше само музиката.

После се говореше много как, след като видял французите у княза, запратил на пода статуята на императора и си отишъл, без да се обръща, от застиналите в ужас гости, но сега знаем, че това не е така. По пътя към къщи той си спомни, че отиваше при княза за пари и искаше да се върне, но му беше неудобно, тъй като, за разлика от княза получаваше пари само срещу работа, а беше отказал да свири на пианото, нали?

ХРАС! — КАЗА КУТИЙКАТА

— Защо ни предавахте историите именно на тези хора?

— Защото тях обичам — каза пришълецът. — Друг ще помисли за другите... Епохата на Възраждането в Европа е започнала от „Сказанието за Игоревия полк“. И аз от него и започнах.

— Е добре — каза ученият. — Да допуснем, че сме повярвали, че изкуството е начин на живот, че еволюцията на мозъка е еволюция на обществените връзки и в несъзнателното влияние на един върху друг сме повярвали... Но остава главният въпрос: как да се извика вдъхновението, как да се направи така, че да не бъде рядък гост, как да се разтовари съзнанието, за да може да фокусира идеите, които се носят из въздуха?

— Добре... има един шперц — каза пришълецът. — Повярвахте на останалото, ще повярвате и на това...

Горки някога казваше: „Другарю, знай и вярвай, че ти си най-необходимият човек на земята“ и още: „Каква по-голяма радост може да има от тази да се любиш на таланта на човека?“... А защо талантите са по-малко, отколкото ни се иска? Всеки човек има какво да каже, но повечето като че ли заекват. Неталантливостта е душевно заекване, то трябва да се лекува... А най-доброто средство е — лекуване с радост. Който се радва — не се страхува... Всеки може да си припомни какъв е бил, когато не е заеквал...

Този човек умееше удивително да говори не на място. Ето и сега.

— Да... — мрачно и не веднага каза ученият. — Спомням си... Всичко стана ясно... Можете ли да си представите нещо такова... Вървеше по улицата тих младеж, служащ... Тогава бях съвсем тих. В училище бях отличник и исках да си остана такъв и в науката... Не се канех да преустройвам света и напълно ме задоволяваше ролята на зъбчато колелце отлично качество, което не е чак толкова просто да замениш... С една дума, от мен честна работа, а от вас — да ме оставите на спокойствие и добре да ме смазвате... Така... А имаше

тогава в града международен младежки фестивал и това не бях го предвидил.

— Не трябва да пиете повече — каза Валентина Николаевна.

— Глупости — каза ученият. — Та аз не разказвам за себе си, а за оня младеж. Сега съм вече друг.

Той изпи една чаша, задави се, закашля се, дори сълзи му изскочиха. И се развесели.

— Вървя по улицата и изведнъж музика, изведнъж яркост, изведнъж китари дрънкат луд нечуван ритъм... Изведнъж една жена, мургава и прекрасна, ме избра от тълпата и не мога да откажа, всички се смеят, пляскат — започва да танцува и ми се усмихва в очите... ту съвсем близо, ту се отдалечаваше на една ръка разстояние... Китарите ехтят... И изведнъж стоп, танцът свърши. Тя стои съвсем близо. Диша.

Ех, танц, танц, какво правиш ти с хората. Ех, танц, безмълвен разговор.

— Спрете — каза Валентина Николаевна.

— Не ме прекъсвайте — каза ученият. — Защото няма да се реша да доразкажа. И си помисли младежът — възможно ли е това, изведнъж, без да се оглеждаш, за цял живот? И животът да бъде като срещата на улицата?

— Може — каза пришълецът.

— Не — каза ученият. — Утре тази жена ще бъде друга. Няма откъде да се вземе такава, да те разбира от пръв поглед и да живее като в танц. Ще се разотидат сутринта хората и ще остане на асфалта боклук от хартии, а по жиците фестивални плакати. Ето как мислеше този младеж. Защото, изглежда, танцът е винаги предизвикателство. А аз не приех това предизвикателство и се уплаших.

— Аз също — каза Валентина Николаевна.

— Веднага ви познах — каза ученият. — Само че косите ви сега са светли. Боядисани ли са?

— Не. Тогава бяха боядисани. Това беше първата ми роля. Не исках перука, боядисах се черна. Играех гъркинята във филма на този клоун. Беше съчинил фантастичната повест за гъркинята. Наричаше се „Синята жилка на Афродита“... Тогава бях археолог... Тогава бях влюбена в този глупак...

— После от тази история направиха филм — каза пришълецът.

— И за ролята на гъркинята взеха Валя. На физиономията ѝ беше написано, че може да изиграе тази роля. Впрочем, това беше грешка.

— Да — каза Валя. — Впрочем, това беше грешка. Аз изиграх тази роля. Имах голям успех... Защо водя с вас тези разговори?... Да сменим плочата.

— Сега — каза ученият и докосна някаква ръчка откъм края на масата. — Ултразвукова музика — извинявайки се, каза той. — За настроение. Извън пределите на слуха.

— Бих ви изпотрепала и двамата — каза актрисата. — Отнасяте се с нас като с опитни зайци, честна дума. Нещо ми става весело, пак ли от плочата?

Ученият кимна. Актрисата закри лицето си с ръце. Пришълецът се наведе и рязко отчупи ръчката в края на масата. Блесна искра. Масичката забръмча и стихна.

— Ето така — каза пришълецът. — Да поговорим в натурален вид.

— После играех всичко, което ми паднеше — каза актрисата. — Защото умеех само да подражавам на някого и цялото ми изкуство зависеше от прототипите... а, като напук, никоя от жените повече не порази моето въображение... После за ролята на Офелия ми дадоха звание. Но званието дадоха на Шекспир, не на мен — това го разбирах... От мен не излезе актриса... У мен не се намери нищо мое... Любовта ми беше книжна, ролите — или копия от натура, или авторът беше класик... нищо мое...

— Лъжеш! — каза пришълецът и удари с юмрук. — Лъжеш!

— Истината казвам — каза актрисата с мъка. — Да се крия, е безполезно... Ти сам искаше това... Все ми е едно...

— А танцът! — каза пришълецът. — Танцът на площада, от който дъхът ти спираше!

— Да танцувам... — каза актрисата. — Кому е нужно това?...

— Най-висшето изкуство е танцът — каза пришълецът. — Признаваме го със смирение. Защото това е човек, освободен от оковите. Танцът е единствената реалност в изкуството, която показва как изглежда щастливият живот. Човек, който гледа танца на една прекрасна жена, изпада в екстаз, само че после, кой знае защо, му се иска да плаче.

— Боже мой... — каза актрисата. — Да можех да повярвам в това... Сигурно пак някоя проклета маса работи и дебне и пее едва чуто... Струва ми се, че се досетих какъв тласък извиква вдъхновението... Ако можех да повярвам в това, бих казала „здравей, живот неразпилян, спящ в мене живот...“

— Е какво — каза пришълецът бавно. — Сега като че ли мога и да разкажа... кое смятам за такъв тласък...

Той си разкопча яката. Сега личеше колко е уморен.

— Битието определя съзнанието, така ли е? — каза той. — Така е. Социалните изменения доведоха до разкрепостяване на съзнанието, така ли е? Така е. Тогава бяха разкрити резерви, за които никой не подозираше... множество таланти. А защо не всички?... Нали творчеството е най-естественото поведение на човека? Предлагам своята версия. Ако не е универсална, ако е годна само за осъществилия се комунизъм, значи трябва да му помогнем да се осъществи... Смятам, че тласък за вдъхновението е нежността... какво?... — уплашено попита той. — Обидих ли някого?

Никой не му отговори.

— Това ми дойде на ума, когато изстреляха в космоса кучето Лайка и то загина. Слушайте — каза пришълецът — бяха минали войни, след които загребваха труповете с булдозери, а сега хората изведнъж бяха започнали да страдат заради едно кученце, което в живота си не бяха виждали... Какво беше това? Те бяха разбрали, че Лайка е неповторима, други ще има, но нея няма да я има. И завиха от мъка... Какво е това? Сантименталност? Не. Това беше нежност. Ново чувство, което възникваше в своя масов вариант... И тогава реших — ако ми се удаде чрез разказите за тези великани да извикам нежност към един спасен от колекциите гущер — значи, нищо не е загубено и човекът може. А щом може един, значи, може и друг, а щом могат други, значи, много неща могат, практически сигурно всичко... Защо? Отдавна вече знаех, че талантиви могат да бъдат всички, освен болните, медицинските кретени... Какво е неталантливият човек? Това е човек, чийто талант е не в областта, в която се труди. В лошия физик спи гениален готвач и така нататък... Защо той не работи в своята област? По-рано са го насочвали не където трябва социалните условия, смъртната необходимост. Измъквали са се само физически силните и досетливите. Защо не всички са талантиви, когато външните пречки

са толкова малко?... Защото човек най-често не знае къде е заровен талантът му. Защо не знае? Защото не е вътрешно свободен, а творчеството е най-висша степен несъзнателна свобода. Защо е угнетен, дори без да подозира това? Защото не среща нежност... А защо? Защото всички ние си влияем един на друг не само съзнателно, но и несъзнателно. И ако говорим някому безчувствено, партньорът ни усеща това, без да говори... И го обхваща страх от ненужност и не може свободно да се досети кой е той. Защото да намериш себе си — това значи да намериш, че си нужен някому... Само физически силният е достатъчно уверен, че ще потрѣбва някому, и му стигат силите да дочака това. Дори и след смъртта. Но нали всеки може да стане физически по-силен отколкото е. Същото е и с таланта... Думи тук не ще помогнат. За нежността, тоест за това, че си нужен на другия, че си радост за него, се познава по очите.

Всички мълчаха.

— Невъзможно е да е толкова просто — каза ученият.

— Може! Аз чувствавам — може! — каза актрисата.

— Ще повярвам само на експеримент... — каза ученият.

— Моля — каза пришълецът. — Дайте да повикаме Съомина!

— Съомина?...

— Ех, вие... — каза пришълецът. — Хора на бъдещето...

Припомнете си колко е направила за вас тя през целия си живот... Стараеше се да бъде красива, доколкото това ѝ се удаваше, търпеше невниманието ви, докато се измори... Нима не видяхте каква красавица би могла да бъде?... Ето, питайте специалиста по облеклото.

— Да-да-да... — каза специалистът по облеклото. — Тя ми отвори очите... В следващия пролетно-летен сезон всички момичета ще носят престилки с изкуствени петна, да-да...

— Е!... — каза пришълецът и възбудено огледа всички. — Чувствувате ли към нея нещо друго, освен любопитство?...

— Повикайте я... — прегракнало каза ученият. — По-бързо... Какво седите?

— Не. Мен не ме бива за това — каза пришълецът. — В мен е сигурна, а на вас няма да повярва. Нужен е непознат за нея човек.

Специалистът по облеклото изскочи навън.

Всички чакаха. Далече равномерно тракаше часовник.

Върна се специалистът по облеклото.

Водеше я за ръката и я гледаше с очи като на Лайка.

Тя неразбиращо оглеждаше всички и всички виждаха как в нея нарастваше някакъв трепет.

— Муза, какво ви се иска сега най-много? — попита пришълецът. — От нищо не се бойте... Нали ми вярвате.

Всички чакаха.

— Бих искала да танцувам...

— Музика... — каза пришълецът.

И някой включи старата радиола.

— Момиче — каза пришълецът — дайте да покажем, че сме хора.

И Муза затвори очи.

Стоеше неподвижно сред кафенето. Радиолата засвири танц, лек и старомоден.

— Никаква подсъзнателна музика — каза пришълецът. — Никакви ултразвукове... Нормален танц... Никакви микроскопи и бормашини...

— Не... — каза сервитьорката Съомина.

— Муза! Танцувай! — извика пришълецът. — Не ме предавай! Танцувай, Мусенка!

— Сега ли? — попита девойката.

— Да, сега.

— Ей сега... — каза девойката. — Ей сега...

Спусна ръцете си надолу, наведе се, после с едно движение отметна нагоре роклята си. Остана по каноничен костюм за художествена гимнастика. Разпери ръцете си встрани и вдигна глава към луната.

Започна да танцува.

Наливаха в чашата ми вино... — пееше плочата.

*Все с лъжи ми очите кълвяха,
и ме учеха как да търпя.
А за щастието замълчаха.
Че е то като кораб без мачти,
че е то като шума на огън,
че е то като зов на тръбачи*

в тропот дигнали буйни коне.

пееше плочата.

— Когато хората гледат танцьорка, разбират как изглежда щастието... — каза ученият. — Да... Вие сте прав.

Ти идваш в чуждото кафене... — пееше плочата.

*С мириса на чужда трапеза живееш,
лееш сълзи над строфа фалшива,
пред очите на всички се смееш.
А до смърт искам аз красота,
до звезди, и до сълзи, до гордост!
Слиза слънце над тиха гора,
като бог с прерязано гърло...*

пееше плочата.

... Ех танц, танц, какво правиш с хората?... Ех танц, танц, безмълвен разговор...

Танцът свърши... Девойката стоеше мълчаливо...

Знаменитият учен беше неподвижен. После изтри лицето си. Стана. И направи няколко странни крачки. И веднага не можеше да се разбере, че той танцува. Неловко. Под акомпанимента на музика, която чуваше само той. И тогава към него се приближи актрисата и започнаха да танцуват — почти така добре, както Съомина Муза — и ученият се стараше с всички сили. И затанцуваха всички. Цялото крайпътно кафене. И танцът се пренесе в уличките...

И в общия танц и блъсканица никой не чу невисокия звук. Храс! — раздаде се звук, но никой не го чу. Освен пришълеца.

Той побеля. После се наведе и вдигна смазаната кибритена кутия, в която лежеше малкият убит гущер.

Пришълецът се хвана с ръка за сърцето и тихо си тръгна от танцуващото кафене.

Но и това никой не забеляза.

НЕКА ДА ДОЙДЕ!

Бетховен върви по светлия нощен път. Есен и нощ. Черни дъбове, изложени на вятъра. Облаци на светъл фосфорен фон. Разкъсани бели облаци. Локви върху каменистата пътека. Вятър.

Току-що е спрял дъждът. Мрачно и бодро е.

Ритмично шляпане на крака в тишината. Върви господин Лудвиг и страшно ръмжи някакъв мотив. И му акомпанира воят на налитация вятър. И тогава господин Лудвиг го включва в своя мотив. И върви нататък през локвите, разсичани от вятъра. Ту той приглася на природата, ту природата приглася нему. Като оркестров чинел гръмва фирмата на познатата кръчма. Господин Лудвиг спира. Воят на вятъра отеква във водосточната тръба. И господин Лудвиг го подема. Подема и удря фирмата с юмрук и стопанинът се показва през прозорчето в отговор на грохота и се кръсти и — вижда звън на камбани, разлюлени от вятъра, една черна фигура с развени коси удря с юмрук по фирмата му и ръмжи неясна мелодия. И господин Лудвиг пак върви през локвите по каменистия път. И свежият вятър гони облаци по небето и развява прошарените му коси. Отмята махагоновия капак на рояла и започва да свири онова, което после ще се нарича „Апасионата“, и върви, без да гледа, пътя и нито веднъж не се спъва в трапчините.

— Чуйте сега какво пища, Жулиета — казва той и свири мощно и светло. — Чувате ли, това е схватка между емоцията и волята... Гневът на душата, неовладяла страстта... Виждате ли, вървя и споря с вятъра...

Той се огледа и видя, че никакъв вятър няма. Пак е измислил всичко. Но вече се е смрачило. Улицата е пуста и той върви сам в здрача. Всичко е измислено — пищно и цветисто. Страст, породена от мисълта. Само това. И нищо повече. Но това не е страшно. Значи дъждът и вятърът ще дойдат по-късно. Той винаги преди другите усещаше във въздуха електричеството и грешеше само в сроковете. Превърнаха го в забава, дявол да го вземе, а биха могли да имат приятел, защото ги обичаше въпреки украшенията, роклите, каретите,

с които искаха да се оградят от пътя, от бездомничеството, сякаш има друго богатство, освен това, което можеш да отнесеш със себе си. Сега тя пише писма! А къде беше, когато страстта го обезсилваше? Когато викаше? Уверяваше го, че обича музиката, нима не разбираше какво е Лунната соната?...

— Музиката е вино — страстно каза той и продължаваше да пише писмото. — Това е вино, вдъхновяващо за нови произведения... И аз съм Вакх, който приготвя за хората това великолепно вино и опиянява духа им. Аз нямам приятели и трябва да живея сам със себе си. Но знам, че бог ми е по-близък в моето изкуство, отколкото на другите... И никак не ме е страх за моята музика, нея не я заплашва зла участ; който започне да я разбира, трябва да стане свободен... — той се обръща и казва наперено и неочаквано. — Един от моите основни принципи е невъзможността ми да бъда с жената на друг човек в други отношения, освен обикновеното приятелство.

— Колко е сухо това, Лудвиг — казва тя. — Как трудноразбираемо е това, тази немска страстност, възникваща от педантизъм... Вие сте убеден, че невярната мисъл не може да създаде хубава музика, но нали невярната мисъл може да предизвика отрицание и да се превърне в истина или в краен случай нейна част? А нима музиката не е най-хубавата част от истината?

— Много съм страдал и от вас, и от князете негодници и ви познавам достатъчно добре — вие не можете да стигнете до тази мисъл, защото сте безплодна, защото от всичко ви е страх. Затова твърдя, че до тази мисъл съм стигнал аз, а не вие, Жулиета.

— Каква е разликата — небрежно отвърна тя.

— Лудвиг, ти ли си? — тихо го повика един мъжки глас.

Бетховен не чува.

— Отдавна те чакам тук — високо каза слабият човек. — Да вървим у нас... Отдавна те чакам.

— Не, не мога... Не съм взел пари... — отвръща Бетховен.

Гласовете им преувеличено високо звучат по пустите улици с черни здания и още светло небе.

— Не мисли, че заради парите — казва слабият. — Аз заради дъщеря си... Разказах ѝ за теб и не иска да спи... Разбираш ли, Лудвиг, дъщеря ми е всичко, което имам на този свят... Ако не е тя... Да вървим Лудвиг, не ми отказвай... Виж, започва да вали...

— Добре, да вървим — казва Бетховен, гледайки тежките капки, които падат по пътя.

И тръгва след слабия.

... Влизат в бедна чиста стая, осветена от свещ, и ги посреща слабичко момиченце с огромни очи.

— Ето, Ана — бодро казва слабият. — Това е господин Лудвиг ван Бетховен.

— Здравей, Ана. Ето, аз дойдох, но ми казаха, че не искаш да си лягаш да спиш.

— Здравейте, господин Лудвиг... Татко казва, че умеете да свирите на всякакво пиано... Вярно ли е?

— Умея, момиче...

Бетховен забелязва пианото, отваря капака и докосва с пръста си един клавиш.

— Покойната й майка беше започнала да я учи... Тогава живеехме добре... Сега всичко... А, глупости... — казва слабият.

— Кажи ми, Ана, защо искаш да свириш на пиано?

— Татко казва, за да си развивам пръстите... А на нашето пиано също ли умеете да свирите, господин Лудвиг?

— Умея, Ана. Но не умея да развивам пръстите си. Умея само да разказвам разни истории...

— Ще ми разкажете ли? — пита Ана и навежда глава.

— А след това ще спиш ли?

— Ще спя! — отвръща момиченцето и вдига глава.

— Е, тогава слушай — казва Бетховен и сядна на пианото. — Имало едно време... „някой“ — казва той и започва да взема акорди. — И се случила с него такава история... Слушай... Значи, така... Когато този „някой“ бил още момче, всички му се чудели колко е умен и всички го хвалели за това и той се радвал... Чуваш ли?... Тук той се радва... Но бил беден... — казва Бетховен и взема миньорен акорд.

— Като теб ли? — пита Ана, гледайки го жално.

— Като много други... — отвръща Бетховен. — И ето, той започнал да забелязва, че въпреки че е по-умен и по-честен от другите момчета, те живеят по-щастливо от него. И когато пораснал, най-красивото момиче се омъжило не за него, а за друг.

— Аз ще се омъжа за теб — казва момиченцето. — Ти ме почакай.

— Добре, ще те почакам — казва Бетховен. — И тогава тези „някой“ казал... слушай — и започва съвсем друга, Бетховенова музика. — Той казал: „Това е несправедливо!“ Да, така казал. Чуваш ли? Тук той говори... Но бил беден и му се присмели — чуваш ли? Но той казал: „Не ме е страх от вас и ще се бия с вас до самата си смърт...“ И тогава всички врагове се вдигнали срещу него и настанала тъмна нощ, когато започнал боят... И те били много. А той бил сам... Ето, виждаш ли, това е нощта... — каза Бетховен, без да забелязва широко отворените от тревога очи на момичето.

Ниже се музиката и сякаш по пътя прекарват оръдия, прозорците звънят и надалеч се чува дрезгава команда.

— И ето, обкръжили са го и той е почти загинал — казва Бетховен.

— Не трябва!... Не искам! — крещи Ана.

— Не искаш ли? Да, права си. Това е възмутително. Всички срещу един.

— Не искам така! Страх ме е.

— Не се бой. Сега аз ще се намеса в тази история. Сега ще се застъпя за него. Сега... Сега... Сега такова нещо ще пусна срещу тях... — възбудено казва той. — Слушай, дай да пуснем срещу тях слънцето... Аха... Чуваш ли, те потрепериха от тази дума... Ей, чувате ли?! Слънце! — крещи Бетховен и взема светли, стремителни акорди.

— Аха! — злорадо вика той. — Треперят!

— Треперят! — гневно вика момиченцето Ана. — Още! Още!

— Сега! Сега ще им дам да разберат! — отвърща Бетховен.

— Бягат! Бягат! Чуваш ли: бягат! Всички бягат! — вика Ана.

— Не, не всички. Тук накрая са се притаили други, чуваш ли? Трябва да свършим с тях.

— Нека! Тях после! Най-напред тези!

— Да, права си — бързо и учудено казва той. — Най-напред тези да прогоним. Права си! Напред! Напред!

— Не, не от този край! Оттук ги заобиколи! — вика момичето, сочейки басовите.

— Оттук ли казваш? — пита Бетховен и бързо я целува по челото.

— По-бързо! Само по-бързо! Аха, бягат! Бягат!

Ана риде от щастие.

— Какво?! Какво?! О, момичето ми! — ококорил сините си неистови очи, казва господин Лудвиг.

Ана се хвърля на шията му.

— Ние победихме и онзи „някой“ е жив!

— Жив е! Жив е! Сега тръбите, Ана... Сега барабаните! — крещи господин Лудвиг. — Ура, победихме... Сега победата, Ана!...

Господин Лудвиг скача и избягва през вратата.

— Не си отивайте! Не си отивайте! — вика момиченцето Ана, хващайки баща си за полите на стария фрак.

Но господин Лудвиг не чува как го вика момиченцето Ана. Той крачи през локвите и свежият вятър гони облаците по небето и развява косите му с цвят на шарена сол. Стига вкъщи и написва на плочата, трошейки калема:

„Животът е трагедия! Ура!“

НАЙ-РЕАЛНОТО НЕЩО НА СВЕТА

— Операцията „Златен век“ не успя... Всичко се отменя — мърмореше пришълецът, влачейки се по пътя. — Може би не ме разбраха за нежността? — мърмореше той. — Може би помислиха, че нежността е лигавене? Може би трябваше да се позова на авторитети, например на великия режисьор Довженко, който казваше, че нежността е висшето образование на сърцето?... Не, суяци... — мърмореше той. — Нежността — това не е всеопрощаваща любов, не е лигавене... Нежността преди всичко е мъжество, ако искате да знаете.

И той заплаши някого с юмрук, а кого — неизвестно.

Вървеше по пътя и мърмореше всякакви глупости, заседнали в мозъка му от незапомнени времена, всякакъв боклук, налепил се по него от биваците през време на чергарството му.

Беше започнало вече да се съмва и той беше отишъл доста далече от града, от Бившата уличка, и все мечтаеше да срещне поне умния кон, така приятелски протегнал му предното си копито, искаше да срещне поне познатата мравка, която сигурно като съмне, пак ще запълзи по възвишенията и ямите на мраморния паметник на крайпътната Венера.

Напред забръмча кола.

Пришълецът вдигна ръка и излезе на пътя.

Колата спря. В нея нямаше шофьор.

— Щом дотук си пътувала без шофьор, изглежда и нататък ще можеш така? — попита пришълецът.

Колата мълчеше. Той пристъпи към нея. Вратата се отвори.

— Всичко е наред — каза пришълецът и се настани на предната седалка.

Вратата се затвори. Колата стоеше на място. Навярно чакаше команда.

— Не знам накъде да вървя — каза пришълецът. — Ясно ли ти е?... Важното е да ме откараш оттук... Тръгвай.

Колата се дръпна от мястото си и се обърна, после още веднъж се обърна и започна да прави виражи и осморки. Шосето препусна като откачена стрелка на часовник.

— Насадохме се... — зловещо каза пришълецът.

— Да беше мълчал — ясно каза колата и се понесе по шосето.

Пришълецът затвори очи...

... Тихо и незабелязано си отиде от кафенето, без да се сбогува с никого. И тихо и незабелязано ще пристигне някъде с тази талига-модерн.

Колата спря и каза с тънък глас:

— Слизай...

Пришълецът отвори очи. Стояха около едно тихо предутринно кафене в покрайнините на града. До онова същото кафене.

Вратата се отвори. Седалката решително изтласка пришълеца и той се намери в края на канавката. Едва успя да грабне от седалката торбата и плаща си. Вратата се затвори, колата отлетя към града.

— А защо, собствено, всичко да се отменя? — попита пришълецът и се огледа наоколо. Но никой не му отговори.

В далечината, в дъното на площада, на който излизаше Бившата уличка, пришълецът забеляза някакво движение.

Приблужи се. Тихо бръмчаха машини. Огромните лапи на един манипулатор монтираха върху постамент загърната в пластик скулптура. Техниката работеше мълчаливо и безупречно.

„Златният век“ — помисли си пришълецът и приближи към човека с комбинеzona, който стоеше до подвижния пулт.

— Какво е това? — попита пришълецът.

— Паметник — отвърна комбинезонът.

— На кого?

— На изобретателя.

Комбинезонът беше разговорчив. Пришълецът го хвана за ръкава и го обърна към себе си.

— Говорете членоразделно... — каза пришълецът. — На какъв изобретател, какво е изобретил?...

Оня го погледна разсеяно и каза:

— Паметник на този, от когото днес в три-нула-нула започна Златният век... Този човек изобрети вечния двигател...

И пак се заби в пулта. Лапите на манипулатора се забавиха малко, после внимателно свалиха праха от паметника и оправиха гънките на покривалото.

Пришълецът тръгна по уличката към кафенето.

— Да живеят инженерите! — тихо и печално каза той, като спря сред зелената трева. — Хронос е прав. Часовникът трака. Има с какво да се измерва времето.

Паметникът на изобретателя окончателно го довърши. Пак трябваше да се започва всичко отначало. Ето, и експериментът бе успял, и у тях беше започнала верижната реакция на творчеството и някакъв си Златен век. Само че не точно онази верижна реакция и не точно онзи Златен век, на който се надяваше пришълецът, когато съчиняваше приказчиците за великаните и децата, за това как великаните се облягат на децата, а децата на великаните. Те изобщо не се обезпокоиха, когато кибритената кутия каза: храс! — и умря гущерът, малката рептилия, крокодилът, фокусът на любовта. Как се вкопчиха в зародилата се нежност и никой не забеляза гибелта. Лъжа, лъжа! Забеляза я поетът и неговата Муза. Наистина поетът беше вече свикнал с всичко, а сервитьорката нищо не бе видяла през последните пет хиляди години патриархът. Нищо не разбраха от неговите разкази. Нямахме накъде да върви.

— А защо, собствено, трябва нанякъде да вървя? — високо каза пришълецът. — За какъв дявол!

Събеседници нямаше, но това не го смути. Събеседниците в целия град спяха и сънуваха сънища, каквито им се полагаха.

— А защо, собствено, трябва нанякъде да вървя? — каза пришълецът. — Това е моята уличка. Стига. Има велики поети и славата им учтиво гърми по вселената. Нека. Не заплашвам. Но това е моята уличка. Сам си я избрах и, значи, съм съшит по нейна мярка. Нека Аз съм поетът на този участък от вселената.

Той разстла плаща си върху мократа трева и сложи торбата си за възглавница. После вдигна от тревата белеещия се в здрача лист с вчерашно меню и написа върху него с едри букви „УЧАСТЪКОВ ПОЕТ. ПРИЕМА от 7 до 17“.

Окачи обявата на едно клонче и легна да поспи под дървото.

Стига...

В този момент към него приближиха акушерката, фризьорът и, майсторът на ковчези. Нямаше го само метача, защото крокодилът бе умрял по погрешка, а вече бяха започнали да го обичат и сервитьорката я нямаше, защото музите не обичат ония, които се предават. Нямаше го и Хронос. Но какво го засягат времето, неприятностите на поезията.

— Ако се откажа от поезията, няма за какво да живея — каза им пришълецът. — Ако се откажа от живота — поезия не ми трябва... Стара безизходна залъгалка; от потъващ параход са паднали във водата жена, мъж и майка му. Кой трябва да бъде спасен, ако може да се спаси само един?

— Истинската майка винаги се жертвува... — каза Венера Михайловна.

— А как ще живее след това синът? — попита Амадей Хофман.

— Значи, няма изход... — каза Саша Македонски.

— Има изход — разнесе се висок и пренебрежителен глас. — Да не се допуска гибелта на парахода.

Настъпи тишина.

— Кой каза това? — попита пришълецът. — Ти ли?

— Не.

— Ти? Ти? Ти?...

— Според мен каза го репродукторът... — нерешително промълви майсторът на ковчези Саша.

— Ти ли каза това? — попита пришълецът мълчащия репродуктор.

— Да, аз — отвърна репродукторът върху масичката на кафенето.

— Нали вчера те изключихме?

— Мен можете да изключите. Но времето — не.

— Пак някаква приказка... — каза Амадей Хофман.

— Защо приказка? — каза репродукторът. — Днес Хронос изглежда така. Нима съвестта е приказка? Глупчо. Няма приказка, която да не се сбъдва.

— Сладки дрънканици — каза пришълецът. — И аз мислех така някога.

— Разбира се — каза Хронос. — Приказките се сбъдват, не когато ги измислят. Нима си такъв негодник, че няма да поработиш за

приказката, дори и да не доживееш до щастливия ѝ край?

— Не съм негодник — каза прищълецът. — Просто съм уморен.

— Умората минава — каза Хронос. — А приказката е най-реалното нещо на света.

— Замълча... Не мога да стана дете — каза поетът.

— Ти никога не си преставал да бъдеш дете... Голям човек си. Ти... ти прекрасно разбираш, че само детските ценности струват нещо на тази земя. Слушай командата!

— Млъкни! — викна поетът.

— Слушай командата... Едно.

— Какво?

— Две.

— Остави — каза поетът.

— Три.

— Махни се оттук!

— Четири...

— Слушай... Не мога повече — каза поетът.

— Пет.

— Уморен съм.

— Няма да издъхнеш. Шест.

— Всичко ми е омръзнало.

— Седем.

— Няма да се справя! Дявол! Няма да се справя! — извика поетът.

— Осем.

— Добре — каза поетът спокойно. — Ставам.

— Девет — каза Хронос.

И прищълецът зае стойка, скри в рамо брадичката си и започна тежко да се придвижва по тревата, търсейки противник.

— Момче — каза Хронос — за този бой юмруци не трябва. Важното е, че стана.

Над покривите блесна като прожектор първият лъч на утрото.

Към затворената врата на кафенето притичаха сервитьорката Съомина и метачът.

— Стига де... Не откачай — каза метачът, като дишаше тежко.

— Той си отиде... — каза сервитьорката Съомина. — Отиде си... Голяма беда.

— Стар съм да тичам около града — каза метачът. — Чума̀ви сте станали всички. Златен век измислили, мира нямам... Търсим не знам кого... Поне как изглеждаше този психопат ненормален?

— ... А ти наистина си крокодил — каза сервитьорката Съомина. — Нали разговаря с теб вчера...

— Не го запомних — каза метачът. — Отиде си и слава богу, каква ти беда? И без това всички ни сащиса.

— Отиде си... — каза сервитьорката Съомина.

И в този момент чуха хъркане.

Още не вярвайки, още страхувайки се да повярва, бавно и сякаш припомняйки си нещо, сервитьорката Съомина обърна глава.

— Не е позволено — уверено каза метачът, целият се разпери и тръгна да вдига от тревата скитника.

Но в този момент, прелитайки като змеица по тревата, с половин корпус го изпревари Муза и го отблъсна от спящия.

Наведе се над пришълеца и издърпа изпод него плаща. Оня дори не се помръдна.

— Отдръпни се — каза тя на метача. — Не го пипай.

Метачът ахна. Пред него стоеше съвършена жена, която не се нуждаеше от поправки на красотата. Очите ѝ гледаха твърдо, а ресниците ѝ потрепваха.

Няколко секунди метачът гледа тази немислима, душераздираща красота. После отвърна поглед.

Хъркането спря и метачът се затътри нататък.

Пришълецът отвори очи.

— Е какво — каза той. — След дълги молби аз най-после се съгласих да приема този пост.

Той кимна към фирмата „УЧАСТЪКОВ ПОЕТ. ПРИЕМА от 7 до 17“.

— Говорих ли ти за това? Или ми се е присънило?

— Не — каза тя. — Не сте ми говорили. Та ставайте, господи!... Беда може да се случи... Целите покрайнини се вдигнаха!

— А защо?

— Заради гущера е всичко...

Пришълецът скочи и чу странен звук, подобен на стон, и не веднага можеха да се различат отделните гласове, крещящи една и съща фраза:

— Гущерът умря...

— Гущерът умря! — викаха гласовете.

И паника се чуваше в този стон.

— Муза... — едва чуто каза пришълецът. — По-бързо.

Сервитьорката Съомина се втурна нататък. Пришълецът след нея.

— Не е умрял! — викна пришълецът. — Не е умрял гущерът!

А Съомина пълзеше по тревата и шареше с ръце.

— По-бързо... — каза пришълецът. — Не може толкова да не ни върви...

Виждаше се как далече по уличката към кафенето тичаха хора.

— Ето... — каза Съомина и покри нещо с длан в тревата.

Пришълецът извади една кибритена кутийка и изсипа на тревата белите клечки.

— Е, какво има? Какво има? — сънено попита пришълецът.

— Наистина ли е умрял?... — попитаха хората.

— Побъркали сте се... — каза пришълецът и поотвори кибрита.

— Ето го, ето... Господи, колко шум заради някакъв си гущер.

Хората объркано мълчаха.

— Какво, малко гущери ли има или какво? Достатъчно ги има... — каза пришълецът.

— ... Този вече ни е като познат — каза шофьорът. — Свикнахме с него.

Хората недоверчиво и развълнувано се разотиваха и чак когато се отдалечаваха на няколко крачки, започваха да шумят.

— А къде е тези бог на времето? — изведнъж се развълнува пришълецът.

— Кой бог?

— Богът на времето Хронос.

— А-а... Хронов? — каза тя небрежно. — Това е часовникарят. Живее зад ъгъла.

Пришълецът неочаквано се успокои.

— Е, какво — каза той. — Убедително е. Тази концепция ме задоволява.

Той стана от тревата.

— Сега да идем да видим паметника на този юначага — каза той.

— На кой юначага?

— Изобретателят на вечния двигател... Трябва да им знаем вкуса — каза той, отивайки към площада. — Тъй или иначе с тях ще живеем.

Тя дойде точно в момента, когато беше започнал да тегли платнището.

— Не бива — каза тя.

— Нищо... Ще го отвием и пак ще го завием.

Той дръпна платнището и се отдалечи към нея, за да погледне отдалеч.

И видяха един доста нескопосан, лошо направен паметник, приготвен набързо и решително с цялата сила на предварителния ескиз.

На един виенски стол, излят от бронз, седеше мъж, прекрасен, с лице на Аполон и дълги коси. Едната му ръка стискаше венец, а в другата, кой знае защо, имаше лира.

— Странен паметник на инженер — каза пришълецът.

И в този момент той видя, че на коляното на бронзовия мъж седи гущер. Впрочем, ако се вгледате, бихте могли да забележите, че не е гущер, а крокодил в много малък размер. „ПАМЕТНИК НА НЕЗНАЙНИЯ ПОЕТ“ — беше издълбано върху постаментата. Там лежеше и мегафонът, оставен за митинга.

— ... Виж, Муза... има нещо и от мен... — каза, пришълецът и кимна към малкия крокодил.

После изведнъж закри лицето си с ръце, седна на стъпалото на постаментата и заплака. Муза мълчеше. Мегафонът се търкулна на земята и Муза го вдигна.

Той я погледна.

— Слушай, кажи нещо! — извика той в непонятно отчаяние. — Кажи! Как да позная времето?

— Не знам... не знам... — объркано каза тя и отстъпи още подалеч, притиснала мегафона към гърдите си.

И изведнъж сред пустия, площад започнаха да се чуват странни прекъсващи се звуци. Приличаха на хрипящи почуквания и шумове и удари на някакъв много стар механизъм, на часовник може би.

Ударите бяха глухи и силни, усилены от мегафона, и веднага не можеше да се познае, че това е биене на сърце.

... Настъпваше първото утро на Златния век и репродукторът върху масичката на крайпътното кафене вееше втория куплет от песничката на пришълеца.

*Там сред сини цветя
бродят коне и деца.
Ще потеглиме ний
към свещения кът.
Там небето е чисто,
и девойките — вятър,
там седлата се люшкат,
стари песни звучат...*

Издание:

Автор: Михаил Анчаров

Заглавие: Синята жилка на Афродита

Преводач: Маргарита Лечева; Освалд Лечев

Година на превод: 1973

Език, от който е преведено: руски

Издание: първо

Издател: Издателство „Христо Г. Данов“

Град на издателя: Пловдив

Година на издаване: 1973

Тип: сбоник романи

Националност: руска

Печатница: „Димитър Благоев“ Пловдив

Редактор: Недялка Христова

Художествен редактор: Веселин Христов

Технически редактор: Найден Русинов

Художник: Йордан Вълчев

Коректор: Бети Леви; Трифон Алексиев

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/4480>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.